

НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА: ПОРАДНИК ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ

Навчально-методичний посібник

Київ
«Літера ЛТД»
2018

УДК 373/.3/.5 (477)
Н72

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ МОН України від 05.06.2018 № 595)

Розділи підготували:

Софій Н. З., канд. пед. наук (розділи 2, 7, 9, термінологічний словник);
Онопрієнко О. В., канд. пед. наук (розділи 1, 3, термінологічний словник);
Найда Ю. М. (розділи 4, 8);
Пристінська М. С., *Большакова І. О.* (розділи 5, 6, термінологічний словник)

За загальною редакцією *Н. М. Бібік*, доктора пед. наук,
професора, дійсного члена НАПНУ

Рецензенти:

Зелюк В. В., канд. пед. наук, доцент,
ректор Полтавського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти імені М. В. Остроградського;
Слободянюк Н. Г., директор Білоцерківського навчально-виховного
об'єднання «Загальноосвітня школа I–III ступенів № 15 —
дитячо-юнацький спортивно-оздоровчий клуб»

Надруковано на замовлення Міністерства інформаційної політики України.
Для безкоштовного розповсюдження.

У разі якщо ви придбали цю книгу, просимо повідомити на адресу:
books@mip.gov.ua

Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red.
Н72 Н. М. Бібік. — Київ : Літера ЛТД, 2018. — 160 с.
ISBN 978-966-178-985-1

Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: poradnik dla vchytelja» містить матеріали та практичні завдання, які допоможуть учителям створювати освітнє середовище, забезпечити різні форми інтегрованого навчання, залучати до педагогічної взаємодії родини дітей, інших партнерів, оцінити власну практику в контексті освітніх новацій, здійснювати моніторинг розвитку учнів.

УДК 373/.3/.5 (477)

ISBN 978-966-178-985-1

© Софій Н. З., Онопрієнко О. В., Найда Ю. М.,
Пристінська М. С., Большакова І. О., 2018
© «Літера ЛТД», 2018

Вступне слово	5
----------------------------	---

Розділ 1. ОГЛЯД КОНЦЕПЦІЇ «НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА»

1.1. Виклики, що стоять перед початковою школою	11
1.2. Чинники якісної початкової освіти	12
1.3. Мета і головні компоненти Концепції «Нова українська школа»	13
1.4. Компетентнісний підхід, ключові компетентності	14
1.5. Педагогіка партнерства	17
1.6. Особливості організації освітнього процесу	18

Розділ 2. ПУТІВНИК ПО ДЕРЖАВНОМУ СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВИТИ

2.1. Цільові групи	21
2.2. Принципи Державного стандарту початкової освіти	22
2.3. Освітні галузі	23
2.4. Освітня програма	24
2.5. Навчальна програма	25
2.6. Базовий навчальний план	31
2.7. Типовий навчальний план	32
2.8. Навчальний план закладу освіти	32
2.9. Календарне планування	32

Розділ 3. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ 6–7-РІЧНОГО ВІКУ

3.1. Початок навчання у школі: вплив на емоційний стан і поведінку дитини	33
3.2. Особливості психічних і пізнавальних процесів	34
3.3. Етапи та умови розвитку пізнавальних інтересів	37
3.4. Особливості розвитку дитини під час організації навчання	40

Розділ 4. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: СЕРЕДОВИЩЕ, ЩО НАЛЕЖИТЬ ДІТЯМ

4.1. Роль учителя у формуванні психологічно безпечного середовища	44
4.2. Забезпечення права вибору	45
4.3. Формування спільних цінностей	46
4.4. Ранкові зустрічі	47
4.5. Фізичне середовище	50
4.6. Розвиток відповідальності	53
4.7. Встановлення правил	53
4.8. Участь дітей в організації освітнього середовища	54
4.9. Багатоманітність світу і простір для кожного	54
4.10. Практичне завдання до розділу	55

Розділ 5. ІНТЕГРАЦІЯ: ТЕМАТИЧНИЙ І ДІЯЛЬНИСНИЙ ПІДХОДИ

5.1. Інтеграція в освіті. Інтегроване навчання	58
5.2. Діяльнісний підхід. Критичне мислення і розв'язання проблем.....	61
5.3. Деякі стратегії розвитку критичного мислення.....	64
5.4. Діяльнісний підхід: ротаційні моделі «Щоденні 5» і «Щоденні 3»	70

Розділ 6. ТЕМАТИЧНЕ НАВЧАННЯ. ПЛАНУВАННЯ ТЕМАТИЧНОГО НАВЧАННЯ

6.1. Формування міжпредметних компетентностей у процесі тематичного навчання	82
6.2. Планування тематичного навчання	84

Розділ 7. ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ

7.1. Мета і цілі оцінювання у сучасній школі	94
7.2. Коли починати оцінювання?	95
7.3. Спостереження і записи	96
7.4. Діти з особливими освітніми потребами.....	96
7.5. Основні аспекти процесу оцінювання	97
7.6. Технологія портфоліо.....	99
7.7. Практичне завдання до розділу	104

Розділ 8. СПІВПРАЦЯ З БАТЬКАМИ

8.1. Основні шляхи співпраці: спілкування.....	105
8.2. Основні шляхи співпраці: залучення батьків до освітнього процесу.....	110
8.3. Основні шляхи співпраці: Національна електронна платформа.....	112
8.4. Практичне завдання до розділу	113

Розділ 9. СВЯТКУВАННЯ БАГАТОМАНІТНОСТІ. СОЦІАЛЬНА ІНКЛЮЗІЯ

9.1. Правовий аспект	115
9.2. Основні поняття: інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами	116
9.3. Особливості організації освітнього процесу.....	117
9.4. Практичне завдання до розділу	122

Словник термінів

124

ДОДАТКИ

<i>Додаток А.</i> Державний стандарт початкової освіти	128
<i>Додаток Б.</i> Форма самооцінки для вчителя	134
<i>Додаток В.</i> Форма спостереження за розвитком дитини віком від 6 до 10 років (початкова школа)	136
<i>Додаток Г.</i> Форма оцінки середовища.....	152
<i>Додаток Д.</i> Ранкова зустріч	154

Шановні вчителі!

У руках ви тримаєте методичні рекомендації для вчителів початкової школи. Вони – необхідна частина реформи загальної середньої освіти «Нова українська школа». Ми віримо, що саме від того, чи зрозуміють і проймаються реформою наші педагоги, залежить успіх цих змін.

Однак реформа НУШ хоч і фундаментально важливий, але тільки фрагмент загальної картини змін у системі освіти нашої держави. Ви як педагоги, які формують освітню траєкторію наших дітей на роки вперед, найпершими мусите досягнути весь спектр процесів, що відбуваються у цій сфері. Саме тому в передмові до цього видання ми вирішили розмістити для вас коротке пояснення масштабної реформи освіти.

Сподіваємось, це допоможе вам краще розуміти контекст трансформацій, у яких живете ви і в яких живуть ваші вихованці.

*Міністерство освіти і науки України
Міністерство інформаційної політики України*

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

Уже кілька років поспіль створення можливостей рівного доступу до дошкільної освіти для всіх дітей цього віку – пріоритет для держави загалом та місцевих органів самоврядування зокрема.

Якщо 2016 року черга в дошкільні заклади становила 90,9 тис. місць, то напередодні 2018/2019 навчального року вона скоротилася до 46,2 тис. місць.

Зменшення черги **майже на 50 %** – це результат копійкою роботи, інвестицій та сильної політичної волі держави і місцевих органів самоврядування.

Попри такі темпи створення місць потрібно не забувати, що сьогодні ми очікуємо в наших садочках та школах дедалі більшу кількість дітей. До прикладу, навіть за умови, що до початку навчального 2018/2019 року було створено 8,5 тис. додаткових місць у дошкільних закладах, чергу це скоротило усього на 700 місць.

Збільшення кількості дітей – це хороша тенденція і велика радість для нашої країни, але вона також означає, що ми мусимо працювати з більшою наполегливістю.

Уряд спільно з органами місцевого самоврядування затвердив План подолання черги в заклади дошкільної освіти до 2020 року. Тобто за півтора року ми маємо повністю позбутися черги в дитсадки.

НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА

Понад 65 % населення України сьогодні, в цю хвилину, дотичні та зазнають впливу системи освіти в Україні. Серед них – 1,3 млн дошкільнят, понад 3,5 млн школярів, 1,6 млн студентів, близько 300 тис. учнів закладів професійної освіти

та 18 млн батьків. Насправді ж практично все населення нашої держави – продукт системи освіти.

5 фактів, які свідчать про необхідність змін у системі шкільної освіти України

1. Якщо ми поглянемо на найповніший на сьогодні рейтинг систем середньої освіти, то **Україна посідає лише 38 позицію з-поміж 76 країн світу**. Це дослідження проводила Організація економічної співпраці і розвитку, й у його результаті було визначено прямиий зв'язок між освітою та економічним зростанням країн.
2. **В Україні не всі діти мають рівний доступ до освіти**, про що свідчать результати ЗНО – **близько 2/3 учнів із села складають тестування з історії України, української мови та математики на початковий та середній рівні**, тобто від 1 до 6 балів за 12-бальною шкалою, **на противагу місту, де 2/3 дітей отримують високий та достатній результат – від 7 до 12 балів**.
3. **Школа – одна з найменш реформованих сфер в Україні**. Вона, як і 70 років тому, досі орієнтована на накопичення знань – *hard skills*. У той час як у сучасному світі дедалі більше **необхідними стають «м'які» навички – soft skills**.
4. Дослідження фахівців Світового банку «Навички для сучасної України» (листопад 2015 р.) свідчить, що **українські роботодавці мають потребу в додаткових когнітивних та соціально-емоційних навичках своїх працівників**.
5. За даними досліджень, проведених у Гарвардському та Стенфордському університетах, **тільки 15 % кар'єрного успіху забезпечує рівень професійних навичок, натомість як інші 85 % – це «м'які» навички**.

ФОРМУЛА НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ¹ (9 компонентів)

1. Новий зміст освіти, заснований на формуванні необхідних для успішної самореалізації в суспільстві компетентностей.

Виділено **11 ключових компетентностей для Нової української школи**: 01 – вільне володіння державною мовою; 02 – здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; 03 – математична компетентність; 04 – компетентності у галузі природничих наук, техніки та технологій; 05 – інноваційність; 06 – екологічна компетентність; 07 – інформаційно-комунікаційна компетентність; 08 – навчання впродовж життя; 09 – громадянські та соціальні компетентності; 10 – культурна компетентність; 11 – підприємливість та фінансова грамотність.

Спільними для всіх компетентностей є такі вміння: уміння читати і розуміти прочитане; уміння висловлювати думку усно і письмово; критичне і системне мислення; здатність логічно обґрунтовувати позицію; ініціативність; творчість; уміння вирішувати проблеми; оцінювати ризики; уміння конструктивно керувати емоціями; застосовувати емоційний інтелект; здатність до співпраці в команді.

У межах запровадження компетентнісного підходу створюється нова система вимірювання й оцінювання результатів навчання. Зокрема, буде змінено зміст ЗНО.

¹ Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти / Міністерство освіти і науки України. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

2. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.

Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими спільниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Школа має ініціювати нову, глибшу залученість родини до побудови освітньої траєкторії дитини. Важливо забезпечити неупереджене та справедливе ставлення до кожного учня, подолати будь-яку дискримінацію.

3. Умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно.

Суттєвих змін зазнає процес і зміст підготовки вчителя. На допомогу вчителю створено освітній портал із методичними та дидактичними матеріалами: Нова українська школа (<http://nus.org.ua/>). Уряд, парламент та місцеві органи самоврядування мусять приділити велику увагу матеріальному стимулюванню вчителя.

Учителю надано академічну свободу. Він може готувати авторські навчальні програми, самостійно обирати підручники, методи, стратегії, способи і засоби навчання, активно виражати власну фахову думку.

4. Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.

На практиці має реалізовуватися принцип дитиноцентризму.

Усе життя нової школи має бути організовано за моделлю поваги до прав людини, демократії. Нова школа плекає українську ідентичність.

5. Наскрізний процес виховання, який формує цінності.

Ключові компетентності й наскрізні вміння створюють «канву», яка є основою для успішної самореалізації учня як особистості, громадянина і фахівця.

Поняття «освіта», «освітній процес» у їхньому сучасному розумінні означають навчання, виховання і розвиток.

Виховний процес – невід'ємна складова всього освітнього процесу, що орієнтується на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей) та соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність).

Виховання НЕ буде винесено в окремі «заняття з моралі». **Формування характеру можливе лише через наскрізний досвід.**

6. Нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя.

Закон «Про освіту» передбачає три рівні повної загальної середньої освіти: початкова освіта (4 роки), базова середня освіта (5 років) та профільна середня освіта (3 роки), яку здобувають у ліцеї або закладах професійної освіти залежно від обраної учнем освітньої траєкторії.

Загальна тривалість навчання в Новій українській школі збільшиться до 12 років. Таким чином, зі школи випускатиметься повнолітня, повністю підготовлена та відповідальна за власне життя людина.

7. Децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію.

В умовах децентралізації **на центральному рівні управління визначаються стандарти освіти.** За дотримання цих стандартів відповідає окремий центральний орган виконавчої влади із забезпечення якості освіти із залученням громадськості – **Державна служба якості освіти.** Натомість **безпосереднє управління школами здійснюється на місцевому рівні.**

Автономія передбачає і вищий рівень відповідальності закладу освіти.

Засновники школи контролюють освітню та фінансово-господарську діяльність закладу освіти, призначають на умовах контракту керівника школи.

8. Справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти.

Впроваджується повна прозорість фінансування закладів освіти. Зокрема, **заклади освіти зобов'язані оприлюднювати всі кошти, які надходять із бюджету та з інших джерел. Освітня субвенція розраховується за відповідною формулою.**

Для забезпечення свободи вибору в освіті з 2019 року буде запроваджено принцип «гроші ходять за дитиною» для приватних шкіл. Зокрема, це важливо для підтримки дітей з особливими потребами, які можуть здобувати освіту інклюзивно поряд з іншими дітьми у більш пристосованих для цього школах. **Завдяки цьому з'явиться можливість вибору в освіті.** Якщо дитина відвідуватиме приватний заклад згідно з власними світоглядними та релігійними переконаннями, держава спрямує туди кошти, виділені на навчання цієї дитини.

У регіонах триватиме розвиток мережі опорних шкіл. Кожну опорну школу буде добре обладнано і зміцнено висококваліфікованими кадрами. **Розширення мережі опорних шкіл дасть змогу отримувати справді якісну освіту дітям із сільської місцевості на рівні базової і старшої профільної школи.**

9. Нове освітнє середовище.

Упровадження нових підходів потребує формування якісно нового освітнього середовища для дитини. Це стосується не тільки зміни формату стосунків між учнем, батьками та вчителем, а й **організації простору та класу:** крім класичних варіантів буде використано новітні, наприклад мобільні робочі місця, які легко переорієнтовувати для групової роботи.

РЕФОРМА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: МОДЕРНІЗАЦІЯ

Людський капітал та його розвиток – невід'ємна складова руху на економічне зростання. Власне тому говорити про регіональний розвиток окремо від освіти просто неможливо. Що ж стосується професійної освіти, то принципи, за якими її надавали, контингент учнів, що постійно скорочується, застаріла матеріально-технічна база, старі методи та підходи до навчання, відсутність будь-якої інклюзивності у цій системі – свідчення того, що ми активно маємо взятися саме за реформування цієї сфери.

5 фактів, які свідчать про необхідність змін у системі професійної освіти України

1. За статистикою, в Україні лише близько 20 % випускників шкіл обирають навчання у профучилищах. Решта – здобуває вищу освіту.
2. Тим часом у Європі 40 % випускників шкіл обирають навчання у профучилищах, а в Чехії, Хорватії, Австрії та Фінляндії 70 % та більше випускників шкіл зупиняють свій вибір на сфері професійної освіти. Така картина відповідає реаліям та потребам роботодавців, а також дає учневі змогу отримати страховку у вигляді першої професії.
3. За останні чотири роки кількість закладів профосвіти скоротилася на 15 %. А якщо ми візьмемо 10-річну перспективу, то побачимо скорочення контингенту з 454,4 тис. учнів до 269,4 тис. учнів, тобто майже вдвічі.

4. Ані мережа, ані самі професійні заклади не мали стимулу адаптуватися до реальних потреб держави та учнів. Тоді як в усьому світі заклади професійної освіти об'єднуються, створюють багатопрофільні центри професійної освіти, у нас за останні 10 років кількість учнів скоротилася на 40,8 %, а кількість закладів – усього на 26,1 %.
5. Зношеність обладнання закладів професійної освіти – від 60 до 100 %.

Формування реформи професійної освіти

У 2015 році почалися спроби трансформувати систему професійної освіти. За результатами аналізу, проведеного фахівцями з Європейського Союзу, що пізніше були оформлені в Зелену книгу про потреби професійної освіти в Україні, саме «неефективне управління професійною освітою», «неефективна мережа закладів професійно-технічної освіти», «відсутність автономії закладів професійної освіти» та «низький рівень державно-приватного партнерства» стали причинами тої драматично негативної ситуації, що склалася з професійною освітою в Україні.

Доладний розгляд усіх негативних явищ показав, що більшість із них прямо чи опосередковано стосується того, на якому рівні управління перебуває сфера професійної освіти. Зокрема, дійшли висновку: «Лише на місцях можна якісно визначити потреби роботодавців певної місцевості та збалансувати їх із перспективним планом розвитку регіону». Інакше кажучи, перше, що необхідно було налагодити, – це система управління.

2016 року фінансування закладів професійної освіти було передано на рівень областей та обласних центрів.

При цьому держава також у 2016 та 2017 роках дала гроші – по 119 млн грн на професії загальнодержавного значення та по 50 млн грн на створення модернізованих навчально-практичних центрів із підготовки фахівців за найбільш гостродефіцитними на ринку праці професіями.

2018 року держава збільшила інвестиції в модернізацію закладів профосвіти вдвічі і виділила 100 млн грн, що дасть змогу створити вдвічі більше центрів – одразу 50 НПЦ протягом року.

Регіональне замовлення відтепер формується у тісній співпраці з роботодавцями кожного окремого регіону. Основа для формування регіонального замовлення – середньостроковий прогноз потреби в кваліфікованих робітниках та молодших спеціалістах на ринку праці, що також здійснюється на місцях і дає картину потреб регіону та ринку праці для ефективного замовлення. **Після цього відбувається затвердження державного замовлення. Такий процес проходить щороку.**

На місця держава передала не тільки фінансування, а й повноваження з управління закладами, зокрема:

- призначення на посаду директорів закладів освіти за результатами конкурсів;
- розроблення та реалізація регіональних програм підготовки;
- організацію діяльності регіональних рад професійно-технічної освіти;
- оперативне управління майном закладів освіти;
- здійснення матеріально-технічного і фінансового забезпечення закладів освіти;
- аналіз та контроль їхньої фінансово-господарської діяльності;

- складання середньострокового прогнозу потреби у кваліфікованих робітниках та молодших спеціалістах на регіональному ринку праці;
- здійснення контролю за організацією навчально-виробничого процесу в закладах освіти, створення на їхній базі навчально-практичних центрів (за галузевим спрямуванням).

Наступні кроки МОН у реформуванні професійної освіти:

1. Затверджено Концепцію реформування професійної освіти.
2. Розроблено проект закону «Про професійну освіту».
3. Передбачено великий інфраструктурний проект із ЄС, що допоможе оновити обладнання та провести потрібну модернізацію.

Подальша реформа професійної освіти повинна забезпечити:

- розвиток приватно-державного партнерства;
- створення нової системи управління професійною освітою;
- формування нового змісту професійної освіти;
- створення сучасного освітнього середовища.

РЕФОРМА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Головна мета реформування системи вищої освіти – забезпечення якості освіти. Це ключова умова досягнення конкурентоспроможності та подальшого розвитку України.

Визначено три ключові напрями, в яких має рухатися реформа:

1. Створення механізмів для забезпечення якості вищої освіти.
2. Інтеграція до європейського простору вищої освіти і наукових досліджень.
3. Формування та розвиток системи освіти впродовж життя.

Що вже зроблено:

- запроваджено широкий конкурс – місце та фінансування йде у ті виші, які обирають найкращі вступники;
- розроблено та готуються до затвердження 200 нових стандартів вищої освіти на компетентнісній основі;
- зміни до ліцензійних умов – скасування зайвих обмежень, нові вимоги до підготовки іноземних студентів, ліцензування фахової передвищої та післядипломної освіти;
- особлива підтримка закладів вищої освіти у підготовці фахівців із технічних, природничих та аграрних спеціальностей;
- цільова підтримка переміщених закладів вищої освіти, учасників АТО та їхніх дітей;
- понад 130 закладів вищої освіти отримали доступ до визнаних міжнародних наукових баз даних Scopus та Web of Science.

Найважча, але необхідна зміна – трансформація системи фінансування вищої освіти. Заклади мають не лише отримати більше свободи у використанні коштів, а й узяти на себе більше відповідальності.

1

ОГЛЯД КОНЦЕПЦІЇ «НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА»

Велике слово – ШКОЛА! Це скарб найкращий кожного народу, це ключ золотий, що розмикає пута несвідомості, це шлях до волі, до науки, до добробуту. У вселюдському житті тільки той народ і бере перемогу, який має найкращу школу.

Софія Русова

1.1 ВИКЛИКИ, ЩО СТОЯТЬ ПЕРЕД ПОЧАТКОВОЮ ШКОЛОЮ

Виклики часу зумовили розроблення Концепції «Нова українська школа»¹ – документа, який проголошує збереження цінностей дитинства, необхідність гуманізації навчання, особистісного підходу, розвитку здібностей учнів, створення навчально-предметного середовища, що в сукупності забезпечують психологічний комфорт і сприяють вияву творчості дітей.

Які ж нерозв'язані проблеми вітчизняної системи освіти та її основоположної ланки – початкової освіти – стали поштовхом для прийняття реформаторських рішень?

По-перше, існують значні відмінності між школами, які територіально, соціально і демографічно працюють у різних умовах, що утруднює реальний доступ учнів до здобуття якісної освіти.

По-друге, все ще недостатньо розвиненою є мережа дошкільних закладів – це унеможливує обов'язкову передшкільну підготовку дітей старшого дошкільного віку. Такий стан, як засвідчує статистика, зберігатиметься у найближчі роки, тому постає потреба пошуку й інших шляхів підготовки дітей до школи.

По-третє, умови навчання дітей, особливо 6-річних першокласників, – наповнення класів, режим навчання, вимоги до приміщення, забезпечення харчуванням, матеріальна база тощо – у переважній більшості закладів освіти не відповідають психофізіологічним особливостям розвитку учнів.

По-четверте, з кожним роком збільшуються ризики погіршення фізичного та психологічного здоров'я дітей, що вимагає перегляду режиму їхньої навчальної праці, розвантаження і переструктурування змісту навчальних предметів, уникнення дублювання матеріалу тощо.

По-п'яте, значно збільшилась кількість дітей, які потребують особливого і тривалого психолого-педагогічного супроводу, логопедичної, соціальної і медичної допомоги, – до цього виклику наша школа підготовлена лише частково.

¹ Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти / Міністерство освіти і науки України. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

«Потрібна докорінна реформа, що зупинить негативні тенденції, перетворить українську школу на важіль соціальної рівності та згуртованості, економічного розвитку і конкурентоспроможності України».

Концепція «Нова українська школа»

Порівняно з сільською місцевістю, у міській місцевості якість освіти не витримує конкуренції з міською, – про це свідчать результати ЗНО¹, неучасть школярів у олімпіадному русі та ін. Сільські школи, передусім початкові, стали переважно малочисельними, а через це поглибилась потреба упровадження інших форм навчання, штатних розписів, створення відповідного освітнього середовища.

По-сьоме, потребує змін навчальне забезпечення: більшість підручників залишаються застарілими на противагу інноваційним методам впровадження початкової освіти. Недостатнє виділення коштів на їх друк і застарілі уявлення замовників про функції цього виду продукції обмежують авторів у створенні повноцінної сучасної навчальної книжки. У більшості випадків учителі не мають змоги самостійно обирати той або той підручник, часто змушені звертатися до батьків стосовно придбання сучасної навчальної продукції².

1.2 ЧИННИКИ ЯКІСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Провідна мета освітньої реформи – підвищення якості освіти.

Які ж чинники забезпечують якість початкової ланки загальної середньої освіти? Назвемо найважливіші з них:

- повне і своєчасне охоплення навчанням усіх дітей молодшого шкільного віку;
- різнобічне використання досягнень дошкільного періоду;
- осучаснення та оздоровлення освітнього середовища;
- впровадження методик особистісно і компетентісно зорієнтованого навчання, виховання і розвитку молодших учнів;
- технологічність методик навчання;
- моніторинговий супровід освітнього процесу;
- адекватна підготовка педагогічних кадрів тощо³.

«Метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності».

Закон України «Про освіту»

¹ ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання.

² Концепція початкової освіти // Початкова школа. – 2016. – № 6. – С. 1–4.

³ Там само.

«Освічені українці, всебічно розвинені, відповідальні громадяни і патріоти, здатні до ризику та інновацій, – ось хто поведе українську економіку вперед у XXI столітті».

Концепція «Нова українська школа»

з іншими людьми. *Мета* загальної середньої освіти визначена у Законі України «Про освіту».

Відповідно до загальної мети освіти, **місією початкової школи** є різнобічний розвиток особистості дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей, формування в неї загальнокультурних і морально-етичних цінностей, ключових і предметних компетентностей, необхідних життєвих і соціальних навичок, що забезпечують її готовність до продовження навчання в основній школі, життя у демократичному суспільстві.

Найціннішим результатом початкової освіти в особистісному вимірі є здорова дитина, мотивована на успішне навчання, дослідницьке ставлення до життя; це учень/учениця, які вміють вчитися з різних джерел і критично оцінювати інформацію, відповідально ставитися до себе та інших людей, усвідомлювати себе громадянином/громадянкою України.

1.3 МЕТА І ГОЛОВНІ КОМПОНЕНТИ КОНЦЕПЦІЇ «НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА»

КЛЮЧОВІ КОМПОНЕНТИ ФОРМУЛИ НОВОЇ ШКОЛИ

1. Новий зміст освіти, оснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.
2. Умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно.
3. Наскрізний процес виховання, який формує цінності.
4. Децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію.
5. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.
6. Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.
7. Нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя.
8. Справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти.
9. Сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише у приміщенні навчального закладу.

Серед ключових компонентів Концепції **вчителі початкової школи** мають орієнтуватися на такі пункти:

- Новий зміст освіти, оснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.
- Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.

- Наскрізний процес виховання, який формує цінності.
- Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.

Водночас у Концепції визначено компоненти, якими **держава та місцева громада** як повноправний учасник освіти *мають забезпечувати успішну організацію навчально-виховного процесу*, а саме:

- Умотивований учитель має свободу творчості й розвивається професійно.
- Децентралізація та ефективне управління надасть школі реальну автономію.
- Нова структура школи дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя.
- Справедливий розподіл публічних коштів забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти.
- Сучасне освітнє середовище забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу.

1.4 КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД, КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Нині у світовій практиці ефективність освіти пов'язують із реалізацією **компетентнісного** підходу. Компетентнісні результати навчання учнів початкової школи визначено у попередніх документах – Державному стандарті загальної початкової освіти (2011 р.), вимогах, уміщених у навчальних програмах 2012 р., вимогах до контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів 2014 р.

«Компетентність – динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність».

Концепція «Нова українська школа»

Однак перехід на компетентнісні засади поки не відображено належним чином у дидактичному і методичному забезпеченні навчання, де все ще домінує знаннева компонента. Зазначимо, що Стандарт 2011 р. переважно орієнтував освітян на формування в учнів молодшого шкільного віку *предметних компетентностей*, тоді як нові нормативи спрямовані *передусім на досягнення ключових, але не обмежуються ними*.

Новітнє розуміння компетентнісного підходу загалом і ключових компетентностей зокрема містять такі документи:

- Державний стандарт початкової освіти (2018 р.);
- Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко (2018 р.);
- Типова освітня програма початкової освіти, розроблена під керівництвом Р. Б. Шияна (2018 р.).

1.4.1. Сутнісні ознаки компетентності

У світовому досвіді склалось розуміння компетентності як інтегрованого результату освіти, набутого особистістю.

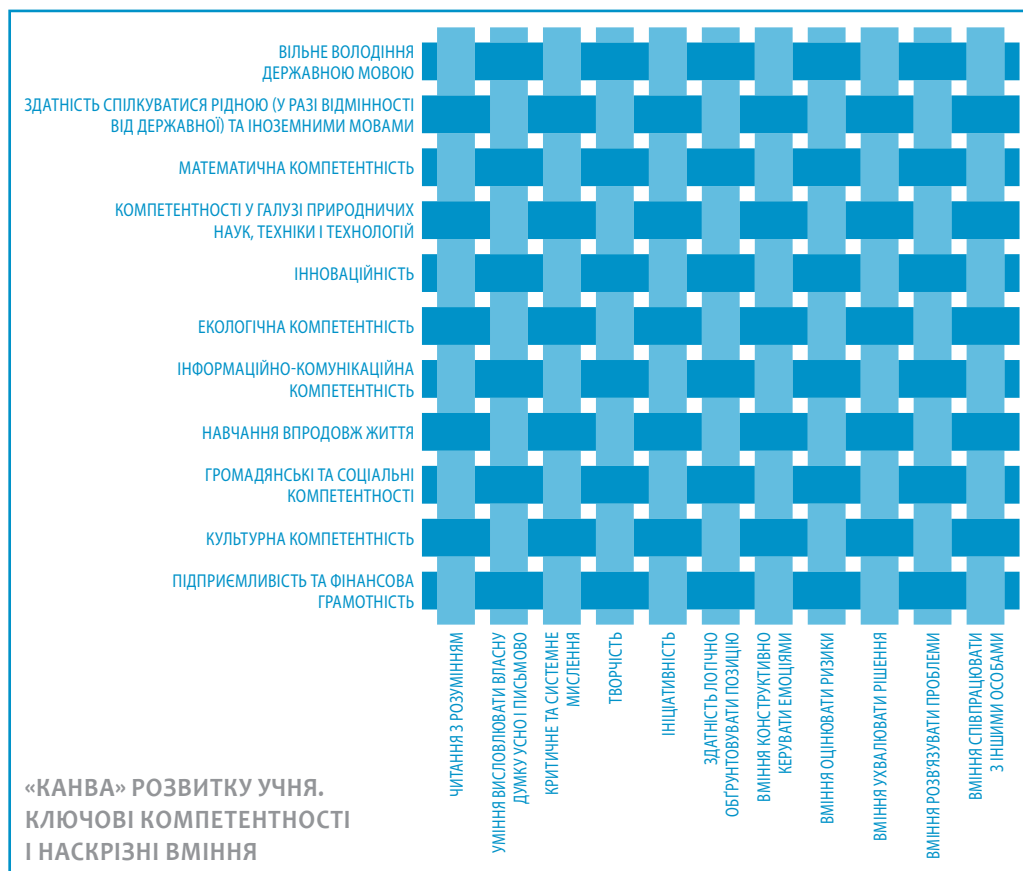
Таке досягнення передбачає зміщення акцентів із накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на **вироблення і розвиток умінь діяти, застосову-**

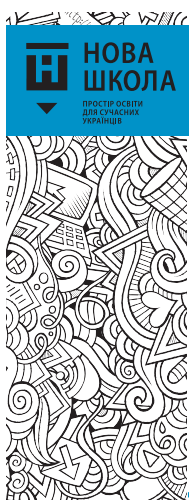
вати досвід у проблемних умовах (коли, наприклад, наведено неповні умови задачі, бракує інформації про щось, обмаль часу для розгорнутого пошуку відповіді, коли невідомі причиново-наслідкові зв'язки, коли не спрацьовують типові варіанти рішення тощо). Саме тоді створюються умови для залучення механізмів компетентності – здатності діяти в конкретних умовах і мотивів досягти результату.

Компетентність часто тлумачать через усталені поняття: «здатність до...», «комплекс умінь», «готовність до...», «знання в дії», «спроможність», «індивідуально-особистісна рефлексивна функція» та ін. Як впливає із зазначеного вище, **компетентність – багатогранна**, тобто ні знання, ні вміння, ні досвід діяльності самі по собі не є компетентністю, тільки спільно.

Компетентності дають змогу **усунути суперечності між засвоєними теоретичними відомостями та їх використанням** для розв'язання конкретних життєвих завдань:

- уміти розрізняти об'єкти, ознаки, властивості;
- аналізувати і пояснювати причини та наслідки подій, вчинків, явищ;
- створювати тексти, вироби, проекти;
- висловлювати ставлення до подій, вчинків — своїх та інших людей;
- брати участь у колективних справах, у розв'язанні навчальних завдань; оцінювати вчинки, різні моделі поведінки;
- користуватись певними предметами та ін.

НАСКРІЗНІ ВМІННЯ

До ознак ключових компетентностей належать такі: поліфункціональність; надпредметність; міждисциплінарність; багатокomпонентність; спрямування на формування критичного мислення, рефлексії, визначення власної позиції.

Ключові компетентності **з'єднують в одне ціле особистісне і соціальне** в освіті, відображають комплексне оволодіння сукупністю способів діяльностей, що створює передумови для розроблення індикаторів їх вимірювання; вони виявляються не взагалі, а в конкретній справі чи ситуації; набуваються молодою людиною не лише під час вивчення предметів, а й засобами неформальної освіти, впливу середовища тощо¹.

У Концепції викладено ключові компетентності, визначені «Рекомендаціями Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (від 18 грудня 2006 р.), та їхній взаємозв'язок з уміннями у вигляді «канви» розвитку учня.

Визначення цих компетентностей подано в тексті Концепції².

Важливий акцент змін пов'язаний із тим, що визнається **рівнозначність усіх ключових компетентностей на всіх етапах навчання**. Тобто кожна освітня галузь (мовно-літературна, іншомовна, математична, природнича, технологічна, інформатична, соціальна і здоров'язбережувальна, фізкультурна, громадянська, історична, мистецька) має освітній потенціал, необхідний для формування кожної ключової компетентності. Цей потенціал має бути реалізований наскрізно у процесі навчання кожного предмета або курсу.

Наприклад, **математична освітня галузь** дає змогу сформувати такі компетентності:

- *спілкування державною мовою* – уміння, що виробляється у процесі навчання математики, а саме лаконічно та зрозуміло формулювати думку, аргументувати, доводити правильність тверджень;

¹ Бібік Н. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти // Початкова школа. – 2010. – № 9. – С. 1–4.

² Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти / Міністерство освіти і науки України. – 2016. – С. 11–12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

- *спілкування іноземними мовами* – зіставляти математичний термін або буквене позначення з його походженням з іноземної мови;
- *основні компетентності у природничих науках і технологіях* – моделювати процеси, що відбуваються в навколишньому світі;
- *інформаційно-цифрову компетентність* – діяти за алгоритмом і складати алгоритми;
- *уміння вчитися* – доводити правильність певного судження та власної думки;
- *ініціативність і підприємливість* – здійснювати раціональний вибір;
- *соціальну та громадянську компетентності* – робити висновки з отриманих результатів розв'язування завдань соціального змісту;
- *обізнаність та самовираження у сфері культури* – естетично зображувати фігури, графіки, рисунки;
- *екологічну грамотність і здорове життя* – ощадливо користуватися природними ресурсами.

1.5 ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА

Великого значення у Концепції набуває аспект педагогіки партнерства між усіма учасниками освітнього процесу.

- Педагогіка партнерства (співробітництва) ґрунтується на принципах гуманізму і творчого підходу до розвитку особистості. Її метою є створення нового гуманного суспільства, вільного від тоталітаризму й офіціозу.
- Головним завданням педагогіки партнерства є подолання інертності мислення, перехід на якісно новий рівень побудови взаємовідносин між учасниками освітнього процесу.
- Це завдання реалізовується у спільній діяльності учителя і учнів, учителя і батьків, що передбачає взаєморозуміння, спільність інтересів і прагнень із метою особистісного розвитку школярів.

«Якщо вчитель став другом дитини, якщо ця дружба осяяна благородним захопленням, поривом до чогось світлого, розумного, у серці дитини ніколи не з'явиться зло».

Василь Сухомлинський

1.5.1. Принципи партнерства

Принципи партнерства в педагогіці є такими:

- повага до особистості;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у відносинах;
- діалог – взаємодія – взаємоповага;
- розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);
- соціальне партнерство (рівність сторін, добровільність взяття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Основні риси педагогіки партнерства	Навчання без примусу	Самовизначення
	Висування значущих цілей	Педагогіка конкретної дії
Ідея переборення пізнавальних утруднень у колективній творчій діяльності	Об'єднання кількох тем навчального матеріалу в окремі блоки	Використання опор
Методика «занурення»	Спільне планування індивідуального темпу навчання	Самоаналіз у процесі індивідуального і колективного підбиття підсумків діяльності учнів
Вільний вибір (використання вчителем на свій розсуд навчального часу для кращого засвоєння учнями матеріалу)	Створення інтелектуального фону навчання	Методика випереджувального навчання
Реалізація диференційованого навчання	Колективна творча виховна діяльність (самоврядування)	Активна участь дітей у контрольній-оцінювальній діяльності
Ідея життєтворчості	Систематичне залучення батьків до спільної діяльності	Інші риси

1.5.2. Постійне залучення дитини до спільної діяльності

Утілюючи ідеї педагогіки партнерства, вчителю необхідно не лише використовувати в своїй роботі стандартні методи організації навчально-виховного процесу, а й більшою мірою виявляти ініціативу і спрямовувати навчання і виховання таким чином, щоб дитина була постійно залучена до спільної діяльності.

Як інструменти педагогіки партнерства можна використовувати цікаві й захопливі розповіді, відверту бесіду, справедливу і незалежну оцінку, заохочення творчих успіхів, особистий приклад, зустрічі з цікавими людьми, спільний пошук рішень, спільні суспільно корисні справи, благодійні акції тощо.

1.6 ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

1.6.1. Особистісно орієнтована модель освіти

У Концепції окремо акцентовано увагу на упровадження *особистісно орієнтованої моделі освіти*, основаної на ідеології дитиноцентризму.

Дитиноцентризм – це максимальне наближення навчання і виховання конкретної дитини до її сутності, здібностей і життєвих планів.

Актуальними для нової української школи є такі *ідеї дитиноцентризму*:

- немає адміністративного контролю, який обмежує свободу педагогічної творчості;
- активність учнів у навчальному процесі, орієнтування на інтереси та досвід учнів, створення навчального середовища, яке б перетворило навчання на яскравий елемент життя дитини;

- практична спрямованість навчальної діяльності, взаємозв'язок особистого розвитку дитини з її практичним досвідом;
- відмова від спрямування навчально-виховного процесу на середнього школяра і обов'язкове врахування інтересів кожної дитини;
- виховання вільної незалежної особистості;
- забезпечення свободи і прав дитини в усіх проявах її діяльності, урахування її вікових та індивідуальних особливостей, забезпечення морально-психологічного комфорту дитини;
- впровадження шкільного самоврядування, яке під свободою і самостійністю дитини розуміє виховання гуманістичних і демократичних ідей і світогляду, необхідних сучасному суспільству¹.

1.6.2. Формування загальнолюдських цінностей

Пріоритетне значення у розбудові нової школи має завдання щодо формування в учнів системи загальнолюдських *цінностей* – морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей) та соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність).

Центральним в освіті має бути виховання в учнів відповідальності за себе, за добробут нашої країни.

У здійсненні виховного процесу слід брати до уваги такі організаційні орієнтири:

- виховання не зводиться до окремих виховних занять;
- до створення виховного середовища залучається весь колектив школи;
- учитель є взірцем людини вихованої, своїм прикладом він надихає і зацікавляє дитину;
- у плануванні діяльності враховують індивідуальні нахили і здібності кожної дитини, створюють належні умови для їх реалізації;
- співробітництво з позашкільними закладами освіти;
- активне залучення до співпраці психологів і соціальних педагогів;
- налагодження постійного діалогу з батьківською спільнотою.

1.6.3. Структура освітнього процесу

У Концепції висвітлено особливості організації освітнього процесу в школі I ступеня згідно з *ноюю структурою*. Зокрема, в початковій школі виділено два цикли навчання: перший – адаптаційно-ігровий (1–2 класи); другий – основний (3–4 класи).

¹ *Кремень В. Г.* Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. – Київ : Педагогічна думка, 2008. – С. 267–311.

Метою першого циклу навчання є *природне входження дитини у шкільне життя*, послідовна адаптація до нового середовища. Особливості цього циклу такі:

- навчальні завдання і час на їхнє виконання залежать від індивідуальних особливостей школярів;
- навчальний матеріал можна інтегрувати у змісті споріднених предметів або ввести до складу предметів у вигляді модулів;
- обсяг домашніх завдань слід обмежити;
- навчання слід організовувати через діяльність, ігровими методами як у класі, так і поза його межами;
- учитель має свободу вибору (створення) навчальних програм у межах стандарту освіти;
- запроваджено описове формувальне оцінювання, традиційних оцінок немає; найважливіше завдання вчителя – підтримувати в кожному учневі впевненість і мотивацію до пізнання.

Метою другого циклу є здійснення навчального процесу з концентрацією педагогічної уваги на *формуванні в учнів відповідальності і самостійності*; підготовка до успішного навчання в основній школі. Його суттєвими ознаками є:

- використання у процесі навчання методів, які вчать здійснювати самостійний вибір, пов'язувати вивчене з практичним життям, враховують індивідуальність учня;
- впровадження предметного навчання;
- частина предметів передбачає оцінювання.

1.6.4. Організація освітнього середовища

Окрему увагу вчителів має привернути розділ Концепції, присвячений опису змін в організації сучасного освітнього середовища. Оскільки у шкільному житті зросте частка групової ігрової, проектної і дослідницької діяльності, мають бути урізноманітнені варіанти упорядкування освітнього простору.

Крім класичних варіантів класних кімнат, доцільно використовувати новітні, наприклад мобільні робочі місця, які можна легко трансформувати для групової роботи.

Перед школою поставлено завдання відшукати окремі приміщення з відкритим освітнім простором, що дасть змогу розширити поле діяльності за межі класу. У плануванні й дизайні освітнього простору першорядним має бути спрямування на розвиток дитини і мотивації її до навчання.

Докладніше про особливості організації освітнього середовища див. у Розділі 4.

Отже, розбудова Нової української школи – це довготермінова реформа, яка вже розпочалася. Шлях її упровадження передбачає суттєві зміни всіх компонентів освіти. Сьогоднішні школярі мають відчутти зміни й отримати найкращу якість освіти.

2

ПУТІВНИК ПО ДЕРЖАВНОМУ СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Краще – ворог хорошого. Ефективний план, який можна виконати зараз, кращий за досконалий план, який можна виконати у наступному кварталі.

Дональд Дж. Краузе. «Шлях лідера»

Концепція «Нова українська школа», описана у попередньому розділі, передбачала створення *нового Державного стандарту загальної середньої освіти*, процес розробки якого було розпочато у середині 2016 року. На початку 2017 року частина робочої групи зосередилася на створенні нового Стандарту початкової освіти, який пройшов громадське обговорення. *21 лютого 2018 року Кабінет Міністрів України ухвалив Державний стандарт початкової освіти* (далі – Стандарт)¹, який визначає, чого навчатимуть дітей у початковій школі з 1 вересня 2018 року.

У цьому розділі ми розглянемо основні пункти Стандарту і запропонуємо алгоритм використання Стандарту для створення навчальних програм предметів або курсів.

Важливо зазначити, що процес розробки Стандарту відбувався у відкритому експертному діалозі, у якому брали участь найкращі педагоги-практики, науковці, громадські активісти, представники батьківських спільнот, міжнародні консультанти – понад 80 фахівців із різних регіонів України². Таке широке залучення було зумовлено, зокрема, численними цільовими групами, які користуватимуться Стандартом.

2.1 ЦІЛЬОВІ ГРУПИ

Аудиторія, для якої створили Державний стандарт початкової освіти, різноманітна: від учителів початкових класів до керівних органів освіти і батьків. Спільна участь кожної ланки є дуже необхідною і незамінною.

¹ Державний стандарт початкової освіти: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>.

² Бібліотека реформи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nus.org.ua/library>.

Учителі початкових класів	<ul style="list-style-type: none"> • разом із керівником закладу освіти формують Освітню програму закладу на основі Типової освітньої програми, затвердженої Міністерством освіти і науки України¹, або безпосередньо на основі Стандарту; • розробляють власні навчальні програми предметів, використовуючи за потреби модельні навчальні програми, затверджені Міністерством освіти і науки України
Керівники шкіл	<ul style="list-style-type: none"> • разом із педагогами формують Типову освітню програму; • укладають робочі навчальні плани на основі Типового навчального плану з обраної закладом освіти Типової освітньої програми; • створюють належне освітнє середовище
Управління освіти органів місцевого самоврядування	<ul style="list-style-type: none"> • супроводжують упровадження Стандарту; • забезпечують належні умови освітнього процесу
Обласні органи управління освітою	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечують упровадження Стандарту
Міністерство освіти і науки України	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечує впровадження Стандарту; • організовує забезпечення навчально-методичними матеріалами
Батьки	<ul style="list-style-type: none"> • розуміють логіку організації освітнього процесу; • сприяють розвитку компетентностей своїх дітей; • бачать можливості своєї участі в освітньому процесі

2.2 ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Державний стандарт початкової освіти ґрунтується на таких *принципах*:

1. **Визнання того, що кожна дитина талановита.** Забезпечення рівного доступу до освіти, заборона будь-яких форм дискримінації. Не допускати відокремлення дітей на підставі попереднього відбору на індивідуальному, груповому та інституційному рівнях.
2. **Цінність дитинства.** Відповідність освітніх вимог віковим особливостям дитини, визнання прав дитини на навчання через діяльність, зокрема гру.
3. **Радість пізнання.** Організація пізнавального процесу, яка приносить радість учневі, обмеження обсягу домашніх завдань для збільшення часу на рухову активність і творчість дитини. Широке використання в освітньому процесі дослідницької та проектної діяльності.
4. **Розвиток вільної особистості.** Замість «навченої безпорадності» – плекання самостійності та незалежного мислення. Підтримка з боку вчителя/вчительки розвиватиме у дітей самоповагу та впевненість у собі.

¹ Колегія Міністерства освіти і науки України затвердила типові освітні програми для початкової школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/kolegiya-mon-zatverdila-tipovi-osvitni-programi-dlya-uchniv-pochatkovoyi-shkoli>.

5. **Здоров'я.** Формування здорового способу життя і створення умов для фізичного і психоемоційного розвитку, що надзвичайно важливо для дітей молодшого шкільного віку.
6. **Безпека.** Створення атмосфери довіри і взаємоповаги. Перетворення школи на безпечне місце, де немає насильства і цькування.

Стандарт передбачає поділ на два цикли:

I цикл	II цикл
1–2 класи	3–4 класи

«Початкова освіта має такі цикли, як 1–2 і 3–4 класи, що враховують вікові особливості розвитку та потреби дітей і дають можливість забезпечити подолання розбіжностей у досягненнях, зумовлених готовністю до здобуття освіти».

Пункт 5 Державного стандарту початкової освіти

2.3 ОСВІТНІ ГАЛУЗІ

Зміст освіти Державного стандарту початкової освіти відповідає таким освітнім галузям:

№ з/п	Назва освітньої галузі	Скорочений запис
1	 <p>Мовно-літературна:</p> <ul style="list-style-type: none"> українська мова та література, мови та літератури відповідних корінних народів і національних меншин українська мова як державна (для шкіл із навчанням мовами корінних народів і національних меншин – <i>розробляється</i>) іншомовна освіта 	<p>МОВ</p> <p>ІНО</p>
2	 <p>Математична</p>	<p>МАО</p>
3	 <p>Природнича</p>	<p>ПРО</p>
4	 <p>Технологічна</p>	<p>ТЕО</p>

№ з/п	Назва освітньої галузі	Скорочений запис
5	 Інформатична	ІФО
6	 Соціальна і здоров'язбережувальна	СЗО
7	 Громадянська та історична	ГІО
8	 Мистецька	МІО
9	 Фізкультурна	ФІО

У межах кожної освітньої галузі зазначені:

- мета та загальні результати навчання здобувачів освіти;
- обов'язкові результати навчання здобувачів освіти, які є основою для подальшого навчання на наступних рівнях загальної середньої освіти.

2.4 ОСВІТНЯ ПРОГРАМА

На підставі Стандарту створюється та затверджується Міністерством освіти і науки України відповідна Типова освітня програма, яка може слугувати основою для формування Освітньої програми закладу освіти.

Типова освітня програма початкової освіти окреслює рекомендовані підходи до планування й організації закладом початкової освіти єдиного комплексу освітніх компонентів для досягнення учнями *обов'язкових результатів навчання*, визначених Державним стандартом початкової освіти.

Типова освітня програма визначає:

- загальний обсяг навчального навантаження та *очікувані результати навчання* здобувачів освіти, подані в рамках освітніх галузей;
- пропонувані зміст освітніх галузей, укладений за змістовими лініями;

- орієнтовну тривалість і можливі взаємозв'язки освітніх галузей, предметів, дисциплін тощо, зокрема їхньої інтеграції, а також логічної послідовності їхнього вивчення;
- рекомендовані форми організації освітнього процесу та інструменти системи внутрішнього забезпечення якості освіти;
- вимоги до осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою.

Очікувані результати навчання здобувачів освіти подано за змістовими лініями і співвіднесено за допомогою індексів¹ з обов'язковими результатами навчання відповідного циклу, визначеними Стандартом.

Змістові лінії кожної освітньої галузі реалізуються паралельно та розкриваються через «Пропонований зміст», який окреслює можливий навчальний матеріал, на підставі якого будуть формуватися очікувані результати навчання та відповідні обов'язкові результати навчання.

2.5 НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

Навчальні програми предметів та курсів створюють учителі безпосередньо на основі Державного стандарту початкової освіти або за зразком Типової навчальної програми – самостійно або об'єднавшись у професійні спільноти / мережі.

Навчальна програма предмета або курсу описує:

- зміст предмета та курсу відповідно до загальних та обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом початкової освіти, викладений у логічній послідовності;
- підходи до інтегрування предмета та курсу за темами, проблемами, проектами, блоками тощо;
- види навчальної діяльності та умови їх виконання;
- засоби оцінювання навчальних досягнень учнів.

Рекомендується під час укладання програм резервувати 20 % передбачуваного на навчальну діяльність часу для створення можливості задоволення освітніх потреб учнів, вирівнювання їхніх досягнень, розвитку наскрізних умінь тощо.

Нижче подаємо приклад навчальної програми.

¹ Систему індексів застосовують у Типовій освітній програмі початкової освіти (розроблена під керівництвом Р. Б. Шияна). Цифра на початку індексу вказує на порядковий номер року навчання (класу). Скорочений буквенний запис означає освітню галузь. Перша цифра після буквенного запису позначає номер змістової лінії, друга цифра (після дефісу) – порядковий номер загальної цілі, окресленої у Стандарті. Цифра після крапки означає порядковий номер обов'язкового результату навчання. Остання цифра – порядковий номер очікуваного результату навчання.

Я досліджую світ

Цикл: 1–2

Кількість годин: 7.00

Галузі: мовно-літературна;
математична;
природнича;
технологічна;
інформатична;
соціальна і здоров'я-
збережувальна;
громадянська та історична

Назва змістової лінії або тема: Я – школяр

Короткий опис:

У рамках цього тижня важливо організувати знайомство учнів з однокласниками та вчителями, а також створити умови для цікавого й радісного навчання. Варто відразу ж розпочати роботу над формуванням умінь працювати в парах та малих групах.

Пропонований зміст матеріалу:

ПРО: Природа навколо мене. Жива і нежива природа.

СЗО: Спілкування. Повага до себе та інших людей. Безпечна дорога до/зі школи. Важливість власного навчання у школі.

ГЮ: Навіщо я навчаюся.

ТЕО: Матеріали та інструменти, необхідні для роботи. Виготовлення виробу з готових деталей.

ІФО: Просте впорядкування даних.

МОВ: Норми спілкування з людьми різного віку. Умови безпосереднього спілкування: можливість бачити й чути один одного. Речення. Слова у реченні.

МАО: Ознаки об'єктів навколишнього світу (колір, форма, розмір). Лічба об'єктів навколишнього світу. Розміщення об'єктів на площині та у просторі.

Проблемне запитання: *Навіщо мені ходити до школи?*

Опис діяльності:

Розучіть пісню про школу. Розгляньте комікс про очікування звірят від шкільного життя (за сюжетом В. Нестайка «Пригоди у лісовій школі») та пограйте у сюжетно-рольову гру «Чого я хочу навчитися у школі?». Створіть малюнок(-и) «Школа моєї (нашої) мрії» на шкільному подвір'ї

Код	Обов'язкові результати навчання	Інструмент оцінювання
2 МАО 4-4.4-1	Встановлює відносно розміщення об'єктів на площині та у просторі (лівише, правіше, вище, нижче тощо), використовуючи математичну мову	Завдання

2 MAO 4-4.5-3	Знаходить відомі площинні та об'ємні фігури серед предметів навколишнього середовища, на малюнках	Спостереження
2 MAO 1-4.2-1	Лічить за правилами лічби об'єкти навколишнього світу (розташовані послідовно, по колу, хаотично; двійками, п'ятірками, десятками)	Опитування
2 MOB 1-1.1-1	З увагою сприймає усні репліки й доречно реагує на усну інформацію в діалозі (погоджується або не погоджується, виконує певні дії у відповідь на прохання чи відповідно до інструкції)	Спостереження
2 MOB 1-1.2-1	Використовує фактичний зміст (хто? що? де? коли?) для перетворення усної інформації	Спостереження
2 MOB 1-1.6-2	Спостерігає за діалогом, де висловлюються різні погляди на предмет обговорення, підтримує одну з точок зору	Спостереження
2 MOB 4-1.5-6	Висловлює власні думки і почуття з приводу прочитаних простих медіатекстів (комікси, дитячі журнали, реклама тощо)	Завдання
2 TEO 1-1.1-2	Планує послідовність технологічних операцій із допомогою дорослих (використання технологічних карт)	Завдання
2 TEO 1-1.4-4	Створює виріб за зразком (шаблоном) та власним задумом самостійно чи із допомогою дорослих із використанням паперу, картону, ниток, нетканих чи природних матеріалів (предметні та сюжетні аплікації з природного матеріалу, нескладні сюжетні композиції, вироби в техніці оригамі, макети виробів із штучних матеріалів та картону, вироби об'ємної форми з паперу)	Спостереження
2 TEO 1-2.1-1	Виконує знайомі технологічні операції з конструкційними матеріалами з допомогою дорослих та самостійно (склеювання, складання, зв'язування тощо)	Спостереження
2 ПО 1-1.2-3	Описує, як змінюються умови життя людини	Завдання
2 ПО 2-7.2-3	Надає допомогу тим, хто її потребує, і висловлює вдячність за підтримку	Спостереження

Проблемне запитання: *Хто я? Хто мої однокласники?*

Опис діяльності:

Організувати знайомство учнів з однокласниками та вчителями. Норму постановки запитань вводить учитель особистим прикладом.

Ставлячи запитання, вчитель демонструє учням зацікавленість в отриманні інформації, а також допомагає їм більше відкритися

Код	Обов'язкові результати навчання	Інструмент оцінювання
2 MAO 1-4.2-1	Лічить за правилами лічби об'єкти навколишнього світу (розташовані послідовно, по колу, хаотично; двійками, п'ятірками, десятками)	Завдання
2 MAO 1-1.1-1	Уживає в мовленні порядкові числівники при встановленні порядкового номера об'єкта відносно іншого	Спостереження
2 MAO 1-4.1-1	Визначає істотні, спільні та відмінні ознаки об'єктів навколишнього світу	Завдання
2 MOV 1-1.1-1	З увагою сприймає усні репліки й доречно реагує на усну інформацію в діалозі (погоджується або не погоджується, виконує певні дії у відповідь на прохання чи відповідно до інструкції)	Спостереження
2 MOV 1-1.2-3	Передає інформацію в таблицях, схемах із допомогою вчителя/вчительки	Завдання
2 MOV 1-1.7-2	Уживає відповідну до ситуації спілкування лексику і несловесні засоби (жести, міміка тощо)	Спостереження
2 ГЮ 2-6.3-3	Встановлює, що, попри неповторність кожного, всі люди рівні, бо вони – люди	Завдання

Проблемне запитання: Як безпечно дістатися до школи?

Опис діяльності:

Рекомендуємо разом з учнями провести частину заняття на шкільному подвір'ї, досліджуючи околиці школи та фіксуючи результати досліджень на аркуші паперу. Повернувшись до класу, радимо дати можливість кожній дитині створити власний «маршрутний листок», враховуючи результати дослідження

Код	Обов'язкові результати навчання	Інструмент оцінювання
2 MAO 1-4.2-1	Лічить за правилами лічби об'єкти навколишнього світу (розташовані послідовно, по колу, хаотично; двійками, п'ятірками, десятками)	Опитування
2 MAO 1-1.1-2	Відтворює в різних видах діяльності ймовірні та фактичні результати лічби об'єктів, що його оточують (малює, викладає мозаїку, створює аплікацію, співає, складає власні лічилки тощо)	Завдання

2 MAO 1-4.1-1	Визначає істотні, спільні та відмінні ознаки об'єктів навколишнього світу	Завдання
2 MAO 3-4.7-1	Здійснює вимірювання величин, маючи вільний доступ до необхідних вимірювальних приладів (лінійка, термометр, годинник, мензурка) та різного роду нестандартних мірок / підручних засобів (стрічка, сірникова коробка, пісковий годинник, склянка, ложка тощо)	Завдання
2 MOB 1-1.1-2	Перепитує співрозмовника для уточнення почутої інформації	Спостереження
2 MOB 1-1.1-3	Сприймає монологічне висловлення (казки, розповіді, вірші, інструкції до виконання завдань тощо) з конкретною метою	Спостереження
2 MOB 1-1.2-1	Використовує фактичний зміст (хто? що? де? коли?) для перетворення усної інформації	Опитування
2 MOB 1-1.2-3	Передає інформацію в таблицях, схемах із допомогою вчителя/вчительки	Завдання
2 СЗО 1-2.1-1	Розпізнає ситуації небезпеки вдома, на вулиці або у школі та пояснює, що робити в цих ситуаціях	Завдання
2 СЗО 1-2.3-1	Обирає безпечну дорогу, розробляє безпечний маршрут до/зі школи з урахуванням правил дорожнього руху	Завдання
2 СЗО 1-2.4-3	Розрізняє основні знаки та символи дорожнього руху	Завдання
2 ПРО 1-2.2-1	Фіксує здобуту інформацію/дані словами, малюнками, символами, за допомогою цифрових аудіо-, відео-, фотопристроїв	Завдання
2 ПРО 1-4.3-1	Розпізнає об'єкти довкілля (за кольором, смаком, формою, звуком тощо)	Завдання
2 ПРО 1-4.1-1	Співвідносить об'єкти та явища живої і неживої природи з їхніми зображеннями/описами і навпаки	Спостереження

Проблемне запитання: *Що покласти у шкільний ранець?*

Опис діяльності:

У шкільний ранець можна покласти багато речей (шкільне приладдя, іграшки, продукти харчування тощо), проте важливо навчити дитину обґрунтовувати доцільність таких предметів у її ранці (наприклад,

машинка – для того, щоб бавитися на перерві з друзями, яблуко – щоб поповнити енергію, і т. д.)

Код	Обов'язкові результати навчання	Інструмент оцінювання
2 MAO 4-4.5-3	Знаходить відомі площинні та об'ємні фігури серед предметів навколишнього середовища, на малюнках	Завдання
2 MAO 5-1.2-8	Збирає дані, що відображають повсякденні проблеми, на основі запропонованого опитувальника (два–три запитання)	Спостереження
2 MAO 5-1.2-10	Зчитує дані з таблиць, піктограм, схем	Опитування
2 MOV 1-1.2-1	Використовує фактичний зміст (хто? що? де? коли?) для перетворення усної інформації	Завдання
2 MOV 1-1.5-2	Обґрунтовує свої вподобання	Спостереження
2 MOV 1-1.6-5	Підтримує аргументами власні думки або спростовує їх	Спостереження
2 MOV 1-1.7-3	Поповнює власний словниковий запас	Спостереження
2 C3O 2-3.1-5	Розрізняє здорові та шкідливі звички, пояснює їхній вплив на безпеку, здоров'я і добробут людини	Завдання
2 C3O 3-4.3-2	Складає перелік речей, необхідних для конкретної життєвої ситуації	Завдання
2 C3O 3-4.4-6	Об'єднується з іншими дітьми у групу для навчання та гри	Спостереження
2 ІФО 1-1.3-3	Знаходить схожі й відмінні властивості об'єктів	Завдання
2 ІФО 2-2.2-3	Укладає план дій для виконавця із точними та одно-значними вказівками	Спостереження
2 ПРО 1-1.2-3	Висловлює здогад про ймовірний результат	Опитування
2 ПРО 1-4.3-1	Розпізнає об'єкти довкілля (за кольором, смаком, формою, звуком тощо)	Завдання

Як бачимо, основою навчальної програми є укладені в логічній послідовності очікувані результати навчання, передбачені Типовою освітньою програмою для тих освітніх галузей, які підлягають повній або частковій інтеграції в рамках вказаного предмета.

Моделювання навчальної діяльності здійснюється відповідно до проблемних запитань, які розкривають теми, передбачені цією програмою.

Аналогічно формуються програми з усіх предметів – як окремих, так і інтегрованих.

2.6 БАЗОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Базовий навчальний план, що є складовою Державного стандарту початкової освіти:

- визначає загальний обсяг навчального навантаження здобувачів освіти та дає цілісне уявлення про зміст і структуру початкової освіти як першого рівня загальної середньої освіти;
- встановлює погодинне співвідношення між освітніми галузями за роками навчання, визначає гранично допустиме тижневе навантаження здобувачів освіти та загальну щорічну кількість годин за освітніми галузями.

Як зазначено у п. 21–27 Стандарту, на підставі базового навчального плану може здійснюватися повна або часткова інтеграція різних освітніх галузей, що відображається в типових освітніх програмах, освітній програмі закладу загальної середньої освіти.

У процесі інтеграції кількість навчальних годин, передбачених на вивчення кожної освітньої галузі, перерозподіляється таким чином, що їхнє сумарне значення не зменшується.

Зміст природничої, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, технологічної, інформатичної освітніх галузей інтегрують у різній комбінації їхніх компонентів, утворюючи інтегровані предмети і курси, перелік і назви яких зазначено в типових освітніх програмах, освітній програмі закладу загальної середньої освіти.

«Для учнів з особливими освітніми потребами (з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, інтелектуального розвитку, тяжкими порушеннями мовлення, затримкою психічного розвитку), які здобувають початкову освіту у спеціальних закладах (класах) загальної середньої освіти, базовий навчальний план визначає кількість годин для проведення корекційно-розвиткової роботи».

*Державний стандарт
початкової освіти*

Базовий навчальний план має інваріантну і варіативну складові. Інваріантна складова є обов'язковою для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від їх підпорядкування і форми власності. Видучення з інваріантної складової будь-якої з освітніх галузей є неприпустимим, оскільки порушує цілісність початкової освіти і наступність із базовою загальною середньою освітою.

Інваріантна складова базового навчального плану для спеціальних закладів (класів) передбачає проведення корекційно-розвиткової роботи, напрями та змістове наповнення якої визначаються з урахуванням особливостей психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Кожна освітня галузь передбачає обов'язкову корекційно-розвиткову роботу.

Варіативну складову базового навчального плану заклад загальної середньої освіти розподіляє самостійно, враховуючи особливості організації освітнього процесу та індивідуальних освітніх потреб здобувачів освіти, і відображає в освітній програмі такого закладу.

Варіативність змісту початкової освіти забезпечується також шляхом запровадження резервного часу в освітній програмі закладу загальної середньої освіти, що сприяє, зокрема, задоволенню освітніх потреб здобувачів освіти, вирівнюванню їхніх досягнень, розвитку наскрізних умінь.

Державну атестацію здобувачів освіти проводять у формі контрольних робіт з метою моніторингу якості освітньої діяльності закладів загальної середньої освіти та/або якості освіти.

2.7 ТИПОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

На основі базового навчального плану Міністерство освіти і науки України затверджує типовий навчальний план.

Типовий навчальний план розподіляє навчальний час між навчальними предметами, курсами згідно із співвідношенням між освітніми галузями, яке визначене базовим навчальним планом.

У типовому навчальному плані відображається інтеграція різних освітніх галузей. У процесі інтеграції додається кількість навчальних годин, передбачених на кожну освітню галузь.

2.8 НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Навчальний план закладу освіти розробляє заклад освіти на основі типового навчального плану, затвердженого Міністерством освіти і науки України. У навчальному плані конкретизується варіативна складова базового навчального плану.

Зокрема, варіативна складова передбачає години, які можна використати додатково на вивчення предметів / освітніх галузей інваріантної складової, індивідуальні консультації та групові заняття з учнями.

Варіативність змісту початкової освіти реалізується і через запровадження в навчальних програмах 20 % резервного часу, що створює простір для задоволення освітніх потреб учнів, вирівнювання їхніх досягнень, розвитку наскрізних умінь тощо.

2.9 КАЛЕНДАРНЕ ПЛАНУВАННЯ

Календарне планування здійснюють вчителі на підставі навчальних програм у довільній формі. Воно визначає послідовність і тривалість окремих елементів навчальної діяльності (ігор, занять, уроків тощо). Співвідношення часток освітніх галузей, що реалізуються через інтегровані курси або окремі предмети, може відрізнятися за тижнями. Баланс навчального часу між галузями періодично унормовує учитель/вчителька, який/яка також самостійно щотижня ухвалює рішення про розподіл 20-відсоткового резерву часу.

3

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ 6–7-РІЧНОГО ВІКУ

У дитини своє особливе уміння бачити, думати і відчувати; немає нічого більш безглузлого, ніж намагатися підмінити у них це вміння нашим.

Жан-Жак Руссо

3.1 ПОЧАТОК НАВЧАННЯ У ШКОЛІ: ВПЛИВ НА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН І ПОВЕДІНКУ ДИТИНИ

Початок навчання у школі – визначний момент у житті дитини. Він кардинально змінює весь спосіб її буття. Властиве дошкільно безпечне й безтурботне середовище змінюється світом, наповненим безліччю вимог, обов'язків і обмежень: жорсткий режим відвідування школи; систематична праця, укладена в ширші часові рамки; нові норми і правила поведінки; виконання вказівок учителя.

Свій **новий статус школяра** дитина не завжди усвідомлює повною мірою, але обов'язково відчуває і переживає його: пишається тим, що стала дорослою; з'являється бажання бути успішною у навчанні. Для першокласника це означає те саме, що бути хорошим і улюбленим. Дитина переконана в тому, що у неї повинно все виходити, тому сильно переживає через свої невдачі, не завжди розуміє їхні причини.

Водночас із початком шкільного навчання відбувається вирішальна **зміна соціальної ситуації в розвитку дитини**. Її відносини з дійсністю перебудовуються: система взаємин «дитина – дорослий» диференціюється на дві частини: «дитина – батьки» та «дитина – учитель». При цьому остання визначає стосунки між дитиною і батьками, дитиною й іншими дітьми. Маленький школяр стає суб'єктом соціальних відносин і наділяється суспільно значущими обов'язками, за виконання яких отримує громадську оцінку. У 1-му класі для дитини вчитель стає найважливішою персоною. Його похвала або осуд часто мають більше значення, ніж оцінка батьків.

Початок навчання є для кожної дитини сильним стресом: її переповнюють почуття радості, захвату або здивування, і водночас вона відчуває тривогу, розгубленість, напруження. Через це у першокласників у перші тижні відвідування школи знижується опірність організму, можуть порушуватися сон, апетит, підвищуватися температура, загострюватися хронічні захворювання. Діти можуть без причини вередувати, дратуватися, плакати. Вони легко відволікаються, не здатні довго зосереджуватися, мають низьку працездатність і швидко стомлюються. Тому традиційно для нашої школи на перші тижні припадає адаптаційний період,

під час якого менша кількість уроків, незначне навчальне навантаження, режим дня схожий на той, до якого діти звикли до школи¹.

Навчання молодших школярів ґрунтується на взаємодії дітей і дорослих – грі, спільній праці, пізнанні, спілкуванні. Поступово дитина стає активним учасником цього процесу. Вона спільно з учителем визначає мету, відкриває нові знання, засвоює навчальні дії, експериментує, відповідає за свою роботу. Тож важливо одразу уникнути авторитарного впливу на особистість дитини, встановити й підтримати добрі стосунки, довіру у спільній діяльності.

Нова ситуація розвитку зумовлює необхідність організації особливого середовища й відповідної діяльності, в якій дитина могла б себе реалізувати. Визначальним для вибору форм і способів реалізації навчання є дані вікової психології про те, що початок навчання у школі збігається з початком другої фізіологічної кризи – «кризи семи років». Великі зміни у сфері соціальних відносин і діяльності дитини відбуваються на тлі перебудови всіх систем і функцій організму, що вимагає більшого напруження та мобілізації резервів.

У цей період життя змінюється психологічний портрет дитини, її особистість, пізнавальні й розумові можливості, сфера емоцій і переживань, коло інтересів.

3.2 ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНИХ І ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

3.2.1. Процес сприймання

У дітей 6-річного віку процес сприймання готовий до переходу на якісно інший рівень: виникає можливість формування складних еталонів, які ґрунтуються на взаємно підпорядкованих ознаках.

Це полегшує впізнавання і категоризацію на основі не лише сенсорних, а й сутнісних характеристик об'єктів.

Одним із прикладів таких змін є здатність першокласників класифікувати об'єкти за різними ознаками. Тому вивчення інтегрованого курсу або предметів у 1-му класі варто розпочинати з тем, які передбачають аналіз об'єктів за різними ознаками, далі – їх узагальнення й класифікацію за визначеними ознаками.

Зазвичай першокласники можуть виокремити з нескінченної кількості властивостей лише 2–3. У міру розвитку дітей, розширення їхнього світогляду така здатність удосконалюється, проте необхідно також і спеціально вчити школярів бачити у предметах та явищах різні сторони. Для цього можна застосовувати прийом порівняння одного предмета чи явища з іншим².

¹ Попова Ж. В. Адаптаційний період та педагогічні особливості організації навчально-виховного процесу першокласників [Електронний ресурс] / Освітній портал «Класна оцінка». – Режим доступу: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/adaptatsiini-period-ta-pedagogichni-osoblivosti-o.html>.

² Скворцова С. О. Геометричний матеріал в курсі математики 1-го класу. Довжина відрізка [Відеоресурс] // Інтерактивна школа творчого вчителя. – 2016/17 навчальний рік. – Зимові сесія: 16 січня – 28 січня 2017 р. День 2. – Видавництво «Ранок». – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=inbv3gSbxo8>.

3.2.2. Зорове сприймання

У цей період навчання слід зважати на один із видів труднощів зорового сприймання – **феномен дзеркальних рухів**. Він виявляється у помилках графічної діяльності: реверсії форми, порушенні порядку елементів і напрямків написання.

Це пояснюється тим, що механізми організації зорово-просторової діяльності, дрібної моторики і зорово-моторної пам'яті ще недостатньо зрілі, хоча діти добре копіюють, штрихи в них стають більш чіткими і завершеними.

Тому до таких проявів потрібно ставитися з розумінням, не форсувати навчання й запобігати панічним реакціям з боку дітей, а особливо – їхніх батьків.

Прийнятною є діяльність, пов'язана з просторовою орієнтацією. Навчальний зміст доцільно збагачувати завданнями на визначення місця розташування об'єктів, орієнтування на площині тощо (вправи на штрихування, відтворення пропорцій, зорові і графічні диктанти, встановлення закономірностей, продовження послідовностей та ін.).

3.2.3. Пізнавальні процеси

Молодший шкільний вік є періодом розвитку пізнавальних процесів: вони стають усвідомленими і довільними. Дитина поступово вчиться управляти увагою, пам'яттю, мисленням.

Увага першокласників на цьому етапі ще слабо організована, вона має великий обсяг, погано розподіляється, нестійка.

Тому для концентрації дітям потрібна зовнішня допомога (часта зміна завдань, цікаві ілюстрації, звукові сигнали, ігрові ситуації тощо). Діти відволікаються на уроках досить швидко, натомість контролювати свої дії (наприклад, перевірити наявність помилок у написаному) вміють іще погано.

Увага багато в чому визначається темпераментом кожної дитини, стилем сприймання.

Діти аудіального типу краще сприймають інформацію на слух; візуального типу – на зображеннях; кінестетичного – легше засвоюють матеріал у практичній діяльності.

Тому буде корисним виявити відповідні особливості за допомогою спеціальних методик¹ і врахувати результати цього міні-дослідження під час відбору методичних прийомів і форм навчання.

Проте у першокласників добре розвинена мимовільна пам'ять, яка фіксує яскраві, емоційно насичені для дитини відомості і події її життя, отже у навчанні доцільно використовувати цікаві й захопливі матеріали, яскраві візуальні опори, динамічні вклучення, емоційно збагачені ситуації тощо.

¹ Інструменти діагностики [Електронний ресурс] // Дитячий психолог. Перший український сайт для батьків та дитячих психологів. – Режим доступу: <https://dytpsyholog.com/2015/02/14/%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8-%D0%B4%D1%96%D0%B0%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8/>.

Пам'ять характеризується високим ступенем механічного запам'ятовування на основі численних повторень. Однак її самоконтроль ще не сформований: добре, швидко й на тривалий час засвоюється те, що справило сильне враження¹.

Натомість уява дітей у цьому віці досить розвинута, вона має не лише відтворювальний, а й творчий характер.

Від початку навчання центральне місце у психічному розвитку дитини займає мислення².

У цей період відбувається перехід від наочно-образного до словесно-логічного, понятійного мислення. У першокласників такий процес переважно характеризується конкретністю й спирається на наочні образи й уявлення.

Для здійснення розумових операцій порівняння, аналізу, узагальнення, логічного висновку дітям необхідно спиратися на наочну основу. Саме тому на уроках у 1-му класі систематично використовують дидактичний роздавальний матеріал³.

3.2.4. Дрібна моторика

Описана вище діяльність має відбуватися паралельно з розвитком дрібної моторики. Однак у дітей дрібні м'язи кисті руки та пальців іще недостатньо сформовані, не завершене окостеніння кісток зап'ястя і фаланг пальців, у них ще недосконала нервово-м'язова регуляція.

На уроках доцільно виконувати велику кількість практичних вправ із роздатковим матеріалом – картинками, геометричними фігурами різного розміру і кольору, паличками, намистинками, гудзиками, горіхами, шишками тощо. Не варто зловживати надмірною кількістю одноманітних і частих графічних вправ, аби запобігти втомлюваності, роздратуванню, втраті інтересу.

Згідно з емпіричними даними, виконання одного виду роботи має тривати стільки хвилин, скільки років дитині⁴.

До 6–7 років сфера пізнання дитини розширюється на більш абстрактні характеристики середовища. Відбувається перехід сприймання на якісно інший рівень організації, що зумовлює розвиток здатності розуміти деякі абстрактні властивості

¹ Ванжа С. М. Вивчення віршів з використанням мнемотехнології [Відеоресурс] // Інтерактивна школа творчого вчителя. – 2016/17 навчальний рік. – Зимова сесія: 16 січня – 28 січня 2017 р. День 4. – Видавництво «Ранок». – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Zu5JQsxfuPM>.

² Діагностика дитини. Тести і методи. Тести для дітей [Електронний ресурс] // Урок. – Середня освіта. – Режим доступу: <http://yrok.pp.ua/serednya-osvta/7119-dagnostika-ditini-vidi-metodi-testidlyadtey.html>.

³ Ценова І. В. Особливості використання художніх образів літер у післябукварний період навчання письма учнів 1 класу [Відеоресурс] // Інтерактивна школа творчого вчителя. – 2016. – Видавництво «Ранок». – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=-xYXbLP1w0I>.

⁴ Скворцова С. О. Математика. 1 клас. Зміст і методика підготовчої роботи до введення поняття задачі [Відеоресурс] // Інтерактивна школа творчого вчителя. – 2016/17 навчальний рік. – Осіння сесія: 24 жовтня – 5 листопада 2016 р. День 1. – Видавництво «Ранок». – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=_4AjEpqbKrA&t=13s.

об'єктів навколишнього світу. Тому зміст навчання поступово розширюється колом абстрактних понять.

Для розвитку мислення постійно потрібна «пожива». Реальним живленням для мозку є інформація ідеального (абстрактного) характеру. У змісті навчання вона представлена знаннями, що подаються через поняття, уявлення, закони, залежності, закономірності тощо. Однак розуміння цих елементів змісту досягається лише за умови конкретного підтвердження прикладами. Вони мають бути близькими до реального життя дитини, оскільки її мислення тісно пов'язане з особистим досвідом, і тому в предметах вона виділяє ті сторони, які свідчать про їх застосування, про дії з ними.

У перші місяці навчання особливо важливо спиратися на дошкільні надбання дітей, тому початкові теми інтегрованого курсу варто пов'язати з узагальненням і систематизацією уявлень дитини про зрозумілі й доступні поняття, сформовані у передшкільний період¹.

3.3 ЕТАПИ ТА УМОВИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

Щоб молодші школярі повноцінно засвоювали розумові дії та поняття², доцільно дотримуватись такої послідовності:

- 1. Виконання опредмеченої дії.** В основі цього етапу – отримання реального досвіду. Діти працюють із групою фізичних об'єктів, виділяють у них ті аспекти, які свідчать про їхнє застосування, виконують дії з ними. Для виконання опредмечених дій використовують або реальні предмети, або їхні моделі (палички, смужки, намистини, кубики тощо).
- 2. Виконання дії у частково матеріалізованій формі.** Діти працюють з об'єктами, зображеними на ілюстраціях посібників або на екрані. Ті самі дії, що розглядалися на попередньому етапі, тепер подаються у вигляді зображень. Такі дії супроводжуються детальним коментуванням уголос кожного кроку, тобто зі словесним роз'ясненням усіх здійснюваних операцій. До наступного етапу переходять лише після ретельного закріплення матеріалу.
- 3. Виконання дії в абстрактному вигляді за допомогою системи символів, знаків.** На цьому етапі коментування дії поступово переходить у внутрішній план: спочатку промовляють пошепки, а потім – про себе в розгорненому й, нарешті, – скороченому вигляді³.

¹ Онопрієнко О. В. Навчання математики у 1 класі: методично-дидактичні аспекти (з використанням навчально-методичного комплексу «Математика. 1 клас» Скворцової С. О., Онопрієнко О. В.). Нумерація чисел першої сотні. Частина 1 [Відеоресурс] // Електронні книги. – Видавництво «Ранок». – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=q0DrWU8wucA&t=1138s>.

² Гальперин П. Я., Талызина Н. Ф. Теория поэтапного формирования умственных действий как средство развития личности в учебной деятельности [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.bs.u.by/Cache/pdf/428333.pdf>.

³ Онопрієнко О. В. Математика. 1 клас. Додавання і віднімання чисел в межах 100 без переходу через розряд [Відеоресурс] // Інтерактивна школа творчого вчителя. – 2015/16 навчальний рік. – Перша сесія: 28 березня – 07 квітня 2016 р. День 1. – Видавництво «Ранок». – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=3JAcQKpzFt4&t=446s>.

За такою самою послідовністю **формують в учнів уміння**. Це тривалий процес, його не можна проводити ущільнено за короткий час¹.

Із цією метою використовують численні вправи різного рівня засвоєння – від репродуктивного наслідування, виконання за зразком до перенесення розумової або практичної дії у змінені умови (завдання із зайвими даними, творчі завдання, завдання з логічним навантаженням тощо).

Рушійною силою навчання у молодших школярів є пізнавальні інтереси.

«Діти прагнуть до шкільного життя зовсім не для того, щоб продовжити там свої ігри, а для того, щоб утвердитися у своєму дорослішанні».

Шалва Амонашвілі

у молодших школярів позитивних мотивів навчання.

Хоча у 6-річних першокласників переважають ігрові інтереси, їм також притаманна цікавість до шкільного життя як відображення бажання бути дорослішими.

Таку властивість можна пояснити потребою нових вражень і природною допитливістю, це одна зі сприятливих передумов формування

3.3.1. Інтерес до навчання

Інтерес до навчання у дітей цього віку вкрай нестійкий, більшість із них не виявляє вольових зусиль до подолання навчальних труднощів, натомість тривалий час цікавиться зовнішніми аспектами шкільного життя.

Однак позитивне ставлення до школи і до статусу школяра ще не забезпечує стійкого мотиву для навчання. Потрібно, щоб дитину цікавив сам процес пізнання.

3.3.2. Емоційно-вольова сфера

Емоційно-вольова сфера першокласників також має певні особливості. У цьому віці відбувається формування нового типу поведінки, який визначають суб'єктивні уявлення дітей про поведінку.

- Учні вже можуть диференціювати свої бажання і обов'язки, усвідомлювати себе частиною колективу.
- У них помітно зростає здатність оцінювати власну діяльність і вчинки.
- Учні можуть узгоджувати свої дії з діями інших, проте не завжди нехтують своїми інтересами заради спільних, групових інтересів.
- У дітей означеного віку недостатньо обмірковані імпульсивні дії і вчинки.

Отже, у 6-річних першокласників переважають побіжні інтереси, спрямовані на привабливі предмети, факти та явища (рефлекс «Що це таке?») або на окремі захопливі, емоційно забарвлені види діяльності (малювання, ліплення, аплікація, драматизація, танці тощо). Ці інтереси часто викликані випадковими обставинами чи природною цікавістю.

¹ Сворцова С. О. Навчання математики у 1 класі. Методично-дидактичні аспекти (з використанням навчально-методичного комплексу «Математика. 1 клас» Сворцової С. О., Онопрієнко О. В.). Нумерація чисел першої сотні [Відеоресурс] // Електронні книги. – Видавництво «Ранок». – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=KVEayhaeRgM&t=818s>.

Учні 6–7 років переважно готові до оволодіння цілеспрямованим процесом пізнавальної діяльності, збагачення досвіду новими видами діяльності.

Будь-яка діяльність передусім має **викликати в учнів зацікавлення**.

3.3.3. Цікавість

Цікавість є початковою стадією пізнавальної спрямованості дитини. На цьому етапі вона безпосередньо пов'язана не зі змістом діяльності, а з емоційною реакцією на новизну ситуації, подразників, з якими стикається учень у процесі активної взаємодії з предметами і явищами навколишньої дійсності.

Цікавість не виходить за межі відображуваного, це простий прояв дослідницького рефлексу.

Під час первинного ознайомлення з певним видом діяльності цікавість можуть збудити приклад учителя, манера його поведінки, його ентузіазм та зацікавленість у справі, наочні посібники, досвід діяльності інших учнів тощо.

3.3.4. Допитливість

На основі цікавості виникає допитливість – прагнення дитини проникнути за межі побаченого. Для допитливості є характерним прагнення до пізнання глибших зв'язків і відношень; вона виявляється у формі загального інтересу до всього, з чим доводиться стикатися дитині.

Це, своєю чергою, приводить до того, що елементарний безпосередній інтерес до нових фактів і цікавих явищ переростає в інтерес до пізнання істотних властивостей предметів і явищ, до встановлення причиново-наслідкових зв'язків, закономірностей.

Таким чином формуються зовнішні мотиви, які у подальшому породжують диференційовані пізнавальні інтереси. Вони характеризуються прагненням розв'язати можливі проблемні питання на практиці, потребою творчого застосування знань, їх поповнення.

Для ефективності розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів необхідні відповідні умови, зокрема такі:

- урізноманітнення чуттєвого досвіду;
- усвідомлення учнем особистої та суспільної цінності знань і вмінь, які набуваються;
- переживання успіху у роботі, наявність позитивної емоційної атмосфери;
- помірна складність і посильність завдань;
- опора на попередній досвід учня;
- активний, продуктивний і творчий характер діяльності;
- сформованість в учнів провідних прийомів навчальної діяльності.

3.3.5. Регуляція поведінки

Важливими новоутвореннями в молодшому шкільному віці є якісно новий рівень розвитку довільної регуляції поведінки; рефлексія, аналіз, внутрішній план дій; розвиток нового пізнавального ставлення до дійсності; орієнтація на групу однолітків.

Цей вік є сприятливим для формування мотивів учіння, розвитку стійких пізнавальних потреб; розвитку продуктивних прийомів і навичок навчальної діяльності; розкриття індивідуальних особливостей і здібностей; розвитку навичок самоконтролю, самоорганізації та саморегуляції; становлення адекватної самооцінки; розвитку критичності в ставленні до себе та оточення; засвоєння соціальних норм, розвитку навичок спілкування з однолітками, встановлення тісних дружніх контактів.

3.4 ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДИТИНИ ПІД ЧАС ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ

Окремо варто зупинитися на деяких особливостях розвитку сучасних дітей 6–7 років, які слід враховувати під час організації навчання першокласників. Їх проаналізовано у фахових працях нейропсихологів і нейропедагогів, де сформовано психологічний портрет сучасної дитини.

Останніми роками дедалі більше дітей не мають бажання йти до школи. Причини такого стану різні, зокрема:

- діти об'єктивно набагато більше знають про школу з телебачення або з розмов між дорослими, і часто в негативному контексті;
- вони не сприймають вступ до школи як щось особливе, етапне. Раніше вважалося, що дитина-першокласник вже вміє себе організувати, відчуває змістовний інтерес до школи. У термінах психології, це певне «ядро особистості», яке зумовлює інші властивості, інтелектуальні та емоційні. Зараз ми не знаходимо такого ядра у дітей на порозі їхнього шкільного життя;
- для сучасних першокласників школа – це вже не те безумовно привабливе місце, яким вона була 30 років тому й закріплена у стереотипах старших поколінь.

Переважає більшість літератури з вікової психології, якою користуються у вищій школі, описує першокласників ХХ століття. Коли ми порівнюємо сьогодишню картину з власним дитинством або з дітьми, які приходили до школи 15–20 років тому, здається, що той час був ідеальним, «правильним», на відміну від теперішнього¹.

У чому ж причина того, що сучасні діти значно відрізняються від своїх однолітків 30 років тому? Передусім, батьки стали менше спілкуватися з дітьми. Також, за об'єктивними даними, до 70 % дітей пережили родовий стрес через патології вагітності та пологів, що позначається на розвитку дітей у цілому. Зрозуміло, що стан психологічного і психічного розвитку впливає на розумові процеси, які лежать в основі навчальної діяльності.

Як відомо, першим компонентом будь-якої діяльності є мотиви. Що відбувається нині з мотиваційною сферою молодших школярів?

¹ Безруких М. М. Дошкольник. Мифы и реалии развития // Вестник практической психологии образования. – 2011. – № 4 (29). – С. 16–20.

Раніше основним питанням дітей 5–6 років було «Чому?» (так званий вік «чому-чому»). У сучасних же дітей – «Навіщо?». Тобто діти зосереджуються не на причинно-наслідковій залежності між об'єктами і явищами, а їх цікавить сенс своїх вчинків і дій.

Із сучасними дітьми треба домовлятися, повсякчас мотивувати на виконання певної роботи. Тепер не лише кожен урок слід розпочинати так званим мотиваційним моментом, а й кожен його етап чи навіть завдання. Зважаючи, що слова дорослого учні не завжди відразу сприймають, доцільно постійно ілюструвати сказане, наприклад, готовими роботами, власним прикладом, практично (компетентнісно, життєво) зорієнтованими завданнями, обов'язковою умовою яких є близький дитині життєвий контекст.

Наступна проблема – **заняття дітей у вільний час удома**. Велику кількість часу діти проводять за різноманітними гаджетами, переглядом телепередач або грою на комп'ютері.

Як наслідок, під впливом хаотичного потоку інформації, що тисне на свідомість дитини, їй важко зосередитися, складно збагнути, що є важливим. Такий стан психологи називають «*ситуацією розірваних зв'язків*». Отже, дітям необхідне постійне зовнішнє стимулювання, яке вони звикли одержувати з екрана, тому їм складно сприймати усне мовлення вчителя чи інших учнів, у результаті виникають труднощі з розумінням текстів (написаних або почутих).

Як учителю привертати увагу до своїх слів?

Часто спрацьовує момент неочікуваності, коли *вчитель виконує екзальтовану роль або робить якусь неочікувану справу*. Проте не варто цим зловживати. Вчитель і учні мають бути друзями, але вони не ровесники.

Можна порадити скористатися додатковими сигналами, умовними позначеннями. Наприклад, домовитись, коли всі повинні затихнути й звернути увагу на вчителя: учитель підіймає руку, й так само роблять усі учні, які помітять цей рух.

Педагоги, які використовують цей прийом, зазначають, що відбувається швидка ланцюжкова реакція: дітям, які встигли раніше за інших помітити сигнал, це видається грою; поступово шум стихає, решта учнів помічають зміну й приєднуються до загалу.

Також використовують *сигнальні картки*, коли учні, наприклад, хочуть повідомити вчителю про те, що зрозуміли завдання або мають складнощі під час його виконання. (Такі картки учні можуть виготовити самостійно: на кольоровому цупкому папері обвести свою долоню, вирізати й прикріпити до неї цупку довгу смужку.)

Чому учням складно переносити увагу з одного предмета діяльності на інший?

У разі постійного безконтрольного перегляду комп'ютерних ігор, програм, телевізора, де відбувається швидка зміна кадрів, у дитини активізуються тільки

високочастотні компоненти. Проте основним чинником організації будь-якої психомоторної діяльності (мовної, графічної та ін.), є низькочастотні ритми до- вільних фізичних зусиль.

Не варто зловживати на уроках використанням персональної комп'ютерної техніки. Хоч як це дивно, але і в сучасних умовах ілюстрації у друкованих виданнях мають великий позитивний вплив.

Також обережно треба використовувати популярну нині гейміфікацію – технологію застосування ігрових методик у неігрових процесах. Її пропагандисти стверджують, що за правильного застосування цей підхід дає змогу в рази збільшити ефективність розв'язання завдань.

Усім відомо про схильність дітей до ігроманії. Дедалі частіше чуємо нарікання батьків, що крім комп'ютера дітей нічого не цікавить. На сполох б'ють не тільки психологи, які прирівнюють шкоду від ігроманії до алкоголізму та наркоманії, а й нейрофізіологи, які помічають у дітей виражену деградацію розумових процесів, зниження інтелектуальної лабільності, навіть ураження сірої речовини.

Це має нас застерегти не лише від цілісного застосування згаданої технології, а й від інтенсивного використання її елементів¹.

За спостереженнями психофізіологів, після комп'ютерної гри (в тому числі комп'ютерного тренажера) дитина може повернутися до нормального стану, в якому здатна сприймати навчальну інформацію, лише через 10–15 хвилин.

Швидка зміна кадрів розгальмовує дитину, заважає їй зосередитися.

Урок бажано будувати таким чином, щоб більша частина часу приділялася розгляду однієї теми, причому завдання мають вибудовуватись у систему, де поступово змінюється рівень завдання – від розпізнавання і репродуктивного відтворення, через групу завдань на розуміння, до завдань на застосування. Решта (повторення, пропедевтика, вивчення нового) відходить на периферію.

З іншого боку, всім відомо, що **основною рисою сучасних дітей є кліповість мислення**, отже вони погано сприймають одну картинку, з якою треба працювати тривалий час².

Можна запропонувати, наприклад, серію малюнків, побудовану за принципом коміксів, а ще краще – частіше змінювати види активності на уроці.

Наприклад, під час вивчення в 1-му класі теми «Форма предметів. Геометричні фігури» спочатку можна організувати роботу з роздавальним дидактичним матеріалом: діти виконують практичні вправи – із набору запропонованих фігур вибирають трикутники; потім – сині трикутники; далі – сині круги (завдання рівня розпізнавання). Після цього працювати з навчальним посібником, у завданні

¹ Черниговская Т. В. Как тренировать мозг? Память? Мышление? [Відеоресурс] // YouTube-канал «Как работает Мозг». – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=vtBaylx75jw&feature=share>.

² Кондратенко Л. Психологія первинної шкільної неуспішності : монографія. – Чернігів : Десна Поліграф, 2017. – 488 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/709374/1/kondratenko_kniga_488str.pdf.

якого треба зіставити форми зображених предметів із геометричними фігурами (завдання рівня розуміння). Далі – об'єднати учнів у групи й запропонувати розташуватися так, щоб утворився чотирикутник, трикутник, овал тощо (завдання рівня розуміння). Потім виконати вправу в навчальному посібнику: намалювати стільки паличок, скільки круглих предметів на малюнку (завдання рівня застосування) тощо.

На уроці не варто використовувати багато репродуктивних завдань, адже учням буде нецікаво. Набагато продуктивнішими є пошукові завдання, які залучають до творчого мислення навіть першокласників («поміркуй, чому...», «здогадайся, який секрет...» та ін.).

У сучасних дітей, на відміну від їхніх однолітків кінця ХХ століття, у яких переважав наслідувальний рефлекс, спостерігається **рефлекс свободи**: вони самі вибудовують систему поведінки, що спостерігається у наймолодшому віці.

Як надати свободу учням, проте не зашкодити навчанню, не внести в нього дезорганізацію?

Для того щоб створити ситуацію вільного вибору в рамках спланованого уроку, потрібно пропонувати завдання однієї змістової сутності, але у різних формах.

Приміром, під час вивчення в 1-му класі просторових відношень можна запропонувати учням кілька варіантів однакових завдань (вказати, які об'єкти розташовані ліворуч, а які – праворуч), але по-різному ілюстрованих. Кожен учень може обрати завдання. Під час закріплення табличних випадків додавання і віднімання чисел у межах 10 учні можуть виконувати традиційні завдання («Знайди значення виразів»), а також незвичні: зафарбувати частини картинки з написаними виразами, що мають певне значення; утворити пари між виразами й числами, які є їхніми значеннями (тестова форма); скласти завдання для однокласників. Оригінальним буде завдання такого плану: на пластикових ложках маркером написати по одному виразу на кожній і запропонувати зібрати в стаканчик ложки, де результат – певне число.

Таким чином, учні в момент самостійного вибору завдань **відчують свою значущість, що загалом позитивно вплине на їхнє самоствердження.**

Отже, урахування особливостей розвитку сучасних дітей у навчальному процесі дасть змогу вибудувати систему відносин на основі довіри і розуміння. Це важливо з огляду на те, що ця система домінує над потребою традиційного набуття знань.

4

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: СЕРЕДОВИЩЕ, ЩО НАЛЕЖИТЬ ДІТЯМ

Щасливими можна назвати тих учителів, які дійшли зі своїм класом до етапу, коли вони можуть сказати: «Незалежно від моєї присутності, клас працює. Група досягла самостійності».

Марія Монтессорі

4.1 РОЛЬ УЧИТЕЛЯ У ФОРМУВАННІ ПСИХОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

Плануючи організацію освітнього середовища в початкових класах, не тільки важливо, а й необхідно брати до уваги теоретичні міркування про розвиток дитини, описані у працях багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних авторів (Е. Еріксон, Л. Виготський, Ж. Піаже та ін.).

Мета цього розділу – описати особливості організації та управління класом, що відповідають розвивальним потребам дитини в соціокультурному контексті, а саме: розвитку таких якостей, як працьовитість, ініціативність, автономність, довіра, вміння вчитися, участь у виробленні спільних правил, розвиток і підтримка дружніх стосунків, співпраця, повага до однолітків і вчителів, відповідальність та успішність.

Освітнє середовище у початкових класах, де відбувається основна навчальна діяльність молодших школярів, має бути безпечним місцем, де діти відчуватимуть себе захищеними. Крім цього, воно має відображати філософію концепції Нової української школи та освітню програму.

Із першого погляду на середовище у класі ми можемо зробити висновок, кому воно належить – учителям і їхньому баченню освіти чи дітям і їхнім батькам, їхньому погляду на процес навчання.

Можна стверджувати, що простір у класі, де немає дитячих та сімейних робіт, творів представників місцевої громади, не належить дітям. Його формує лише вчитель для того, щоб викладати навчальну програму без урахування інтересів і потреб дітей, їхніх попередніх знань та досвіду. Тільки педагог контролює, де і якими навчальними матеріалами користуватимуться учні, перетворює **клас на місце для творчості, досліджень, розвитку позитивної самооцінки дітей**.

Усі школярі гідні навчатися у середовищі, де забезпечені їхні потреби – базові потреби, потреби у навчанні, створені додаткові умови (для дітей з особливими освітніми потребами). У такому освітньому просторі є баланс між навчальними видами діяльності, ініційованими вчителем, та видами діяльності, запропонованими самими дітьми. **Учні мають можливості робити власний вибір**, розвивати

нові та удосконалювати наявні практичні навички, отримувати нові знання, **зміцнювати своє позитивне ставлення до інших**.

Дуже важливо, щоб **учителі** повною мірою розуміли свою **роль моделі бажаної поведінки та ставлення до людей** із повагою, добротою й відповідальністю.

Учителі початкових класів мають усвідомлювати всю **відповідальність** за своїх учнів, що *передбачає такі обов'язки*:

- поважати кожну дитину;
- вірити в успішність кожної дитини;
- бути чесними і визнавати власні помилки;
- вміти слухати й дотримуватися конфіденційності;
- бути послідовними й справедливими;
- мати високі очікування щодо кожного учня, у тому числі учнів з особливими освітніми потребами;
- цінувати особисті зусилля дітей;
- організовувати стимулююче навчальне середовище;
- постійно оновлювати свої знання про дитячий розвиток.

Учителі мають пам'ятати, що те, як вони навчають, є таким самим важливим, як і те, чого вони навчають.

4.2 ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ВИБОРУ

Освітнє середовище створюють для заохочення самовизначення дітей у класі та розвитку їхніх спроможностей, оскільки відомо, що люди, які контролюють те, що відбувається з ними, краще адаптовані до життя.

Одним із важливих чинників для розвитку самовизначення і самоактуалізації дітей є **забезпечення можливості здійснювати вибір** у класі і, відповідно, **ухвалювати самостійні рішення, усвідомлюючи** при цьому їхні **наслідки**. Такі можливості для вибору вчителі можуть легко знайти впродовж навчального дня – це вибір учнями навчальних матеріалів, підходу до розв'язання проблеми, місця за столом, де вони хочуть працювати та ін.

Ми, дорослі, знаємо, що коли у нас є можливість вибрати зміст і підходи до поставлених завдань, ми виявляємо більше бажання і готовність працювати з ними.

Те саме стосується і дітей. Їхні бажання і шкільні **успіхи зростають, коли дитина** певною мірою **контролює своє навчання**. Сучасні дослідження у сфері мозку, поведінкових ситуацій та індивідуальні свідчення підтверджують, що особистий внесок у розв'язання поставленого завдання – добра спонука і дає позитивні результати.

Отже, коли вчителі розширюють сферу питань, до вирішення яких вони залучають учнів, вони тим самим поліпшують якість навчання.

Наведемо кілька прикладів із дослідження, яке провів американський психолог Альфі Кон:

- Коли першокласникам дали можливість вибрати певні аспекти їхнього навчання, наприклад завдання, вони виконували їх більшу кількість за короткий час.
- Коли першокласникам дозволили вибрати матеріали для виконання творчої роботи (колаж), їхні вироби стали більш винахідливими порівняно з роботами дітей, які використовували ті самі матеріали, але при цьому їх не обирали.
- Коли першокласники рік навчалися без підручників та стандартних оцінок, а основну увагу приділяли інтелектуальній самостійності, яку діти мали можливість проявити, працюючи в малих групах над розв'язанням певних проблемних завдань, вільно пересуваючись класом для пошуку необхідних навчальних матеріалів, у дітей розвивалися складніші навички формування причиново-наслідкових зв'язків.

«Дозволяти людям самим за себе вирішувати – природніше, ніж контролювати їх. Це більше відповідає основним цінностям, які більшість із нас декларативно підтримує. Крім навичок, що будуть корисними для учнів у майбутньому, вони повинні мати можливість вибору вже сьогодні. Зрештою, діти – це лише дорослі-у-становленні. Вони є людьми, чії нагальні потреби, права і досвід вимагають серйозного ставлення. Скажемо так: учнів потрібно не тільки навчати жити у демократії, вони повинні мати цю можливість уже сьогодні».

Альфі Кон

4.3 ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

Важливим елементом системи формування нового змісту освіти є чітке **бачення результатів педагогічного партнерства «учень – учитель», в основі якого – цінності**, зазначені в Концепції Нової української школи, свого часу рекомендовані Європейським парламентом та Радою Європи. Ці 24 риси і чесноти визнали пріоритетними понад 50 країн світу:

креативність, цікавість, критичне мислення, любов до навчання, мудрість, відвага, наполегливість, чесність, енергійність, любов, доброта, соціальний та емоційний інтелект, співпраця, справедливість, лідерство, вміння вибачати, скромність, розсудливість, самоконтроль, поцінування краси, вдячність, оптимізм, почуття гумору і віра
(за класифікацією Мартіна Селігмана і Кристофера Петерсона).

Діти приходять із сімей, де уже встановлені певні життєві норми, тому важливо їх обговорювати з усіма учнями класу і **визначати спільні цінності**, на яких ґрунтуватимуться дії як дітей, так і дорослих – учителів і батьків.

Як тільки ці **значущі якості будуть обговорені та прийняті усіма дітьми як дороговкази їхньої поведінки у школі та вдома**, їх варто написати на великому аркуші паперу і вивісити на видноті.

Нижче пропонуємо практичне завдання для визначення спільних цінностей класу.

ОБГОВОРЕННЯ ЦІННОСТЕЙ

- Під час групового заняття, коли весь клас зібрався у місці проведення ранкових зустрічей, попросіть дітей розповісти про ситуації, в яких вони почували себе дуже добре і в яких – погано.
- Поставте запитання, які допоможуть виявити цінності, які проявилися або ні у зазначених ситуаціях.
- Обговоріть ці цінності з дітьми – дайте їм можливість виразити свої позитивні й негативні почуття.
- Запитайте дітей, що, на їхню думку, означає бути чесним, добрим, відповідальним, аби зрозуміти, як вони ставляться до різних людських якостей, зважаючи на власний досвід. Наприклад, візьмемо для розгляду таку цінність, як повага. Запитайте дітей, чи повинні дорослі їх поважати? Як дізнатися, чи тебе поважають? Чи поважають діти в класі один одного? Звідки вони про це знають?
- Запитайте дітей, що означає захищати когось словами, а не кулаками. Чи можуть вони пригадати такий випадок зі шкільного життя? Попросіть розповісти про випадки, коли дітей ображали або коли вони запобігали образі.
- Записуйте на папері думки, які виникають під час обговорення.
- Моделюйте навички активного слухання і використовуйте цей час, аби підкреслити, що кожен у класі може говорити по черзі і ви хочете почути думки всіх дітей. Таким чином школярі демонструють повагу один до одного, а ви – до дітей.

Більше інформації про формування цінностей можна знайти у посібнику Тоні Бута і Мела Ейнскоу «Індекс інклюзії»¹, матеріали якого були апробовані в Україні та рекомендовані до використання Міністерством освіти і науки України у 2011 році.

4.4 РАНКОВІ ЗУСТРІЧІ

4.4.1. Створення спільноти в класі

Практика ранкових зустрічей – одна з успішних; вона допомагає вчителю створити спільноту в класі, що зазвичай потребує часу, уваги й терпіння.

Ранкова зустріч сприяє налагодженню взаємин між дітьми і дорослими, які формують відчуття колективу в кожного з його членів. Формування спільноти стає ефективнішим, коли вчитель виконує роль фасилітатора (фахівця, який до-

¹ Бут Т., Ейнскоу М. Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл : посібник / пер. з англ. – Київ : Плеяди, 2015. – 190 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ussf.kiev.ua/ieeditions/264>.

помагає забезпечити успішну групову комунікацію, але не намагається жорстко контролювати цей процес). У такому разі ранкова зустріч стає інтерактивною і невимушеною. Коли велику частину відповідальності за проведення ранкової зустрічі перекладають на дітей, учитель може використовувати свій час для заохочення спілкування школярів, надання їм допомоги тощо.

Під час проведення практики ранкової зустрічі відбувається розвиток важливих навичок дітей, зокрема спілкування, академічних і соціальних умінь. Крім того, ця практика сприяє створенню у класі сприятливого настрою та позитивній поведінці.

Ранкова зустріч дає педагогам можливість навчити дітей взаємній повазі та позитивному ставленню один до одного, сприяти формуванню цілісного колективу.

4.4.2. Розвиток навичок спілкування

Уміння розмовляти і слухати – найважливіші якості, необхідні для демократичної культури. Ранкова зустріч дає дітям змогу брати участь у групових обговореннях, а вчителям – моделювати й активно розвивати в дітей уміння та навички ефективного спілкування, а саме:

- висловлювати свої думки так, щоб вони були зрозумілими іншим;
- уважно слухати, коли говорять інші;
- вирішувати проблеми за допомогою слів;
- ділитися своїми думками та ідеями з іншими.

Ці навички мають у край важливе значення для успішного життя в колективі, спільного навчання і розв'язання конфліктних ситуацій, а практика ранкових зустрічей – ідеальна можливість для їх розвитку.

4.4.3. Розвиток соціальних навичок

Окрім сприяння розвитку навичок спілкування, практика ранкових зустрічей також допомагає вдосконалювати соціальні навички, а саме: емпатію, толерантне ставлення один до одного, розуміння позиції інших дітей тощо.

Результати численних досліджень свідчать: діти з класів, де використовувалася практика ранкових зустрічей, демонстрували вищий рівень відчуття спільноти і ширший діапазон позитивних проявів таких якостей:

- краще ставлення до школи й навчання;
- більша довіра та повага до вчителя;
- вищий рівень мотивації до навчання;
- глибше відчуття власної гідності;
- вироблені соціальні навички та поведінка;
- збільшення турботи про інших;
- повніше розуміння демократичних цінностей;
- ширша практика розв'язання конфліктів.

4.4.4. Розвиток академічних навичок

Результати сучасних досліджень свідчать, що розвиток соціальних навичок допомагає підвищити академічні досягнення, забезпечує якісне навчання і викладання, сприяє розвитку таких умінь:

- розширення словникового запасу;
- уміння досліджувати, аналізувати й оцінювати навчальний матеріал;
- уміння відповідати на запитання;
- уміння використовувати нову інформацію.

4.4.5. Створення у класі позитивного настрою

Повсякденні вправи, які проводять під час ранкової зустрічі, допомагають дітям навчитися співпрацювати з однолітками, поважати їх як особистостей. Позитивний настрій у класі створюється за допомогою:

- атмосфери довіри;
- відчуття належності до спільноти;
- участі в ухваленні рішень;
- вільного від критики ставлення вчителя;
- справедливості й неупередженого ставлення.

4.4.6. Розвиток демократичних цінностей

Ранкові зустрічі дають можливість дітям дізнатися в доступній формі про демократичні цінності, а саме:

- **Інклюзія:** вчитель і діти сприймають внесок кожної дитини з однаковою доброзичливістю і повагою незалежно від здібностей, соціального походження чи статі.
- **Активна участь:** ранкова зустріч передбачає участь усіх дітей. Діти вітаються один з одним, обмінюються інформацією, ставлять запитання, коментують, долучаються до групової роботи.

- **Критичне мислення:** діти вчаться формулювати запитання, ставити під сумнів та оцінювати ідеї, які можуть відрізнятись від їхніх чи бути подібними.
- **Толерантність і прийняття:** дитина може не погоджуватися з ідеями інших, тоді ці питання розглядають у процесі вільної дискусії. Протилежні думки вислуховують і обговорюють, адже існує взаємна довіра серед дітей.
- **Самостійне мислення:** дітей заохочують до обміну власним досвідом та ідеями.
- **Відкритість:** висловлюють та обговорюють низку ідей. У щоденних новинах повідомляють доступну для всіх інформацію.
- **Власна та соціальна відповідальність:** діти встановлюють правила власної поведінки та поведінки групи. Під час ранкової зустрічі й упродовж усього дня вони уважно слухають, із повагою відповідають, практикують доброзичливість¹.

Більше інформації про ранкові зустрічі можна знайти у Додатку Д.

4.5 ФІЗИЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Ефективної індивідуалізації освітнього процесу можна досягти через організацію простору класної кімнати у вигляді навчальних осередків, які відображають освітні потреби й інтереси дітей.

Організація таких навчальних осередків здійснюється для забезпечення дослідницької діяльності дітей, формування самостійності, організації роботи дітей у парах, у малих групах, а також індивідуально. У навчальних осередках можна проводити різні види освітньої діяльності, тому вони мають містити різні навчальні матеріали.

4.5.1. Навчальні осередки

Ми очікуємо, що більшість дітей, які прийшли до перших класів Нової української школи, відвідували дошкільні навчальні заклади з відповідно організованим простором і звикли до роботи в осередках діяльності, як-от: мистецькому осередку, осередку гри з кубиками, осередку гри з піском і водою тощо.

Звісно, у початковій школі більше уваги приділяють власне навчально-дослідницькій діяльності – розвитку базових навичок із читання, математики та ін., утім логічним і доцільним є продовження організації навчальних матеріалів у так званих навчальних осередках.

Відмінним в організації навчальних осередків у 1-му класі, порівняно із садочком, буде не обов'язковість їхнього фізичного розмежування,

¹ Доброго ранку! Ми раді, що ви тут! Посібник для педагогів з проведення ранкової зустрічі / Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». – 2016. – 54 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ussf.kiev.ua/ieeditions/306>.

а, радше, позначення навчальних матеріалів, які, як і в дитсадку, мають бути певним чином розміщені, відмічені і, найголовніше, доступні для дітей.

Важливі навчальні осередки для 1-го класу: осередок читання і письма, осередок природознавства, математичний і мистецький осередки.

4.5.2. Навчальні матеріали та їх організація

Нова українська школа пропонує певні необхідні навчальні матеріали для кожного класу. Крім того, деякі навчальні матеріали можна поступово впроваджувати в практику роботи класу впродовж навчального року під час вивчення нових тем.

Далі ми коротко розглянемо організацію середовища класу та навчальні матеріали.

Навчальні осередки можуть містити такі необхідні матеріали:

Назва навчального простору	Необхідні матеріали
Осередок читання і письма	<ul style="list-style-type: none"> • Книги • Карти, глобус • Плакати • Вірші, написані на великих аркушах паперу • Письмове приладдя (олівці, маркери, фломастери) • Папір • Клей або скоч (липка стрічка) • Діркопробивач, мотузки • Комп'ютер і навушники – для забезпечення можливості слухати і переглядати історії усім разом або окремим дітям
Осередок природознавства	<ul style="list-style-type: none"> • Камінці, мушлі, інші природні матеріали • Магніти • Збільшувальне скло • Терези • Довідкова література і журнали з природознавства • Кімнатні рослини
Мистецький осередок (осередок малювання)	<ul style="list-style-type: none"> • Фарби й пензлі • Глина (пластилін) • Старі журнали • Папір • Приладдя для письма й малювання • Мольберт
Осередок математики	<ul style="list-style-type: none"> • Матеріали для лічби (пластикові іграшки, кубики різних розмірів, фабричні або саморобні предмети для лічби) • Пазли • Доміно • Лінійки, терези, інші засоби для вимірювання • Ігри

На початку навчального року важливо ознайомити дітей із кожним навчальним осередком. Для цього потрібно зібрати дітей біля навчального осередку і показати їм, як використовують різні матеріали. Під час цієї ввідної частини варто записати дитячі коментарі щодо використання матеріалів на фліп-чарті, прикріпленому біля назви навчального осередку.

Коли діти будуть добре орієнтуватися у розміщенні відповідних навчальних матеріалів, учитель може додавати поступово нові матеріали до наявних навчальних осередків.

Додаткові навчальні матеріали можуть бути такими:

Назва навчального простору	Необхідні матеріали
Осередок читання і письма	<ul style="list-style-type: none"> • Матеріали для вивчення конкретної теми (наприклад, якщо діти вивчають тему «Схованки», можна зробити книжки у формі будинків, печер або інших «схованок», які діти використовуватимуть для написання власних історій) • Книжки, диски • Лінійки та указки для вказування на слова у книжках і таблицях • Великі подушки (щоб розглядати книжки індивідуально) • Готові або саморобні ігри для читання • Додаткове письмове приладдя для письма (крейда, фарби, пензлі, ручки тощо) • Степлери • Словники, картки зі словами
Осередок природознавства	<ul style="list-style-type: none"> • Матеріали для вивчення конкретної теми (наприклад, якщо діти вивчають тему «Африканські савани», можна додати картинки із зображеннями тварин, які мешкають у саванах, книжки про савани тощо) • Кімнатні тварини – морська свинка, акваріум із рибками. Діти можуть спостерігати за ними, занотовувати їхній зріст тощо • Мікроскоп
Мистецький осередок (осередок малювання)	<ul style="list-style-type: none"> • Матеріали для вивчення конкретної теми (наприклад, якщо діти вивчають тему «Світові океани», можна зібрати журнали з ілюстраціями океанів, пісок, мушлі, сіль та інші морські предмети (з них діти залюбки створюватимуть різноманітні мистецькі роботи)) • Губки, пензлі та пляшечки-бризкалки для малювання • Репродукції відомих картин

Практичне завдання

ОЦІНКА ОСВІТЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

Пропонуємо заповнити форму оцінки освітнього середовища «Що розміщено на стінах у вашому класі й чому?», яка допоможе перевірити, наскільки ефективно і змістовно ви використовуєте стіни класної кімнати (див. Додаток Г).

4.6 РОЗВИТОК ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Дітей необхідно вчити правил поведінки з предметами та навчальними матеріалами, які містяться у класі. Плануючи освітнє середовище, вчитель має показати школярам способи їх використання. Необхідно пам'ятати, що діти можуть не знати усіх представлених матеріалів.

Учитель пояснює призначення усіх предметів (олівці, фломастери, фарби, книжки тощо) поступово та методично, а далі варто обговорити місце зберігання цих речей. Наприклад, після того, як учитель показав клей і розповів про його використання, діти можуть обговорити, де краще його зберігати – в осередку читання і письма чи у мистецькому осередку.

Учні мають спільно вирішити, де зберігатимуть певний предмет. Така участь у дискусії створює можливості для дітей вчитися висловлювати свою думку та обґрунтовувати її, слухати точки зору однокласників, ухвалювати спільні рішення.

Щоб допомогти дітям краще орієнтуватися у розміщенні навчальних матеріалів, варто прикріпити зображення предметів на полицю або на коробку, де вони зберігаються (наприклад, коробка з ножицями, фломастерами тощо). Навіть якщо діти ще не вміють читати, вони асоціюватимуть відповідні зображення зі словами, і, таким чином, це сприятиме техніці навчання читання цілими словами.

4.7 ВСТАНОВЛЕННЯ ПРАВИЛ

Однією з відмінностей традиційного і сучасного класів є, зокрема, процес вироблення спільних правил: у традиційному класі їх розробляв педагог і пояснював дітям, у сучасному класі **правила розробляють самі діти спільно з учителем**.

Аби залучити молодших школярів до цього процесу, вчитель збирає їх для проведення ранкових зустрічей і розпочинає дискусію про призначення правил.

Важливо, щоб діти почали розуміти – **правила створені для убезпечення людей, для захисту їхніх індивідуальних прав і свобод, є дороговказами до вміння поводити себе**.

Дітям слід знати, що **правила радше регулюють потрібну поведінку, ніж забороняють певні дії**. Під час обговорення вчитель може навести приклади позитивних коротких правил, наприклад: «Класти речі на свої місця», «Вирішувати проблеми за допомогою слів», «Слухати, коли говорять інші» тощо.

Також **важливо враховувати правила, які пропонують самі діти**. Варто нагадати їм, що слід вибрати кілька конкретних, а не велику кількість дуже деталізованих правил.

Узгоджені правила вчитель записує на великому аркуші паперу і вивіщує на стіні, де їх легко можна побачити.

Після того, як правила класу встановлені та записані, вчитель має звертати увагу дітей на їх виконання, аби заохотити усіх учнів моделювати свою поведінку відповідним чином.

Наприклад, якщо клас погодив правило «Слухати, коли говорять інші» і якась дитина саме так і робить, учителька може сказати: «Петрику, я помітила, що ти насправді уважно слухав Соломію, коли вона говорила. Коли ти сказав: “Соломіє, мені сподобалися слова, якими ти описувала свій будинок”, то дав їй зрозуміти, що насправді слухав її». Якщо клас погодив правило «Класти речі на свої місця», а вчитель помітив, що якась учениця ретельно прибирає стіл після себе, він може сказати: «Марічко, я помітив, що ти прибрала свої кольорові олівці, а потім допомогла Михайлові».

Коли діти порушують правила, вчитель має нагадати їм, що вони разом їх затвердили, і заохотити виправити свою поведінку. Приміром, якщо клас ухвалив правило «Слухати, коли говорять інші», а двоє дітей розмовляють під час розповіді учителя, він може сказати: «Зараз моя черга говорити, а ваша – слухати». Якщо діти продовжують розмовляти, вчитель може попросити їх вийти з класу, говорячи це твердо, але не різко: «Ви зможете повернутися до класу, коли будете готові слухати».

Дітям важливо знати, що дорослі допоможуть їм навчитися керувати своєю поведінкою, але для цього їм потрібна підтримка, заохочення, нагадування та спонування, аби краще поводитися¹.

4.8 УЧАСТЬ ДІТЕЙ В ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Участь дітей в організації середовища класу допомагає сформуванню у них почуття відповідальності, розуміння, що класна кімната належить саме їм. Іншими словами, діти беруть участь в організації своєї навчальної домівки.

Для вчителя важливо заохочувати дітей брати участь в ухваленні рішень щодо того, де розмістити навчальні матеріали, як оформити клас, у визначенні відповідальних за ту чи ту роботу.

Діти можуть допомагати розвішувати таблички з назвами навчальних осередків або навчальних матеріалів, складати розклад робіт, робити календарі днів народжень тощо.

4.9 БАГАТОМАНІТНІСТЬ СВІТУ І ПРОСТІР ДЛЯ КОЖНОГО

Навчальні матеріали у класі мають відображати багатоманіття сімей, діти з яких навчаються у ньому, і певною мірою розмаїття, яке існує у світі. Наприклад, можна розмістити зображення людей із різними можливостями, які займаються активними справами; осіб похилого віку під час цікавих занять, чоловіків і жінок нетрадиційних професій (наприклад, жінка-пожежниця, чоловік – вихователь дитячого садка та ін.), позитивні зображення людей з інвалідністю, людей різного походження тощо.

¹ Більше матеріалів див.: Програма Всебічного розвитку дитини «Крок за кроком» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ussf.kiev.ua/comprehensive_child_program.

Матеріали, які допоможуть дітям сприйняти багатоманітність, можуть бути різними – фотографії, мистецькі роботи, постери, книги, оголошення тощо.

4.9.1. Діти з особливими освітніми потребами

Сучасна школа базується на демократичних цінностях та поважає до основних прав людини і створює умови для максимально значущої участі в освітньому процесі дітей з особливими освітніми потребами.

Проте інколи навіть ретельно сплановане освітнє середовище не відповідає усім потребам дітей означеної категорії.

У такому разі **необхідно здійснити певні адаптації**:

- розширити прохід між меблями для вільного пересування дитини в інвалідному візку;
- забезпечити матеріалами, надрукованими шрифтом Брайля для незрячої дитини;
- зобразити основні знаки жестової мови та увести їх у навчальну програму для дітей, які нечують, та ін.

Діти з особливими освітніми потребами користуються тими самими меблями і навчальними матеріалами, що й інші учні, іноді вони можуть потребувати більш спеціалізованого обладнання.

Тому для вчителя **важливо знати про додаткові потреби таких дітей**, щоб здійснити необхідні зміни в освітньому середовищі ще до того, як дитина прийде у клас. Корисним джерелом інформації у цьому є батьки дитини з особливими потребами та інші фахівці.

Плануючи можливі зміни, вчитель має спиратися на сильні сторони і потреби таких дітей.

Наприклад, дитина з проблемами зору потребує середовища, яке є фізично передбачуваним і безпечним: речі постійно розташовані на своїх місцях, двері не залишаються відкритими. Постійність в організації середовища також важлива і для дитини з емоційними розладами. У такому випадку доцільно організувати простір для проведення ранкових зустрічей якнайближче до місця, де любить «гніздитися» така дитина.

Для гіперактивних дітей відкриті, довгі коридори чи інші місця з великою площею є певним «запрошенням» до бігу, тому важливо уникати цього.

4.10 ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ ДО РОЗДІЛУ

Нижче пропонуємо запитання для самооцінки педагогів щодо організації освітнього середовища, складені Міжнародною асоціацією «Крок за кроком» (www.issa.nl) у рамках розробки принципів якості діяльності вчителя початкових класів.

Принцип: педагоги сприяють створенню взаємної поваги в класі; організовують освітнє середовище таким чином, щоб діти не боялися ризикувати у процесі навчання, практикували демократичні цінності та працювали як у співробітництві з іншими дітьми, так і самостійно.

Показник якості	Запитання: Чи часто я...
<p>1. Педагоги розуміють вплив фізичного середовища на розвиток дітей</p>	<ul style="list-style-type: none"> • організую навчальні осередки, які дають змогу дітям вільно переміщуватися у класі, спонукають їх робити вибір та активно вчитися? • забезпечую дітям індивідуальні місця для зберігання їхніх особистих речей? • використовую навчальні матеріали, які відповідають рівню розвитку дітей (у тому числі матеріали, розроблені вчителем)? • заохочую ігри, експерименти, дослідження з використанням багатоцільових матеріалів, які передбачають можливість творчих рішень? • розміщую роботи дітей у класі на рівні їхніх очей, щоб їх могли бачити усі? • використовую навчальні матеріали, що спонукають дітей самостійно шукати інформацію (словники, енциклопедії тощо)? • поповнюю педагогічні ресурси, використовуючи ресурси місцевої громади (бібліотеку, клуби тощо)? • заохочую дітей робити оголошення, ініціювати заходи, брати на себе обов'язки у класі? <p>Що ще я роблю? _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>
<p>2. Педагоги спонукають дітей розвивати демократичні цінності, забезпечують можливості застосовувати їх на практиці, а також самі моделюють таку поведінку</p>	<ul style="list-style-type: none"> • є прикладом толерантного ставлення та позитивних способів спілкування, зокрема у процесі розв'язання проблем і конфліктів? • залучаю дітей до розроблення чітких і зрозумілих вимог щодо поведінки та участі у заняттях за допомогою визначення правил класу? • виявляю повагу до думок і суджень кожної дитини? • заохочую і є прикладом позитивної взаємодії? • визнаю за дітьми право вибору та створюю можливості для його реалізації? • чітко формулюю очікування, ідеї, цілі? • використовую ситуації у навчальному закладі чи у громаді для того, щоб допомогти дітям виявляти випадки дискримінації, упередження та стереотипів; обговорюю з дітьми етичні аспекти нерівності? • створюю можливості для ухвалення спільних рішень і створення спільних правил (наприклад, дебати, переговори тощо)? • створюю можливості (наприклад, під час ранкової зустрічі) для того, щоб діти на практиці могли реалізувати прийняття компромісних рішень і досягнення згоди? <p>Що ще я роблю? _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>

Показник якості	Запитання: Чи часто я...
<p>3. Педагоги сприяють кооперативному навчанню, демонструючи власним прикладом поведінку під час спільної роботи</p>	<ul style="list-style-type: none"> • під час об'єднання дітей у групи, оцінки навчальних досягнень, старань і успіхів керуюся засадами справедливості й неупередженості? • розставляю меблі таким чином, щоб діти могли працювати індивідуально, у малих і великих групах? • створюю ситуації, в яких діти співпрацюють один із одним, виконують роботу по черзі, допомагають один одному для досягнення позитивних результатів? • чітко формулюю очікування щодо участі та поведінки дітей під час спільної роботи? <p>Що ще я роблю? _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>

5

ІНТЕГРАЦІЯ: ТЕМАТИЧНИЙ І ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХОДИ

Освіта сьогодні на диво неефективна. Ми надто часто даємо молодим людям зрізані квіти, тоді як повинні навчити їх вирощувати власні.

Джон Вільям Гарднер

5.1 ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТІ. ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ

5.1.1. Що таке інтеграція?

Для розуміння поняття «інтегроване навчання» важливо пояснити, що таке інтеграція.

Інтеграція – це процес взаємодії, об'єднання, взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозближення, відновлення єдності двох або більшої кількості систем, результатом якого є утворення нової цілісної системи, що набуває нових властивостей та взаємозв'язків між оновленими елементами системи.

У філософії поняття *інтеграція* розглядають у межах теорії систем.

Систему розуміють як цілісне утворення, яке здатне підтримувати власне існування самостійно та функціонувати як єдине ціле у процесі взаємодії (інтеграції) її складових. Властивості цілісної системи, які виникають унаслідок її функціонування, називають *емерджентними*.

Наприклад, Сонячна система – це система, що містить центральну зірку – Сонце – і всі природні космічні об'єкти, які обертаються навколо неї (планети, астероїди, метеори тощо). Можна розглядати кожний окремих елемент системи та його властивості (наприклад, планету Земля), але всі властивості окремого елемента не притаманні всій Сонячній системі як цілісному утворенню.

Якщо припустити, що дві чи більше зоряні системи почнуть взаємодіяти та утворювати нову систему, то можна говорити про *інтеграцію* – *взаємодію* між двома системами, що привела до появи нової цілісності. У новій системі наша планета Земля (як елемент) може змінити свої властивості та взаємозв'язки з іншими елементами.

Таким чином, *інтеграція* – це взаємодія між системами, що сприяє утворенню нової цілісності. Інтеграція можлива за умови наявності незалежних систем та об'єктивних передумов для їхньої взаємодії. Інтеграція є також процесом та результатом взаємодії між елементами системи, що приводить до її функціонування та вияву емерджентних властивостей.

5.1.2. Інтеграція в освіті

Інтеграцію в освіті розглядають у багатьох аспектах, зокрема:

- як фактор розвитку освітніх систем;

- як різновид наукової інтеграції, що здійснюється в межах педагогічної теорії та практики; як вищу форму відображення єдності цілей, принципів, змісту, форм організації процесу навчання та виховання;
- як процес і результат взаємодії структурних елементів змісту освіти, який супроводжується зростанням системності та спресованості знань учнів;
- як цілеспрямоване об'єднання, синтез відповідних навчальних дисциплін у самостійну систему цільового призначення, яка спрямована на забезпечення цілісності знань та вмінь.

Інтеграцію в дидактиці Сергій Архангельський розумів як **взаємозв'язок** змісту, методів та форм навчання; Галина Батуріна – як цілісний навчально-виховний **процес**; Григорій Федорець – як **різноманітні зв'язки** між структурними компонентами педагогічної системи.

На думку американських дослідників, **інтеграція в освіті – це організація процесу пізнання**, за якої учні можуть використовувати знання та вміння, отримані в школі, в реальних життєвих ситуаціях.

5.1.3. Що таке інтегроване навчання?

Інтегроване навчання – це навчання, яке ґрунтується на комплексному підході. Освіту розглядають крізь призму загальної картини світу, а не поділяють на окремі дисципліни¹.

Предметні межі (роздільники) зникають, коли вчителі заохочують учнів встановлювати зв'язки між навчальними дисциплінами і спиратися на знання і навички з кількох освітніх галузей. Учням потрібні відкриті можливості для інтеграції знань і навичок із різних дисциплін і критичного оцінювання того, як усі ці частини взаємодіють.

Інтеграція у шкільному навчанні реалізується як у межах окремого навчального предмета, так і між різними навчальними дисциплінами.

Коли вчитель встановлює зв'язки між блоками навчальної інформації (чи окремими темами) у межах кожного навчального предмета, він реалізує **внутрішньо-предметну інтеграцію**. Її ще називають *послідовною інтеграцією* та порівнюють з ниткою, на яку, наче намистинки, нанизують теми в певній логічній послідовності. Саме так створюють цілісність – намисто. Під час послідовної внутрішньо-предметної інтеграції вчитель має створити умови, за яких учні не тільки вивчають теми, а й розуміють зв'язки між ними.

Якщо вчитель устанавлює зв'язки між окремими навчальними дисциплінами, він реалізує **міжпредметну інтеграцію**.

Сучасна освіта – предметоцентрична, отже, основну увагу зосереджують на внутрішньопредметній інтеграції. Перехід початкової освіти на якісно новий рівень, це, по суті, **рух від внутрішньопредметної до міжпредметної інтеграції**.

Інтегроване навчання за сутністю є реалізацією міжпредметної інтеграції змісту навчання.

¹Визначення адаптоване за виданням: Natural curiosity: building children's understanding of the world through environmental inquiry : a resource for teachers / Lorraine Chairotto. – Oshawa : Maracle Press Ltd., 2011. – 167 p.

Таким чином, **інтегроване навчання** в межах предметоцентричного освітнього середовища – це сукупність послідовних та взаємопов'язаних дій учителя і учня, які спрямовані на формування цілісної картини світу школяра на основі об'єднання навчального матеріалу з різних освітніх галузей (навчальних предметів).

Інтегроване навчання дає змогу вчителю та учням «виходити» за межі окремого навчального предмета (окремої освітньої галузі) та сприяє формуванню в дітей цілісної картини світу.

Учні зможуть:

- краще зрозуміти сутність об'єкта чи явища в контекстах різних навчальних предметів та сформуванню цілісне уявлення про них;
- глибше зрозуміти ключові ідеї з огляду на їх аналіз із різних точок зору;
- краще оцінити, як використати набуті ідеї та навички в життєвих ситуаціях;
- системно мислити.

Упровадження інтегрованого навчання – це, по-перше, питання рівня взаємодії навчальних дисциплін та глибини об'єднання їхнього навчального змісту; по-друге, визначення способів, якими цього можна досягти.

Головне питання, яке виникає в учителя, коли починається впровадження міжпредметного інтегрованого навчання, – це зв'язки між навчальними предметами (освітніми галузями).

Учителю потрібно відповісти на низку запитань:

1. Яка частина навчального матеріалу одного предмета буде пов'язана з навчальним матеріалом з іншого предмета?
2. Із якою метою?
3. Яким способом?
4. У якій формі?
5. Яким чином будуть використовуватися базові знання учнів з окремих навчальних предметів для усвідомлення та розв'язання міждисциплінарних проблем?

Яким чином сформувати взаємозв'язки між навчальними предметами (освітніми галузями)?

Зв'язки можна встановлювати на різних рівнях:

- змістовому;
- операційно-діяльнісному;
- ціннісно-смысловому.

Тож можна визначити такі **види міжпредметної інтеграції**:

- контент-орієнтовану інтеграцію (або інтеграцію на основі змісту навчальних предметів, її ще називають *тематичною інтеграцією*);
- інтеграцію, орієнтовану на формування способів дій (або *інтеграцію навичок*);
- інтеграцію на ціннісно-смысловому рівні (або *інтеграцію перспектив*).

Контент-орієнтована інтеграція навчальних предметів реалізується у формі тематичного навчання. Це навчання на основі об'єднання навколо однієї теми знань із різних навчальних дисциплін.

Діяльнісний підхід реалізується з використанням однакових способів дій на уроках із різних навчальних дисциплін чи шляхом організації інтегрованої діяльності на інтегрованих уроках або впродовж навчального дня без визначення меж уроків.

5.2 ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД. КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ І РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ

На думку авторів технології «Читання і письмо для розвитку критичного мислення» Джінні Стіл, Курта Мередіта і Чарльза Темпла, **«критичне мислення – це складний ментальний процес, що починається із залучення інформації та закінчується ухваленням рішення».**

Фундатор Інституту критичного мислення США Метью Ліпман вважає, що критичне мислення є «вмілим **відповідальним мисленням**, що дає змогу людині формулювати надійні вірогідні судження, оскільки воно:

- а) ґрунтується на певних критеріях;
- б) є таким, що самокоригується;
- в) впливає з конкретного контексту».

ВМІННЯ ЛЮДИНИ, ЯКА МИСЛИТЬ КРИТИЧНО

- Оцінює надійність джерел інформації.
- Виокремлює необхідну інформацію та обробляє її.
- Аналізує та оцінює власні або чужі висловлювання, припущення, висновки, аргументи, гіпотези, переконання.
- Ставить запитання з метою одержання точнішої інформації або її перевірки.
- Розглядає проблеми з різних точок зору та порівнює різні позиції і підходи для їх розв'язання.
- Висловлює власну позицію, влучно обирає мовленнєві засоби для формулювання думки.
- Ухвалює обґрунтоване рішення.

5.2.1. Технологія «Читання і письмо для розвитку критичного мислення» (ЧПКМ)

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ЧПКМ

- Процес учіння – це процес пов'язування нової інформації з уже відомою. В учнів виникають нові поняття на основі вже набутих знань та уявлень.
- Діти – допитливі від природи, прагнуть пізнавати світ, здатні розмірковувати над серйозними питаннями та висувати оригінальні ідеї.
- Роль учителя – позиція вдумливого помічника, який скеровує самостійну пізнавальну діяльність дітей і стимулює пізнавальну активність.
- Критичне мислення формується насамперед під час дискусій, у процесі активної взаємодії з текстами, створення письмових робіт тощо.

- Завдання вчителя – не передавати учням власне розуміння певних понять чи явищ, а надати допомогу в розширенні та реструктуризації вже набутих ними знань під впливом одержаної нової інформації; в інтерпретації та розумінні нових явищ у світлі того, що учні вже знали; стимулювати школярів брати активну участь у пошуках відповідей на власні запитання.
- Розвиток критичного мислення учнів сприяє формуванню демократичної громадянської свідомості.

Учителю для розвитку критичного мислення молодших школярів необхідно:

- виділити час і забезпечити можливості для застосування критичного мислення;
- дозволити учням вільно розмірковувати;
- приймати різноманітні ідеї та думки;
- сприяти активному залученню учнів до процесу навчання;
- забезпечити для учнів **середовище без ризиків, вільне від насмішок**;
- виражати віру в здатність кожного учня породжувати критичні судження;
- цінувати критичні міркування учнів.

Учні для того, щоб критично мислити, мають:

- розвивати впевненість у собі й розуміння цінності власних думок та ідей;
- брати активну участь у навчальному процесі;
- ставитися з повагою до різноманітних думок;
- бути готовими висловлювати й заперечувати судження.

5.2.2. Цілі навчання (таксономія Блума)

Готуючись до уроку, вчителю важливо *усвідомлювати цілі*, яких потрібно досягти на цьому конкретному занятті.

У 1956 році американський психолог Бенджамін Блум у книзі «Таксономія освітніх цілей: сфера пізнання» («Taxonomy of Educational Objectives: Cognitive Domain») запропонував правила чіткого й однозначного формулювання і впорядкування цілей навчання:

- цілі **когнітивної** групи (розуміння, відтворення, застосування, аналіз, синтез, оцінка);
- цілі **афективної** групи (вони виражаються через сприймання, інтереси, нахили, здібності тощо);
- цілі **психомоторні** (навички письма, мовленнєві, фізичні, трудові навички).

Цілі когнітивної групи

Знання	Запам'ятовування та відтворення матеріалу, який вивчають
Розуміння	Встановлення зв'язку, перетворення з однієї форми в іншу (зі словесної у графічну); інтерпретація; прогнозування
Застосування	Використання вивченого матеріалу в конкретних умовах і нових ситуаціях
Аналіз	Виділення частин цілого, виявлення взаємозв'язків між ними, осмислення принципів організації цілого
Синтез	Вміння комбінувати елементи, щоб одержати ціле з новою системною властивістю
Оцінка	Вміння оцінювати власні дії, спосіб мислення

У 2001 році ще одна команда вчених під керівництвом Лоріна Андерсона, колишнього учня Блума, і Девіда Кратволя, який працював разом із Блумом над оригінальною версією таксономії, випустила переглянуту таксономію Блума. Вона мала назву «Таксономія для навчання, викладання та оцінювання: перегляд Блумівської таксономії освітніх цілей» (Lorin W. Anderson, David Krathwohl. «A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing: A revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives»).

Л. Андерсон і Д. Кратволь створили систему, в якій визначили, що дитина навчається як на рівні знань – фактичних, концептуальних, процедурних та метакогнітивних; так і на рівні процесів: запам'ятовування, розуміння, застосування, аналізу, оцінювання і створення.

Діаграма побудована ієрархічно: від простих до складних і найскладніших рівнів знань та когнітивних процесів.

5.3 ДЕЯКІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

5.3.1. «Мозкова атака»

Основне завдання «мозкової атаки» – зібрати якомога більшу кількість ідей, звільнивши учасників обговорення від інерції мислення і стереотипів.

Цю стратегію використовують з метою продукування найбільшої кількості ідей для розв'язання певної проблеми або для збирання інформації з певної теми.

Учням пропонують згадати все, що вони знають, або думають, що знають, із певної теми.

Обов'язковою умовою є **запис усіх ідей, навіть суперечливих, неоцінювання ідей у процесі обговорення, класифікація ідей по закінченні обговорення.**

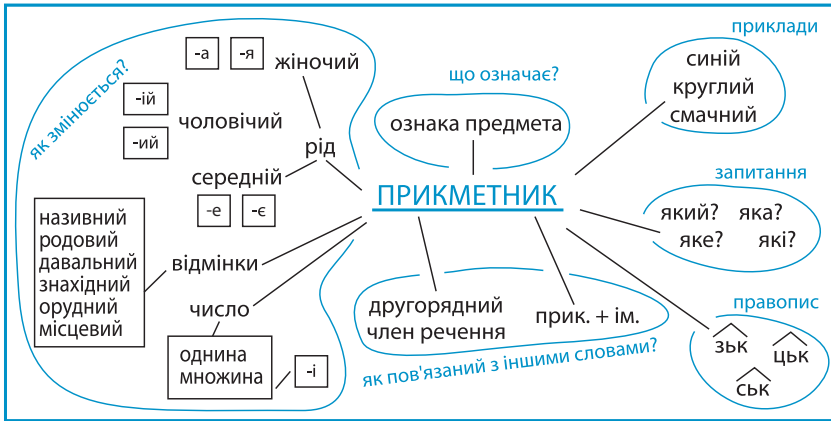
«Мозкову атаку» можна проводити фронтально з усім класом, коли ідеї записує вчитель на дошці (перевага цього способу – заощадження часу на уроці), індивідуально, у парах, групах.

Алгоритм проведення «мозкової атаки» на уроці в початковій школі

Крок 1	Учитель оголошує тему або називає поняття, яке розглядатимуть.
Крок 2	Учитель записує тему посередині класної дошки або учні в групах, парах чи самостійно записують тему посередині аркуша паперу. ПРИКМЕТНИК
Крок 3	Учитель говорить учням: «Пригадайте все, що ви ЗНАЄТЕ, або думаєте, що знаєте, з теми. Не оцінюйте думки, правильно чи неправильно».
Крок 4	Учні розповідають, що вони знають з теми. Учитель записує усі думки учнів на дошці, не коментуючи їх (правильно, неправильно), не ставлячи жодних запитань. Якщо «мозкова атака» відбувається в групах чи індивідуально, учні записують навколо теми все, що знають із запропонованого питання.
Крок 5	<p>Учитель запитує: «Щодо якої інформації у вас може виникнути сумнів?». Напроти цієї інформації пише знак питання – «?».</p> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; margin: 10px 0;"> </div> <p>На цьому «мозкову атаку» можна завершити, оскільки завдання актуалізації знань учнів із теми виконано, і далі потрібно перейти до класифікування інформації.</p>

Крок 6

Згрупуйте записану інформацію за певними ознаками.

Після «мозкової атаки» учитель повідомляє, з якою інформацією учні мають ознайомитися на уроці.

Аналізуючи все, що розповіли учні з теми, вчитель може зрозуміти, який навчальний матеріал вони засвоїли добре, а яка інформація залишилася поза їхньою увагою.

Під час проведення «мозкової атаки» запитання не ставлять! Учні мають самостійно пригадати все, що вони знають із теми, у тому порядку і в тій кількості, на яку спроможні.

«Мозкову атаку» використовують і для вирішення проблемних питань. Така «мозкова атака» має іншу мету і відповідно – інший результат.

5.3.2. «Асоціативний куц» («грунування»)

Стратегію «Асоціативний куц» використовують для «входження» в тему, яку розглядатимуть у подальшому.

На відміну від «мозкової атаки», де висловлені думки стосуються інформації з приводу певної теми (пригадайте, що ви **ЗНАЄТЕ**), метод «грунування» спонукає учнів **думати вільно та відкрито** про певний предмет, образ, тему, у тому числі **висловлювати почуття, емоції, ставлення**.

Отже, метод «грунування» стимулює нелінійну форму мислення – асоціативне мислення.

Алгоритм роботи за стратегією «Асоціативний куц»

Крок 1

Учитель (учень) пише тему – центральне слово (словосполучення, фразу) посередині аркуша або на дошці.

Крок 2	Учитель пропонує учням записати слова та фрази, які спадають на думку, коли вони чують це слово.
	<div style="text-align: center;"> </div> <p>Записувати можна стільки думок, скільки дозволить час, або доти, доки вони не будуть вичерпані. Учитель просить учнів не обмірковувати, чому спало на думку те чи те слово.</p>
Крок 3	Коли всі думки записані, учитель пропонує учням встановити зв'язки між словами.

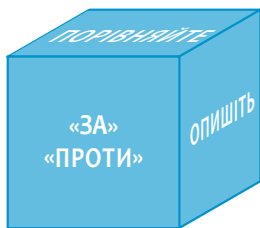
Потім можна перейти до обговорення цієї теми, написання твору тощо.

Асоціації не бувають правильними чи неправильними. Асоціації – індивідуальні.

5.3.3. «Кубування»

«Кубування» є стратегією навчання, яка полегшує розгляд різних аспектів теми (автори *Грегори Кован і Елізабет Кован, 1980 р.*)

Цей підхід передбачає використання кубика (його можна виготовити самостійно з цупкого картону або обклеїти коробку папером), на кожній грані якого написано вказівки:

1. Опишіть.
2. Порівняйте.
3. Встановіть асоціації.
4. Проаналізуйте.
5. Знайдіть застосування.
6. Запропонуйте аргументи «за» або «проти».

Застосовуючи цю стратегію, слід пам'ятати, що черговість граней передбачає перехід від менш складних завдань (з погляду мисленнєвої діяльності) до більш складних. Використовуючи цю стратегію у початкових класах, бажано пояснювати учням, що від них вимагають, у доступних для них формулюваннях.

Алгоритм роботи за стратегією «Кубування»

Опишіть	Описати зовнішній вигляд об'єкта. <i>Як це виглядає? Опишіть колір, розмір, форму тощо.</i>
Порівняйте	Додати нові характеристики об'єкта, про які згадали у процесі порівняння з іншими об'єктами. <i>На що це схоже? Від чого це відрізняється?</i>

Встановіть асоціації	Дописати нові ознаки, які визначили у процесі нелінійного асоціативного мислення. <i>Що спадає вам на думку, коли ви думаєте про це?</i>
Проаналізуйте	Описати складові елементи об'єкта у світлі загального сприйняття та розуміння. Охарактеризувати структуру, будову, частини, окремі деталі того, що описують. <i>Скажіть, яким чином це зроблено. Із яких частин складається? Вам не обов'язково це знати, ви можете це вигадати?</i>
Знайдіть застосування	Описати, як це знадобиться у житті, кому, коли, у якому обсязі. <i>Яким чином це може бути застосовано? Як це використовують? Для кого це важливо?</i>
Запропонуйте аргументи «за» або «проти»	Опис власних суджень щодо теми: це добре чи погано, правильно чи неправильно згідно з власними особистими та колективними стандартами. <i>Як ви ставитесь до цього? Поясніть чому.</i>

Деякі вчителі використовують кубик для завдань, які не потребують критичного мислення. Це репродуктивні запитання на пригадування інформації. Наприклад, на гранях куба для аналізу слова «веселий» вказано: частина мови, початкова форма, число тощо. Атрибут стратегії – кубик – є, а по суті це звичайна репродуктивна вправа.

Яким чином пояснити дітям складні слова?

Формулюючи запитання для учнів початкової школи, можна використовувати такі фрази:

- Як це виглядає? (*Замість «Опиши це».*)
- На що це схоже, а від чого відрізняється? (*Замість «Порівняй це».*)
- Про що це змушує тебе подумати? (*Замість «Які в тебе виникають асоціації?»*)
- Із чого це зроблено? (*Замість «Проаналізуй це».*)
- Як би ти це використав? (*Замість «Знайди цьому застосування».*)
- Добре це чи погане? Чому? (*Замість «Наведи аргументи “за” та “проти”».*)

Чи необхідно «проходити» всі шість граней куба з учнями початкової школи?

Для молодших школярів стратегію «Кубування» краще впроваджувати поступово. Запропонуйте учням 1-го класу розглянути конкретний предмет і продемонструйте лише три грані куба. Надалі продовжуйте поступово відкривати решту граней.

СКЛАДАННЯ ТВОРУ «КРОЛИК»

Розвиток мовлення. 1-й клас, II семестр

1. Опишіть.

Учитель. Розгляньте кролика на малюнку. Опишіть його.

- Кролик великий чи маленький? Запишіть (схематично намалюйте) речення.
- Кролик пухнастий чи ні? Запишіть (схематично намалюйте) речення.
- Кролик сірий, білий, рудий? Запишіть (схематично намалюйте) речення.
- Якого кольору ніс у кролика? Якої форми? На що схожий? Запишіть (схематично намалюйте) речення.
- Які вухка в кролика? Запишіть (схематично намалюйте) речення.
- Який хвостик у кролика? Запишіть (схематично намалюйте) речення.

2. Порівняйте.

Учитель. Розгляньте кролика та котика на малюнку. Порівняйте їх.

- Назвіть, що спільного у кролика та котика? (Пухнасті, звірята, є хвостики тощо.) Запишіть (схематично намалюйте) речення.
- Назвіть, чим відрізняється кролик від котика? (У кролика довгі вухка і короткий хвостик, а у котика маленькі вухка і довгий хвостик. Котик п'є молоко та ловить мишей. Кролик їсть травичку, тоненькі гілочки і листя дерев, моркву і буряки.) Запишіть (схематично намалюйте) речення.

Можливий зразок твору

Кролик маленький, пухнастий, сірий. У нього чорний трикутний носик, схожий на гудзик. У кролика маленький і м'який хвіст. Вухка у кролика чутливі. Він живе біля людини. Кролик любить траву і моркву.

Чи необхідно проходити всі грані куба послідовно, чи можна встановлювати спонтанний порядок запитань, кидаючи куб?

Якщо ви зосереджені на розвитку критичного мислення у молодших школярів, то краще дотримуватися порядку, який передбачає перехід від менш складного до складнішого типу мислення. Тип мислення, який має місце у процесі «Кубування», повторює багаторівневі запитання, складені на основі таксономії цілей Блума.

На якій стадії уроку можна застосовувати цю стратегію?

Стратегію можна застосовувати на всіх етапах, але найкраще – на стадії актуалізації та рефлексії, під час розгляду чогось, що учні добре знають.

Чи потрібно вчителю записувати власні думки під час «Кубування»?

Так, учитель робить записи під час застосування цього методу разом із дітьми. Установка: «Ми всі – одна спільнота».

5.3.4. Знаємо – хочемо знати – дізналися (таблиця «ЗХД»)

Стратегія «ЗХД» передбачає аналіз учнями власних знань із теми, що розглядатиметься на уроці; постановку запитань із цієї теми, які виявляють їхню зацікавленість тією чи іншою стороною питання; стислий запис інформації з теми, а також планування власних кроків щодо можливих шляхів навчання.

Алгоритм роботи за стратегією «ЗХД»

Крок 1	Покажіть учням таблицю «ЗХД». Поясніть, що в першому стовпчику ви будете записувати те, що діти знають із теми.
Крок 2	Оголосіть тему і попросіть дітей висловити все, що вони знають із цієї теми. Записуючи їхні думки, важливо зазначити їхні імена – це посилює самооцінку дітей.
Крок 3	Попросіть дітей подумати, про що б вони ще хотіли дізнатися з цієї теми та запишіть це у другий стовпчик таблиці.
Крок 4	Обговоріть із дітьми, яким чином вони можуть знайти відповіді на свої запитання: переглянути відео, попросити батьків допомогти знайти відповідну інформацію в інтернеті і прочитати їм тощо.
Крок 5	По завершенні заняття (чи вивчення теми) заповніть із дітьми третій стовпчик таблиці («Дізналися»), також записуючи імена дітей під їхніми відповідями.

Приклад таблиці

ТЕМА «ПТАХИ НАВЕСНІ». 1-й клас

ЗНАЄМО	ХОЧЕМО ЗНАТИ	ДІЗНАЛИСЯ
<ul style="list-style-type: none"> • Мають пір'я. (Марійка) • Є перелітні, є осілі. (Андрій) • Їдять зерно, комах. (Остан) 	<ul style="list-style-type: none"> • Як птахи в'ють гнізда? • Чому всі гнізда різні? • На кого полюють хижі птахи? 	<ul style="list-style-type: none"> • Гнізда птахи в'ють навесні. Використовують гілочки, пір'я, глину, ґрунт, власну слину. Є й такі гнізда, які можна їсти.

Можливо, деякі учні у 1-му класі вже матимуть початкові навички з письма, у такому разі навчати учнів записувати лише ключові слова та скорочувати їх. Дозвольте використовувати малюнки.

ПРИКЛАД ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИКИ «ЗХД» ІЗ ДІТЬМИ, ЯКІ ВЖЕ ВМІЮТЬ ПИСАТИ САМОСТІЙНО. 2-й клас

Крок 1	Покажіть учням таблицю «ЗХД». Поясніть, що в першому стовпчику учні записуватимуть те, що вони знають із теми.
Крок 2	Оголосіть тему. Попросіть учнів об'єднатися в пари та записати в перший стовпчик все, що вони знають, або думають, що знають, з оголошеної теми.
Крок 3	Запропонуйте учням розподілити записану інформацію за групами. Наприклад, якщо вони розглядають тему «Птахи», вони можуть виділити такі групи: «Будова тіла птахів», «Види птахів», «Охорона птахів» тощо.
Крок 4	Попросіть учнів подумати, про що б вони ще хотіли дізнатися з цієї теми та запропонуйте записати запитання у другий стовпчик таблиці. Наприклад, це можуть бути запитання, які стосуються поведінки конкретного птаха, пори гніздування, міграції тощо.
Крок 5	Наголосіть учням, що вони мають запам'ятати свої запитання та, читаючи статтю з теми, знайти на них відповіді.
Крок 6	Запропонуйте учням прочитати статтю та стисло записати інформацію, яка в ній міститься.
Крок 7	Запитайте дітей, чи знайшли вони відповіді на всі свої запитання. Обговоріть, де вони можуть відшукати неznайдені відповіді.
Крок 8	Зверніть увагу учнів на запитання, відповіді на які містить стаття. Запропонуйте зробити висновок.

5.4 ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД: РОТАЦІЙНІ МОДЕЛІ «ЩОДЕННІ 5»¹ І «ЩОДЕННІ 3»

5.4.1. Щоденні види діяльності – ротаційні моделі

Ротаційні моделі «Щоденні 5» (читання і письмо) і «Щоденні 3» (математика) – це набори щоденних видів діяльності, виконуючи які, діти навчаються бути самостійними під час читання, письма й вивчення математики, а учитель має можливість працювати з учнями індивідуально та у малих групах.

Важливо навчити учнів самостійності, тому *основні принципи моделей «Щоденні 5» і «Щоденні 3»* є такими:

- довіра та повага;
- спільнота;
- вибір;
- відповідальність;
- тимчасове зосередження уваги;
- переходи як паузи для відпочинку;
- 10 кроків до самостійності.

¹ Адаптовано з: G. Boushey, J. Moser. The Daily 5 (Second Edition): Fostering Literacy Independence in the Elementary Grades. – Portsmouth : Stenhouse Publishers, 2014. – 208 p.

«Справжня свобода – це не означає життя без правил. Свобода не дорівнює анархії. За християнським розумінням, свобода – це здатність спонтанно і вільно обирати добро. Справжнє, автентичне добро, яке буде і розвиває».

Святослав Шевчук, єпископ Української греко-католицької церкви

магають забезпечити сприятливе середовище навчання та піклування для всіх учнів. Воно починається зі знайомства у перші шкільні дні та втілюється у розкладі, правилах класу, які важливо створювати разом, у групових заняттях із розвитку мовлення та в історіях, які діти разом читають та зображують у малюнках. **Відчуття спільноти створює в учнів бажання вимагати, щоб інші були відповідальними за поведінку, навчання, повагу та доброту.**

Вибір – це сильна мотиваційна складова. Дослідження показують, що мотивація зростає, коли учні мають можливість обирати предмет навчання і вірять у те, що мають певну автономію чи контроль над власним навчанням.

Учні **відповідальні**, коли контролюють свій голос, не заважають роботі класу. Учні вміють самостійно обирати і повертати на місце всі необхідні матеріали для читання, письма та математики. **Самостійність – основа відповідальності учнів.**

Кен Вессон, експерт у галузі «Нейронаука в освіті» (США), провів безпосередній зв'язок між віком учнів і тривалістю навчального заняття: **середній вік учнів дорівнює середній кількості хвилин, протягом яких вони можуть утримувати увагу під час пояснення вчителя.**

Упродовж дня діти працюють у групах. **Кожна група виконує певну діяльність, заплановану вчителем чи обрану учнем, упродовж відведеного часу (5–15 хвилин).** Для різних видів діяльності у класі **відведено певні місця** (наприклад, парти стоять по чотири, кожна четвірка має своє завдання, і матеріали, необхідні для виконання цього завдання, лежать саме на цих партах). **Під час перерв діти переходять від одного навчального блоку до іншого, що дає можливість для фізичного та інтелектуального відпочинку.**

10 КРОКІВ, ЩОБ НАВЧАТИ ТА НАВЧИТИСЯ САМОСТІЙНОСТІ

- Крок 1.** Визначте, чого потрібно навчити.
- Крок 2.** Поставте мету і створіть атмосферу терміновості.
- Крок 3.** Записуйте бажані моделі поведінки на «Я-схему».
- Крок 4.** Змоделюйте найбільш бажану поведінку.
- Крок 5.** Змоделюйте найменш бажану поведінку, а потім найбільш бажану.
- Крок 6.** Розмістіть учнів у класі.
- Крок 7.** Тренуйте та формуйте витривалість.

Крок 8. Не заважайте.

Крок 9. Використовуйте тихий сигнал, щоб скликати учнів до початкового місця збору.

Крок 10. Проведіть групове опитування: запитайте «Як усе пройшло?».

5.4.2. Стратегії забезпечення ротаційних моделей

Сигнал (тихий дзвоник)

Під час виконання моделей «Щоденні 5» і «Щоденні 3» має бути безліч переходів між навчальними блоками (компонентами) – це одна зі стратегій, яка робить цю систему успішною.

Фактично, переходи поділяють навчальний блок на маленькі підблоки, посильні для учнів. Ці переходи роблять тоді, коли в учнів виникає фізична потреба порухатися.

Замість голосу можна використовувати маленькі дзвоники, щоб дати зрозуміти, що етап закінчився і учні мають повернутися до місця загального збору.

У перший день навчального року важливо розпочати навчати дітей, як збиратися разом, коли вони чують дзвоник, а потім попросити їх показати свої дії на практиці.

Потрібно пояснити мету такого сигналу: *«Діти, послухайте, будь ласка, цей звук (дзвонимо у дзвоник). Протягом усього року ми будемо використовувати його, коли хочемо привернути чиясь увагу або коли нам потрібно зібрати увесь клас разом».*

Стенд для схем або дошка

Важливою стратегією для виконання моделей «Щоденні 5» і «Щоденні 3» є створення у класі «Я-схем» із прикладами бажаної поведінки. «Я-схеми» будуть зберігатися упродовж року, і вчитель зможе постійно повертатися до них, коли необхідно повторити певні моделі поведінки, або ж коли до класу приходять нові учні.

Саме тому «Я-схеми» потрібно створити на постійній поверхні, як-от стенд, дошка тощо.

Інструменти, не іграшки

Не всі учні можуть однаково формувати витривалість. Окремі діти потребують додаткової підтримки у вигляді інструментів, які будуть у них під рукою у разі необхідності. Це можуть бути піскові годинники на 60, 90 та 120 секунд; маленькі коробки з дрібничками; конструктори; секундоміри для старших учнів; альтернативні матеріали для читання, приміром серія дитячих енциклопедій, Книга рекордів Гіннеса.

Книжкові ящики

Для самостійного читання учням потрібно мати у користуванні безліч книг, які зберігаються у книжкових ящиках. Книжковим ящиком може слугувати коробка для зберігання журналів, пластиковий пакет на блискавці, пластикова ємність або навіть коробка з-під пластівців, обклеєна папером. У кожної дитини має бути свій книжковий ящик, у якому може зберігатися від 3 до

10 книжок. Учні-початківці зазвичай мають 8–10 книжок на вибір, а більш досвідчені та зосереджені читачі – одну чи дві книжки з картинками, журнал або навіть газету.

Місце для загального збору та ввідні уроки

Для створення відповідної атмосфери у класі, що сприяє навчанню та розвитку самостійності дітей, важливими є дві стратегії – наявність місця для загального збору учнів та ввідні уроки (уроки, які проводять, коли розпочинають кожен вид діяльності зі «Щоденні 5» і «Щоденні 3»).

Місце загального збору учнів – це відкритий простір, достатньо великий, аби розсадити на підлозі увесь клас. Саме тому важливо, щоб у цій частині класу на підлозі був килим. А ще тут же має бути

стенд або дошка для ввідних уроків, створені класом «Я-схеми» та інші навчальні матеріали, які вчитель вважає корисними.

Основними перевагами місця загального збору порівняно зі стандартними партами (столами) є:

- збільшення можливостей управління поведінкою дітей;
- активізація їхнього мислення під час відповідальних розмов із партнером та уникнення відволікань, які зазвичай можливі, коли учні працюють за столами.

Оскільки учні сидять близько один до одного, це дає їм змогу повертатися та розмовляти, збільшує їхню зацікавленість і дає можливість висловити свою думку.

Коли учні сидять на підлозі усі разом, а не за окремими партами, вони можуть краще зосередитись на занятті та на його груповому обговоренні.

Тривалість короткого **ввідного уроку** відповідає віку учнів, до десяти хвилин. Коротка тривалість уроків дає змогу мозку дітей сприймати та обробляти інформацію. Результатом таких коротких групових ввідних уроків є краще засвоєння вивчених концепцій.

Учитель подає учням сигнал про повернення до місця загального збору між окремими компонентами «Щоденні 5» і «Щоденні 3», коли помічає ознаки того, що у дітей знижується увага. Цим досягаються одразу дві цілі:

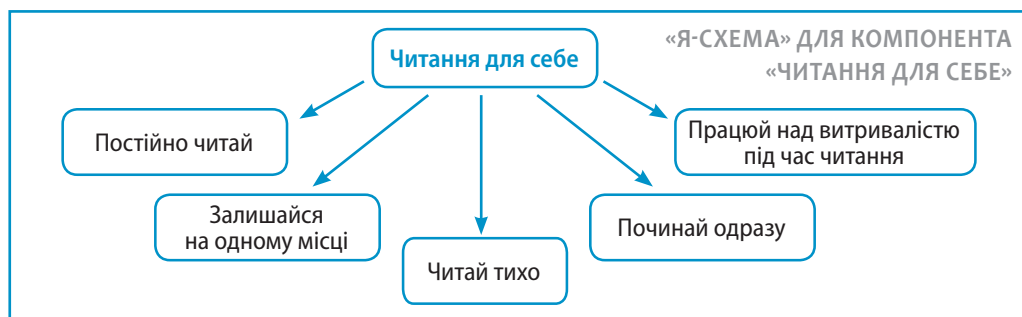
- забезпечення додаткового часу для мозку, щоб переключитися з одного виду діяльності на інший, та можливості порухатися – пауза для мозку і тіла;
- діти приєднуються до вчителя у місці загального збору на підлозі, їхня діяльність та мислення переключаються від того завдання, яким вони займалися в рамках стратегій «Щоденні 5» і «Щоденні 3».

Учні з часом розуміють, що між кожним етапом вони не тільки матимуть необхідну хвилинку для того, щоб порухатися, а й отримають коротку порцію цінної та необхідної інформації.

Я-схеми

Коли представлений один із видів діяльності з моделей «Щоденні 5» і «Щоденні 3», клас збирається разом, щоб створити опорну схему, яку називають «Я-схема» (Я – щоб виразити самостійність).

Усі разом обговорюють поведінку вчителя та учнів під час «Щоденні 5» і «Щоденні 3» і записують результати обговорень до схеми. «Я-схеми» розміщують у класі на видному місці, щоб упродовж навчального року учні могли повертатися до них.

Дизайн класу

Для того щоб створити комфортне середовище, яке налаштуватиме учнів займатися читанням упродовж тривалого часу, слід подбати про такі предмети та меблі:

- подушки для сидіння на підлозі;
- звичайні столи зі стільцями;
- килимки для лежання;
- кілька окремих стільців, щоб була можливість усамітнитись та зосередитись.

Запроваджуємо «Щоденні 5» (читання і письмо) і «Щоденні 3» (математика).

5.4.3. «Щоденні 5»

Основними компонентами (етапами, видами діяльності) ротаційної моделі «Щоденні 5» є такі:

1. **Читання для себе.**
2. **Письмо для себе.**
3. **Читання для когось.**
4. **Робота зі словами.**
5. **Слухання.**

Ротаційна модель «Щоденні 5» розроблена з метою навчити учнів **розвивати власну витривалість та самостійність** під час виконання кожного з її компонентів, що забезпечує їхню активну участь у читанні та письмі упродовж тривалого часу.

Ця модель пропонує різноманітні види діяльності, що збільшують мотивацію та інтелектуальну зайнятість учнів.

Коли учні зайняті самостійним читанням або письмом, учителі можуть працювати з окремими особами, проводити індивідуальні заняття і працювати в малих групах відповідно до учнівських потреб.

Запроваджуючи «Щоденні 5», чи то на початку навчального року, чи в його середині, важливо розпочинати з діяльності «Читання для себе».

Навчити учнів читати для себе – це перший компонент стратегії та основа для розвитку самостійних читачів.

Перші тижні навчання задають тон для подальшого навчального року. Це критично важливий період. І якщо вчитель подає матеріал неспішно та уважно, це стає визначальним для всього року.

ПОРАДИ ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ

(Із досвіду роботи вчителів навчально-виховного комплексу «Новопечерська школа», м. Київ)

Перед початком нового навчального року, коли ми обмірковуємо дизайн класу, прогнозуємо, яка допомога може знадобитися учням, готуємо матеріали для початку роботи за ротаційною моделлю «Щоденні 5».

Ми пишемо листи батькам, запрошуючи їх приїхати, щоб показати дітям клас і залишити необхідне шкільне приладдя. Якщо сім'ї мають змогу відвідати школу перед початком навчального року, ми показуємо дітям, де потрібно залишати своє шкільне приладдя (наприклад у спеціальних коробках), і даємо їм можливість оглянути класну бібліотеку та вибрати книжку. Так діти дізнаються, що їхнім завданням у перший навчальний день буде обрати книжку та почати читати її. Коли учні заходять до класу в перший день навчання, ми вітаємося з кожним, приділяючи трохи більше часу сім'ям та учням, із якими ми ще не зустрічалися.

За кілька хвилин діти уже всюди – на килимках, подушках, за столами, весело розглядають книжки чи розкидають олівці та папір у ящики з написом «шкільне приладдя».

Три способи прочитати книжку

Коли усі зібралися, ми скликаємо учнів до місця загального збору першого читання вголос. Ми часто починаємо з ілюстрованих книжок. Під час нашого першого читання вголос проводимо вступний базовий урок під назвою «Три

способи прочитати книжку», щоб діти вдало справилися з першим заняттям із читання для себе.

Три способи прочитати книжку – це хороший урок для учнів, які ще погано читають або ж тільки почали навчатися читати. Таких учнів переконують, що вони усі здатні прочитати книжку, якщо ми надаємо їм вибір: читати в картинках, читати текст чи переказувати історію.

Коли наші учні розуміють, що є три способи прочитати книжку, ми позбуваємося такої проблеми, як швидке вичерпання витривалості через те, що «я не можу читати для себе» або «я не вмію читати».

ТРИ СПОСОБИ ПРОЧИТАТИ КНИЖКУ:

- ЧИТАЙ КАРТИНКИ
- ЧИТАЙ СЛОВА
- ПЕРЕКАЖИ ІСТОРІЮ

5.4.4. Початок запровадження «Щоденні 5». Методичні поради

Почати етап «Читання для себе» означає пройти «10 кроків для навчання самостійності».

Працюючи з першокласниками, вчитель зазвичай зупиняє роботу над «Читанням для себе» після першого етапу, оскільки витривалість дітей вичерпується.

Після того, як за допомогою «10 кроків для навчання самостійності» вчитель представляє етап «Читання для себе», постає таке запитання:

«А ЩО Ж ВІДБУВАЄТЬСЯ З РЕШТОЮ ВІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ У ПЕРШІ ДНІ, КОЛИ ВИТРИВАЛІСТЬ УЧНІВ Є НИЗЬКОЮ?»

- Як було зазначено раніше, оскільки кількість часу для роботи над етапом «Читання для себе» визначається ступенем витривалості учнів, справжня практика читання для себе займає лише малесеньку частину навчального часу та поступово збільшується з роками. Час, що залишився, дає змогу проводити уроки, які учням потрібно засвоїти.
- Перші уроки можна охарактеризувати як короткі порції навчального матеріалу, що привчають учнів до бажаної поведінки на усіх етапах роботи за ротаційною моделлю «Щоденні 5». Вони допомагають запобігти небажаній поведінці, яка заважає учням правильно працювати та формувати витривалість.
- Проводячи такі уроки перед початком роботи на кожному етапі ротаційної моделі «Щоденні 5», учитель може одразу перейти до інших компонентів.

Перед початком роботи з компонентом «Читання для себе» проводимо такі базові уроки:

- «Три способи прочитати книжку»
- «Я обираю відповідні книжки»
- «Вибери вдале робоче місце»

5.4.5. Компоненти ротаційної моделі «Щоденні 5»

Компонент 1. ЧИТАННЯ ДЛЯ СЕБЕ

Учні:

- **Самостійно** обирають книжку (текст) для читання.
- Читають упродовж визначеного часу (5–15 хвилин).
- Виконують завдання для перевірки розуміння й усвідомлення прочитаного.

Учитель:

- Допомагає учням обирати книжку, тренувати витривалість, працює індивідуально чи з групою дітей.

Бланк

ЧИТАННЯ ДЛЯ СЕБЕ САМООЦІНЮВАННЯ

- Я свідомо обираю книжку (текст) для читання.
- Я одразу починаю працювати.
- Під час читання залишаюсь на одному місці.
- Правильно тримаю поставу. Правильно тримаю книжку.
- Під час читання я перевіряю, чи все розумію.
- Я ЧИТАЮ ВЕСЬ ВІДВЕДЕНИЙ ЧАС!

Компонент 2. ПИСЬМО ДЛЯ СЕБЕ

Учні кажуть:

- Я письмово висловлюю свої власні думки, ідеї та враження.

Учні роблять:

- Пишуть вільно на самостійно обрану тему на аркушах паперу, в зошитах чи Щоденнику вражень.
- За бажанням використовують приладдя (олівці, фломастери, кольорові ручки), можуть малювати і прикрашати зроблене наліпками. Їхні роботи ніхто не перевіряє, але вони можуть їх прочитати для всіх чи для когось.
- Першокласники розпочинають таку роботу з малюнків на обрану тему, поступово, вивчаючи літери, вони підписують свої малюнки так, як хочуть (друкованими чи писаними літерами).

Учитель:

- Добирає теми, які стосуються власного досвіду дітей.
- Не оцінює, не критикує творів учнів.
- Не обмежує обсягу тексту.
- Визначає час для написання тексту.
- Допомагає учням обирати тему, тренувати витривалість, підписувати малюнки (за бажанням дітей).

Бланк

ПИСЬМО ДЛЯ СЕБЕ САМООЦІНЮВАННЯ

- Я беру матеріали швидко і тихо.
- Під час роботи залишаюсь на одному місці.
- Я одразу починаю працювати.
- Я використовую нові слова, вивчені правила і різноманітні жанри.
- Я ПРАЦЮЮ ВЕСЬ ВІДВЕДЕНИЙ ЧАС!
- Я прибираю всі матеріали на місце.

Приклад

ПИСЬМО ДЛЯ СЕБЕ

Орієнтовні теми, які учитель записує на дошці для подальшого обговорення з учнями

1. Що сьогодні (вчора) у мене було цікавого?
2. Що сталося у мене хорошого? Що було у мене поганого?
3. Про що я мрію?
4. Що таке добро?
5. Яку добру справу я зробив?
6. Який урок мені сподобався і чому?
7. Який урок мені не сподобався і чому?
8. Що таке дружба?

Компонент 3. ЧИТАННЯ ДЛЯ КОГОСЬ

Учні кажуть:

- Ми разом практикуємося! Чому? Щоб краще читати! Щоб краще розуміти прочитане!

Учні роблять:

- Об'єднуються в пари і разом читають книжки (тексти, підручник) та виконують завдання на розуміння та усвідомлення прочитаного, які пропонує учитель.

Учитель:

- Готує тексти (книжки) для читання.
- Об'єднує дітей у пари.
- Визначає час для читання.
- Готує завдання для роботи над усвідомленням прочитаного.
- Працює з дітьми індивідуально чи в малій групі.

Бланк

ЧИТАННЯ ДЛЯ КОГОСЬ САМООЦІНЮВАННЯ І ВЗАЄМОЦІНЮВАННЯ

- Ми добре і дружно працюємо разом.
- Ми одразу починаємо працювати.
- Наші очі дивляться в книжку.
- Ми читаємо по черзі (абзац чи сторінку).
- Під час читання ми залишаємось на одному місці.
- Ми контролюємо свій голос під час читання.
- Ми допомагаємо один одному зрозуміти прочитане.
- МИ ЧИТАЄМО ВЕСЬ ВІДВЕДЕНИЙ ЧАС!

Компонент 4. СЛУХАННЯ

Учні кажуть:

- Я слухаю, щоб отримати інформацію. Я можу дізнатися багато цікавого. Я можу навчитися інтонуванню та артистичності.

Учні роблять:

- Слухають учителя, друга чи аудіофайли та виконують завдання на розуміння та інтерпретацію прослуханого, які готує вчитель.

Учитель:

- Готує матеріал для слухання (сюжетні твори, аудіозаписи).
- Готує завдання для роботи над усвідомленням почутого.
- Готує матеріали для роботи після слухання.
- Працює з дітьми індивідуально чи в малій групі.

Бланк

СЛУХАННЯ САМООЦІНЮВАННЯ

- Я спокійно беру всі необхідні матеріали.
- Я одразу починаю працювати.
- Я весь час залишаюсь на одному місці.
- Я використовую стратегії та прийоми для розуміння почутого.
- Я використовую лише ті засоби і записи, які рекомендує учитель.
- Я ПРАЦЮЮ ВЕСЬ ВІДВЕДЕНИЙ ЧАС!
- Я прибираю всі матеріали на місце.

Учні кажуть:

- Я вивчаю рідну мову.
- Я правильно використовую слова в різних ситуаціях.
- Я практикуюся у написанні слів.

Учні роблять:

- Тренуються писати слова, сполучення слів.
- Навчаються прояснювати та пояснювати значення слів, добирати слова на задану тему, практично ознайомлюються із синонімами, антонімами, практикуються у вживанні нових слів у письмовому мовленні.
- Прописують, викладають, виліплюють, розфарбовують слова тощо.

Учитель:

- Добирає слова і тексти для роботи.
- Добирає матеріали й завдання.
- Готує словники.
- Розміщує слова на «стіні слів».
- Працює з дітьми індивідуально чи в малій групі.

Бланк

РОБОТА ЗІ СЛОВАМИ
 САМООЦІНЮВАННЯ

- Я беру матеріали швидко й тихо.
- Я одразу починаю працювати.
- Під час роботи залишаюся на одному місці.
- Я виконую все правильно й охайно.
- Я можу використовувати різні словники.
- Під час роботи я дотримуюся інструкції.
- Я ПРАЦЮЮ ВЕСЬ ВІДВЕДЕНИЙ ЧАС!
- Я прибираю всі матеріали на місце.

5.4.6. «Щоденні 3»

Основними компонентами (етапами, видами діяльності) ротаційної моделі «Щоденні 3» є такі:

1. **Математика самостійно.**
2. **Математика разом.**
3. **Математичне письмо.**

Компоненти «Математика самостійно» і «Математика разом» передбачають використання кінестетичної практики і базуються на діяльності з маніпулятивними предметами.

Ця діяльність залучає дітей до математичних ігор, як самостійних, так і з партнерами, а також спонукає брати участь у діяльності і розв'язанні проблем, використовуючи інструменти для лічби чи ігрові матеріали.

На початку нового математичного блоку ця діяльність здебільшого передбачає перегляд попередньої практики навчання. Це дає змогу учням продовжувати вивчення викладеного матеріалу і допомагає їм бачити, що ми не забуваємо попередній матеріал тільки тому, що ми розпочали вивчати нову тему.

Ці компоненти можуть також передбачати використання комп'ютерів, калькуляторів або планшетів як засобів для самостійної роботи.

Компонент «Математичне письмо» – це час, коли учні виражають свої думки і розуміння, працюючи над певними математичними завданнями або математичним змістом: виразами, цифрами і числами, задачами, а інколи створюють власні завдання.

5.4.7. Висновки

У цьому розділі висвітлено діяльнісний підхід до інтегрованого навчання, **головною дійовою особою якого є учень.**

Роль учителя – **це роль модератора і фасилітатора.** Слід не «наповнювати» дітей знаннями, а навчити знаходити інформацію і критично опрацьовувати її, читати не для учителя і батьків, а для себе, застосовувати знання на практиці у життєво важливих ситуаціях, математику практикувати не задля математики, а для життя, через дії з різними об'єктами.

Робота зі стратегіями розвитку критичного мислення на уроках читання, мови, природознавства, громадянської освіти, основ здоров'я допоможе учням зрозуміти, що **критичне мислення важливо застосовувати щодо всіх аспектів нашого життя.**

Працюючи самостійно та в групах за ротаційними моделями «Щоденні 5» і «Щоденні 3», учні навчаються робити вибір, працювати самостійно, розвивають витривалість і відповідальність.

Учитель має час на індивідуальну роботу з учнями, коли всі інші працюють самостійно, в парах чи групах.

Правильно налаштована робота за ротаційними моделями сприяє вихованню відповідальної класної спільноти, коли кожний відповідає за себе і за інших, на відміну від тотального контролю вчителя.

Діти мають свободу вибору (обирають книжку для читання, тему для письма, місце в класі, спосіб розв'язання задачі тощо) і навчаються робити правильний вибір.

6

ТЕМАТИЧНЕ НАВЧАННЯ. ПЛАНУВАННЯ ТЕМАТИЧНОГО НАВЧАННЯ

Справжня подорож у пошуках відкриття полягає не в тому, щоб шукати нові краєвиди, а в тому, щоб подивитись на них по-новому.

Марсель Пруст

6.1 ФОРМУВАННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ТЕМАТИЧНОГО НАВЧАННЯ

6.1.1. Міжпредметна компетентність

Ідея інтеграції в освіті є значним здобутком дидактики, оскільки за умови її успішного методичного впровадження реалізується мета якісної освіти.

Інтеграція уможливує *створення в учнів цілісного уявлення про об'єкт, що вивчається*, формує міжпредметні компетентності.

У *Державному стандарті початкової освіти* визначено, що метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості.

Таким чином, **міжпредметна компетентність формується упродовж всього процесу навчання** та застосовується учнем до певного кола навчальних предметів і освітніх галузей у цілому.

Реформування сучасної освіти передбачає подолання ізольованого викладання навчальних предметів і створення принципово нових навчальних програм, де освітній процес доцільно орієнтувати на розвивально-продуктивний інтегративний підхід.

6.1.2. Міжпредметна інтеграція

У сучасній школі узвичаїлася міжпредметна інтеграція, що здійснюється різними шляхами:

- створення *інтегрованих курсів* – навчальних предметів, які інтегрують знання кількох освітніх галузей;
- впровадження *навчальних проектів*;
- організація *тематичних днів і тижнів*;
- проведення *інтегрованих та бінарних уроків*;
- проведення *уроків з міжпредметними зв'язками*.

ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖПРЕДМЕТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ

(від простого до складного)

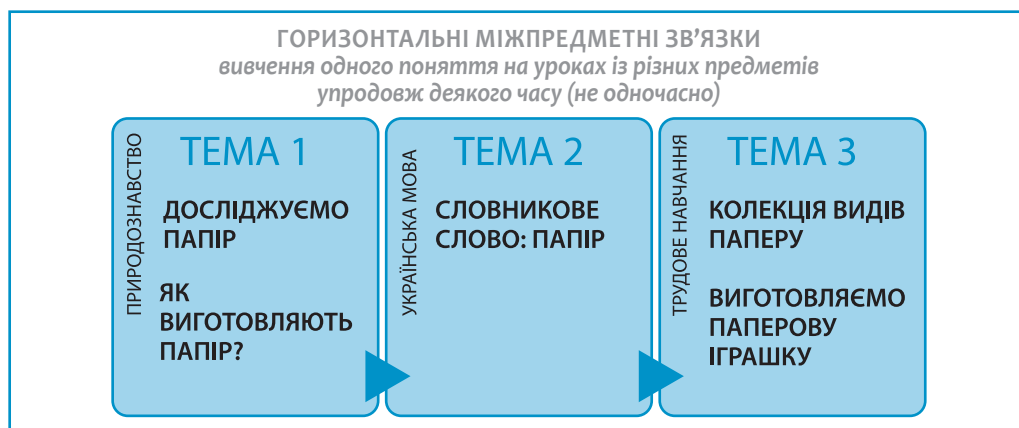
- Уведення міжпредметних зв'язків на уроках суміжних дисциплін на основі репродуктивної діяльності та елементів проблемності.
- Формулювання міжпредметних навчальних проблем і самостійний пошук шляхів їх розв'язання на окремих уроках.
- Систематичне проблемне навчання на основі ускладнених міжпредметних проблем усередині інтегрованого курсу.
- Використання спочатку двосторонніх, а потім і багатосторонніх зв'язків між різними предметами на основі координації діяльності вчителя.
- Розробка широкої системи міжпредметних зв'язків як у змісті й методах, так і у формах організації навчання, охоплюючи позакласну роботу і розширюючи межі програми.

6.1.3. Міжпредметні зв'язки

За допомогою багатосторонніх міжпредметних зв'язків закладається фундамент для формування в учнів умінь комплексного бачення проблем реальної дійсності, різнопланових підходів до їх розв'язання.

Міжпредметні зв'язки можуть бути горизонтальними і вертикальними.

Горизонтальні міжпредметні зв'язки здійснюються тоді, коли інтегровані предмети вивчають відірвано в часі (наприклад упродовж тижня, місяця).

Вертикальний міжпредметний зв'язок можна спостерігати у випадку, якщо інтегровані предмети вивчають у близьких часових межах (протягом одного уроку, одного дня).

Наприклад, учитель планує одну тему впродовж одного уроку, залучаючи з інших відомості, способи дій на основі сформованих в учнів умінь та навичок, форму подання навчального матеріалу тощо.

6.1.4. Переваги міжпредметної інтеграції

Переваги для учнів:

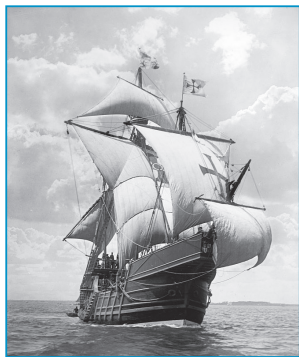
- чіткіше розуміння мети кожного предмета в різних контекстах;
- глибше розуміння будь-якої теми, завдяки її дослідженню з кількох точок зору;
- краще усвідомлення комплексного підходу, через який предмети, навички, ідеї та різні точки зору пов'язані з реальним світом;
- удосконалення навичок системного мислення.

Вміння бачити взаємозв'язки всіх аспектів життя зрештою стає звичкою, яка допомогатиме учням упродовж усього їхнього життя.

6.2 ПЛАНУВАННЯ ТЕМАТИЧНОГО НАВЧАННЯ

У менеджменті управління компанією є таке поняття, як менеджмент Христора Колумба. Це жартівливий опис стратегії, коли в компанії немає чітких цілей і ясного розуміння, чого вона хоче досягти. Цей вираз пов'язаний з історією подо-

рожі Христофора Колумба. Він плыв на гроші, які взяв у позику, в невідомому напрямку, приплив абсолютно не туди, куди хотів, потім плавав туди ще кілька разів, так і не зрозумівши, що він відкрив. Інколи трапляється так, що вчитель, який планує тематичне навчання, теж не зовсім знає, на чому і куди він пливе, якого результату має досягти.

- Плануючи тематичний день, учитель немовби створює «неіснуючу тварину» зі змісту навчального матеріалу різних дисциплін, але таким чином, щоб вона була «живою», тобто вмiла функціонувати як цілісна система: рухатися, їсти, дихати, рости тощо. Така тварина має вмiти робити навіть те, що придумав винахідник.
- У тематичні дні об'єднують блоки знань із різних навчальних предметів, тем навколо однієї проблеми з метою інформаційного та емоційного збагачення сприйняття, мислення, почуттів учня.

Тематичне навчання забезпечує формування у молодших школярів цілісної картини світу, здатності сприймати предмети і явища різнобічно, системно, емоційно, сприяє поглибленню та розширенню знань учнів, діапазону їх практичного застосування.

ПРОЦЕС ІНТЕГРАЦІЇ ВИМАГАЄ ВИКОНАННЯ ПЕВНИХ УМОВ

- Об'єкти дослідження однакові або досить близькі (тоді ми досліджуємо об'єкт із різних сторін, використовуючи навчальний матеріал різних дисциплін).
- У навчальних предметах використовують, як правило, однакові або близькі методи дослідження предметів та явищ (тоді ми демонструємо спосіб пізнання дійсності на прикладах із різних предметів).
- Те, що пізнають, підпорядковане загальним закономірностям, які вивчають на уроці (тобто ми узагальнюємо навчальний матеріал із різних навчальних дисциплін та пізнаємо складнішу систему).

Зазвичай інтеграція навчального матеріалу з різних навчальних предметів відбувається навколо певного об'єкта чи явища довкілля, або для розв'язання проблеми міжпредметного характеру чи для створення творчого продукту.

6.2.1. Плануємо тематичний день. Створюємо інтелект-карту

Під час планування тематичного дня вчитель може **створити інтелект-карту** (ментальну карту, карту пам'яті, діаграму зв'язків тощо) – це метод структуризації концепцій із використанням графічного запису.

Алгоритм створення інтелект-карти тематичного дня

Крок 1	Увага на ключове поняття! Оберіть тему для тематичного дня. Сформулюйте її одним словом чи словосполученням. <i>Наприклад:</i> «Папір».
Крок 2	Починайте роботу з центру. Напишіть центральне поняття – назву об'єкта чи явища (про які ви будете створювати карту) посередині аркуша. Можна намалювати малюнок до цього поняття.
Крок 3	Пишіть ключові слова за годинниковою стрілкою. Заповнюйте карту ключовими словами, які передають зміст інформації та ідей за годинниковою стрілкою, починаючи з правого верхнього кута.
Крок 4	Зв'яжіть думки! Використання сполучних гілок допомагає нашому мозку з максимальною швидкістю структурувати інформацію і створювати цілісний образ.
Крок 5	Допишіть нові ідеї. Нові асоціації, які продовжують з'являтися, можете зазначати в подальших гілках карти або в коментарях навколо об'єктів карти, наприклад на стікерах.

Корисна порада

Заповнюйте карту з усіх сторін, не обмежуйте себе. Працюйте так, як вам зручно. Але подумайте, з яких ключових слів ви за потреби почнете відтворювати вашу карту.

ПРАВИЛА ЗАПОВНЕННЯ ІНТЕЛЕКТ-КАРТИ

- 1. Пишіть стисло.** Навколо ключового слова розмістіть усе, що ви знаєте або те, що спадає вам на думку про об'єкт чи явище, яке розглядаєте. Формулюйте власні ідеї одним словом або словосполученням. Не пишіть речення!
- 2. Пишіть друкованими літерами.** Якщо ви складаєте карту вручну (а не за допомогою комп'ютерної програми), використовуйте друковані літери, тому що для сприймання рукописного тексту потрібно більше часу.
- 3. Використовуйте різні букви.** Для того щоб краще виокремити інформацію, запишіть її, змінюючи накреслення, розмір, колір букв.
- 4. Розфарбуйте!** У кожного кольору є своє значення, причому часто це дуже індивідуально для кожної людини. Колір може істотно спростити і прискорити сприйняття інформації. Зчитувати інформацію з інтелект-карти буде легше, якщо ви будете розуміти значення кольорів, які використовуються у ній.
- 5. Малюйте!** Якщо ви сумніваєтеся, чи варто малювати, то вибір очевидний – малюйте! Зоровий образ запам'ятовується надовше, сприймається швидше, формує безліч асоціацій. Мозок людини влаштований таким чином, що у неї майже миттєво виникає візуальна картинка до будь-якого слова. Ось цю першу асоціацію і намалюйте. Як правило, потім для сприйняття інформації з інтелект-карти вам навіть не потрібно буде читати, що там написано, – досить буде пробігтися по малюнках, і у вас у голові відразу з'явиться необхідна інформація.
- 6. Групуйте!** Намагайтеся одразу записувати те, що можна згрупувати за обраними вами критеріями. Використовуйте смислові групи.

Таблиця типових значень кольорів

Колір	Значення	Швидкість сприйняття
Червоний	Колір сприймається найшвидше. Максимально фокусує увагу. Вказує на ризик, проблеми, які можуть виникнути, якщо не звернути на них увагу	Висока
Синій	Строгий, діловий колір. Налаштовує на ефективну тривалу роботу. Його чудово сприймає більшість людей	Середня
Зелений	Колір свободи. Розслаблює, заспокоює. Позитивний у сприйнятті людей. Проте його значення суттєво змінюють відтінки («енергійний смарагд» очей або «нудьга зелена» в лікарнях старого типу)	Низька
Жовтий	Колір енергії, лідерства. Може дратувати. Колір, який обов'язково привертає увагу	Висока
Коричневий	Колір землі, найтепліший колір. Колір надійності, сили, стабільності, впевненості	Низька
Помаранчевий	Дуже яскравий, провокаційний. Колір ентузіазму, нововведення, порушення, енергії, динаміки. Добре привертає увагу	Висока
Блакитний	Колір ніжності, романтики. Добре підходить для фону	Низька
Чорний	Строгий, обмежує. Цей колір ідеальний для написання тексту, розділення	Середня

ПРАВИЛА СТРУКТУРУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ В ІНТЕЛЕКТ-КАРТІ

1. Встановіть зв'язки між поняттями за допомогою ліній, стрілочок різної довжини, штриховки, кольору, товщини тощо.
2. Використовуйте п'ять – сім відгалужень від кожного об'єкта, а краще – не більше ніж п'ять. Таку карту легко сприйме навіть втомлена людина.
3. Зв'язки від головного поняття покажуть за допомогою лінії, потовщеної біля основи і поступово звуженої біля другорядного поняття.
4. Якщо ключові слова із сусідніх гілок пов'язані одне з одним, варто з'єднувати їх стрілками. Іноді ви будете відчувати, що необхідно додати ще, наприклад, дві гілки, але вам важко сформулювати їхні назви. У такому випадку рекомендують проводити гілки і залишати їх порожніми. У цей момент у вас сформується незавершена дія, і мозок стане надмотивований для того, щоб заповнити ці гілки і запропонувати необхідні ідеї.

Після створення інтелект-карти дайте відповіді на запитання:

- Яка інформація із записаної може стати цікавою учням, доступною для їхнього віку?
- Яка інформація із записаної може стати змістовим наповненням уроку?

- Які навчальні предмети містять зазначену інформацію?
- Які програмові завдання зможе реалізувати вчитель на уроці з цієї теми?
- У якій послідовності учні ознайомлюватимуться з цією інформацією на уроці?
- Які види діяльності (вправи, завдання) варто запропонувати учням для дослідження цієї інформації?
- Які ресурси потрібно залучити для підготовки до уроку?

Методичне опрацювання інтелект-карти

Накладіть на інтелект-карту тонкий папір або використайте стікери і стисло напишіть на тих частинах, які ви відібрали для тематичного дня, такі пункти:

- назву предмета;
- програмові завдання;
- вправу чи завдання для учнів;
- необхідні ресурси.

Готуючись до тематичного дня на основі власноруч створеної інтелект-карти, вчитель може:

1. Відстежувати, що вже зроблено, а що ні.

Учитель бачить усю картину загалом, не губиться в деталях, а чітко і ясно в цілому уявляє свої плани.

2. Коригувати план.

- Часто вчитель планує багато завдань, які неможливо виконати. Вже на етапі планування ми змушені вносити корективи, робити план реалістичнішим. Карта дає змогу це помітити і вилучити те, що видається вчителю менш важливим.
- Склавши план дня і переглянувши його, учитель часто розуміє, що забув внести певні важливі складові. План дає змогу провести ротацію: швидко побачити, що потрібно додати, а що – видалити.

3. Передбачати послідовність власних дій із підготовки до тематичного дня та стежити за планом їх виконання.

- Розставляємо пріоритети. Важливі справи варто виділяти на карті, щоб була зрозуміла їхня першочерговість.
- Відслідковуємо, що виконано, а що – ні. Ставлячи на карті позначки, вчитель отримує наочну картину того, що встиг зробити.

4. Передбачати час, необхідний для виконання того чи того кроку.

Зразок комплексу уроків, об'єднаних темою дня

ТЕМАТИЧНИЙ ДЕНЬ «ЛИСТОПАД»

1-й клас

Автор: *Мирослава Коба*, учитель початкових класів
навчально-виховного комплексу «Новопечерська школа», м. Київ

I. Створення атмосфери

У класі багато осіннього різнокольорового листя, яке діти назбирали під час екскурсії до парку напередодні.

Учитель: Про що може розказати осінній листочок? (Відповіді дітей.)

- Перегляд мультфільму «Листочок і миша»
- Із якого дерева листок?

У центрі класу стоїть коробочка, наповнена опалим листям із різних дерев.

Діти за листям розпізнають дерева.

Учитель: Що ми можемо знайти поміж опалого листя у парку? У саду? У лісі?

Діти занурюють руки в коробку і дістають предмети чи іграшки, що були попередньо заховані в листі (*павук, жук, горіхи, жолуді, каштани, змія, жабка, грибочок, муха, шматочки кори, камінчики тощо*).

II. Актуалізація опорних знань

- Вправа «Асоціативний кущ»

Учитель: Що ви уявляєте, коли чуєте слово «листопад»?

Учитель записує відповіді дітей, групуючи їх за схожими ознаками.

Учитель: Яка інформація викликала у вас запитання або сумнів?

III. Ознайомлення учнів із цілями та метою дня

IV. Українська мова

- Читання казки В. Сухомлинського «Осінні сні клена»

ОСІННІ СНИ КЛЕНА

Ми пішли до лісу подивитись на осіннє вбрання дерев. Зупинились біля високого клена. Посідали. Яка краса відкрилася перед нами! Стоїть клен у яскравому барвистому вбранні, а листочки ж ні затремтять, ні зашепотять.

Дивіться, діти: клен спить. І сниться йому все, що бачив од весни до весни. Ось жовтий листочок – мов золота кульбабка. Весною клен був зачарований її красою. Запам'ятав. А як заснув, то й пригадав весну – листочок і пожовтів.

А там, бачите, листочок – мов ранкова зоря – рожевий і ласкавий. А цей – як вечірня заграва на вітряний день. На цій гілочці – яскравий і красивий, немов крило вивільги. Мабуть, сиділа колись тут вивільга, а зараз приснилося кленові її крило.

Ми принишкли й милувалися красою. Усі наче боялися потривожити чарівний сон клена.

- Вправа «Уяви та намалюй»

Учитель: Які спогади, на вашу думку, розфарбували листя липи, каштана, берези, яблуні, вишні?

- Робота в парах «Кольорові сні дерев»

Діти об'єднуються в пари і розповідають один одному про свій малюнок:
Кленові наснилось ... від цього на ньому з'явився листочок ... кольору.

- Робота в малих групах «Листопад»

Діти об'єднуються по четверо. Завдання: із букв слова ЛИСТОПАД скласти якомога більше нових слів. (Кожна група має конверт із буквами Л, И, С, Т, О, П, А, Д, по 5 однакових.)

- Хвилинка відпочинку

Учитель: Закрийте очі. Уявіть себе листочком на дереві. Що ви бачите? Відчуйте, як сонечко своїми промінцями зігріває вас, як легенький вітерець бавиться з вами.

Настає прохолодна осінь. Усе частіше йдуть дощі. Вітерець уже не такий лагідний і привітний. У якусь мить вам стає важко триматися за гілку і ви починаєте кружляти в повітрі, повільно опускаючись на землю.

Відкрийте очі. Покружляйте, як щойно кружляв ваш листочок, падаючи на землю.

V. Природознавство

- **Чому жовтіє та опадає листя?**

Учитель. Ми прочитали казку, у якій автор зробив припущення, чому листя на деревах восени стає кольоровим. Казка – це вигадана історія. Ви також вигадували історії про листочки, коли малювали і розповідали своїм однокласникам.

У природі є свої закони і правила. Науковці дослідили, чому листя на деревах жовтіє і опадає.

- **Перегляд відео «Чому листя змінює колір восени»**

- **Стратегія розвитку критичного мислення**

Дискусійне запитання: Чи є користь від опалого листя?

Так, є

Ні, немає

Діти поділяються на дві групи залежно від відповідей. Кожна група отримує аркуш паперу формату А1, на якому вони за допомогою малюнків пояснюють свою думку (наводять аргументи).

Після завершення відведеного часу (5–7 хвилин) кожна група захищає свою точку зору. Учитель підсумовує, акцентуючи увагу на тому, що всі думки важливі.

- **Перегляд мультфільму «Чому восени опадає листя?»**

Учитель: Куди ж зникає опале листя?

- **Досліджуємо природу. Черв'яки**

Учитель: Яка користь від черв'яків?

У класі прозора пластикова коробка, заповнена ґрунтом, черв'яками та опалим листям (до ємності додано листки зеленого салату).

Діти спостерігають, як черв'яки їдять листя салату. Учитель розповідає про те, що черв'яки беруть активну участь в утворенні перегною. (Коробка може залишатись у класі кілька днів чи тижнів. Діти годують черв'яків листям салату, роблять припущення і ведуть спостереження за вибором учителя чи за власним вибором.)

- **Руханка «Із якого дерева листочок»**

Проводиться на вулиці. Учитель показує листочок, а учні мають знайти дерево, з якого він упав.

VI. Математика

• Робота в парах «Такі різні листочки»

Діти об'єднуються в пари і отримують чотири листки різного розміру і бланк для запису результатів роботи.

Завдання:

1. Прикласти листок до паперу навпроти назви відповідного дерева, обвести і розфарбувати його.
2. Виміряти довжину кожного листка і записати результат.
3. Накреслити відрізки, які демонструють довжину найкоротшого та найдовшого листочка.
4. З'єднати листок із геометричною фігурою, форму якої він нагадає.

VII. Технології. Трудове навчання

• Виготовлення фоторамки з осіннього листя та картону¹

Матеріали: різнобарвне висушене листя; клей ПВА; картон, фото 10×15 см.

Кожен учень отримує два аркуші картону формату А4. У центрі одного аркуша вирізаний прямокутник розміром 9×14 см.

Примітка. Напередодні учитель роздає дітям аркуші картону і просить батьків вирізати в них прямокутні віконця розміром 9×14 см.

У вчителя мають бути заготовки картинок розміром 10×15 см на випадок, якщо хтось із дітей не принесе фото, і кілька заготовок картону з вирізаним віконцем 9×14 см.

Інструкція

1. Візьміть аркуш з отвором. Це заготовка рамки.
2. Листя змастіть клеєм і приклейте до рамки так, щоб не було видно картону.
3. Краї листочків загинайте і приклеюйте до зворотного боку рамки.
4. Залиште рамку (приблизно на годину), щоб вона трохи підсохла.

¹ Які вироби можна зробити з листя // ADRIAN [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://adrian.com.ua/yaki-virobi-mozhna-zrobiti-z-listya.html>.

5. Зберіть усі деталі. На аркуш картону по центру покладіть фото. Зверху – готову рамку.
6. Перевірте, щоб фото помістилося в рамку і не було видно нижнього картону.
7. Приклейте фото до картону.
8. Приклейте рамку. *(Рамку можна покрити лаком, але це мають робити дорослі.)*

VIII. Підсумок дня

- **Робота в альбомі вражень**

Діти обирають тему і виконують малюнок в альбомі вражень.

Теми:

- Сьогодні я дізнався _____
- Сьогодні я зрозумів _____
- Сьогодні я відчуваю _____
- Сьогодні мені цікаво _____

7

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ

Будь-яка оцінка бере за мірило певну мету та має сенс і значення тільки для того, хто визнає цю мету.

Вільгельм Віндельбанд

7.1 МЕТА І ЦІЛІ ОЦІНЮВАННЯ У СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Курс розвитку сучасного освітнього процесу в напрямі формування компетентностей зумовлює перегляд основних підходів до оцінювання навчальних досягнень учнів. Стандартні тести і перевірні (контрольні) роботи, які здебільшого зосереджуються на тому, чого НЕ знають чи НЕ вміють робити учні, відходять у минуле, на перший план виходять методи і форми оцінювання, які акцентують на протилежному – що знають і що вміють робити учні.

7.1.1. Формувальне оцінювання

У Державному стандарті початкової освіти рекомендовано впроваджувати формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів.

За формувальним оцінюванням відстежується особистісний розвиток дитини та перебіг опановування нею навчального досвіду як основи компетентності.

Таке оцінювання дає змогу досягти кількох цілей:

- вибудовувати індивідуальну траєкторію розвитку учнів;
- оцінити або визначити досягнення дітей на кожному з етапів освітнього процесу;
- вчасно виявляти проблеми й запобігати їх нашаруванню;
- мотивувати учнів до прагнення здобути максимально можливі результати;
- виховувати ціннісні якості особистості, бажання навчатися, відсутність побоювання помилитися, переконання у своїх можливостях і здібностях.

Отже, в сучасній школі змінюється загальна мета оцінювання: вона перестає бути лише інструментом оцінювання успішності учня, а стає засобом навчання для вчителя також.

7.1.2. Цілі оцінювання

У рамках загальної мети основними цілями оцінювання є такі.

Потрібно **порівнювати наявний рівень сформованості компетентності з очікуваними результатами.**

Оцінювання є частиною процесу навчання і має розглядатися як серія дій, а не одноразовий захід. Постійне оцінювання дає змогу учням удосконалити власні знання і **демонструвати цей прогрес** під час подальшого оцінювання.

Процес оцінювання дає **можливість виявити дітей, які можуть потребувати додаткової підтримки в освітньому процесі** внаслідок різних обставин – порушень психофізичного розвитку, інших соціальних та економічних чинників.

Результати оцінювання можуть визначати необхідність **продовження чи зміни у підходах до методів викладання**. Якщо результати оцінювання демонструють низький рівень оволодіння очікуваними результатами для більшості учнів, методи викладання мають бути переглянуті.

Оцінювання може також **визначати частини навчальної програми, які потребують перегляду** – наприклад, коли оволодіння певними знаннями чи вміннями передбачається на більш пізньому етапі або в рамках вивчення інших навчальних предметів. Це також може свідчити про те, що певний навчальний матеріал може бути наданий учням для самостійного вивчення і не потребує багато часу для викладання.

Результати оцінювання є чудовою інформацією для обговорення її з батьками дитини під час індивідуальних зустрічей. Батьки можуть побачити прогрес у розвитку дитини, оволодіння тими чи іншими компетентностями, обговорити види навчальної діяльності, які вони можуть здійснювати в домашніх умовах.

Оцінювання може використовуватися учнями для визначення сфер, які потребують поліпшення знань чи вмінь і допомагають їм краще підготуватися до наступного оцінювання у цій сфері.

У сучасній школі вчителі використовують аутентичне оцінювання, що здійснюється у процесі навчання дітей і охоплює такі форми і методи оцінювання, як спостереження, ведення записів, надання зворотного зв'язку та ін. Такий підхід до оцінювання суттєво відрізняється від традиційного, де вчителі повністю покладаються на контрольні завдання для того, щоб отримати необхідну інформацію про дитину. При цьому вони мотивують учнів похвалою «кращих» і критикою тих, хто не справляється із завданнями. В останньому випадку головною є сама оцінка.

У сучасному класі оцінювання – це процес, який має здійснюватися регулярно.

7.2 КОЛИ ПОЧИНАТИ ОЦІНЮВАННЯ?

Починати оцінювання потрібно у перший шкільний день, якщо не раніше! Оцінювання, що здійснюється на початку навчального року, допомагає вчителю прийняти відповідні рішення щодо організації освітнього середовища в класі, розкладу навчальних занять.

При цьому вчитель відповідає на такі запитання:

- Які знання і вміння мають учні?
- Якими є їхні навчальні стилі (наприклад, який спосіб сприйняття інформації переважає)?
- Якими є їхні інтереси?

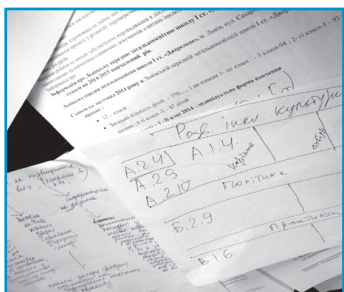
Цю інформацію вчитель може отримати від батьків дитини або від вихователів дитячого садка, де перебувала дитина.

Але найважливіші дані вчитель отримує, спостерігаючи за роботою дітей у класі.

Приміром, у перший місяць навчального року можна зауважити, що учні по-різному підходять до виконання завдань з математики: Андрійко любить виконувати завдання разом з Миколою, Оля використовує кубики, Оленка – виконує завдання у вигляді малюнків.

Знаючи про різні способи навчання, вчитель забезпечить різні навчальні матеріали – кубики, папір для малювання, можливість працювати у малій групі.

7.3 СПОСТЕРЕЖЕННЯ І ЗАПИСИ

Спостереження є важливою складовою у процесі постійного процесу оцінювання. **Записи спостережень** у класі, **записи життєвих випадків**, **портфоліо** зі зразками дитячих робіт, **опитувальники батьків** та **інтерв'ю з батьками** – все це забезпечує вагомі джерела для оцінювання прогресу дітей у школі. За допомогою спостережень та індивідуалізованого оцінювання вчителі враховують індивідуальні відмінності дітей відповідно до загальних етапів дитячого розвитку.

Спостереження за розвитком дитини дають **можливість** для вчителя внести зміни до навчального плану відповідно до індивідуальних особливостей дітей та **індивідуалізувати навчальні заняття**. Результати спостережень є чудовою інформацією, якою вчитель може поділитися з батьками, інформуючи їх про розвиток дітей.

Для того щоб учителю легше було визначитися, за чим саме спостерігати, пропонуємо Форму спостереження за розвитком дітей 6–10-річного віку, яку використовують вчителі, працюючи за програмою «Крок за кроком» (див. Додаток В).

Ця форма разом зі зразками дитячих робіт у портфоліо надасть батькам цілісну картину розвитку дитини у кожній зі сфер.

Учитель має змогу пов'язати конкретні очікувані результати зі справжньою поведінкою. Розвиток дитини розглядається на основі її здібностей, які дитина демонструє та які можна спостерігати. Батьки цінують такий індивідуальний підхід до оцінювання розвитку своїх дітей.

7.4 ДІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Якщо дитина не виявляє певних умінь та навичок навіть після того, як вчитель провів зміни в організації навчального середовища чи у видах навчальної діяльності, зміни в навчальних матеріалах, це може означати, що вчителю буде потрібна

професійна підтримка з боку інших фахівців – психолога, логопеда, спеціального педагога та ін.

Ці фахівці зможуть допомогти вчителю у здійсненні необхідних адаптацій і модифікацій, а також, за потреби, у розробленні індивідуальної програми розвитку.

7.5 ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ ОЦІНЮВАННЯ

7.5.1. Вербальне оцінювання

Відповідно до чинного законодавства оцінювання навчальних досягнень учнів 1-го класу здійснюється вербально, а за рішенням педагогічної ради навчального закладу словесна характеристика знань, умінь і навичок може надаватися і учням 2-го класу.

Це пов'язано з тим, що у дітей ще недостатньо сформовані пізнавальні процеси, мовлення, саморегуляція, що впливає на рівень засвоєння знань, які вчитель змушений оцінювати низькими балами. Таким чином стимулююча функція оцінки може перетворюватися на чинник, який спричиняє тривожність, страх отримати низькі бали, невпевненість у собі, і гальмувати розвиток навчальної діяльності учня.

Використовуючи словесне оцінювання, варто пам'ятати, що вчитель має оцінювати результат роботи, а не особистісні якості дитини, її пізнавальні процеси (увагу, сприймання, пам'ять, мислення), темп роботи.

Це пов'язано з тим, що молодші школярі ще не здатні відокремлювати негативні результати своїх дій і вчинків від власної позитивної оцінки.

Результат роботи потрібно підкреслювати не лише в розгорнутому словесному оцінюванні, а й у лаконічних висловлюваннях.

Наприклад, «я задоволена тим, як ти написав» – краще, ніж «молодець», оскільки в першому випадку оцінюється те, що виконав учень, а в другому – його особистість.

7.5.2. Відстеження індивідуальних досягнень учнів

Іншим важливим аспектом оцінювання у 1-му класі є його спрямованість на відстеження індивідуальних досягнень кожної дитини, не порівнюючи їх із досягненнями інших дітей.

Це важливо для всіх дітей, а для дітей з особливими освітніми потребами – насамперед, оскільки порівняно з іншими дітьми вони виглядатимуть найменш успішними.

Саме тому, оцінюючи знання, уміння й навички учнів, не слід вдаватися до заміників балів – «зірочок», «білочок», «черепашок» тощо. Недопустимо вивішувати у класі «Екран успішності», у якому порівнюються досягнення учнів. Замінники балів не мають бути причиною заохочення або покарання дитини з боку учителя і батьків.

7.5.3. Надання зворотного зв'язку

В особистісно зорієнтованому класі вчитель часто здійснює зворотний зв'язок із дітьми, коли коментує результати їхніх робіт. Мотивація дітей зростає, адже вони бачать, що вчитель цікавиться їхньою роботою та спрямовує їх.

Це також допомагає дітям розв'язувати проблеми, поглиблювати своє розуміння.

Важливо пам'ятати, що зворотний зв'язок має позитивний характер, є конкретним і значущим. Він не має бути порожньою похвалою на кшталт: «Це найкраща думка, яку я коли-небудь чула!», адже діти можуть здогадатися, що насправді це не так. Вчитель також має уникати загальних суджень, таких як «хороший», «поганий».

Корисніше і переконливіше для учнів буде почути від вчителя, що є добре у їхній роботі і що можна поліпшити.

Отже, краще замість «хороша робота» скажіть так: «Ти старанно попрацював / ла над завданням і розв'язав / ла його двома способами, де обидва способи – правильні!». Замість «хороша ідея» скажіть: «Ідея цікава. Ти багато дізнався/лась про мурах. А що ще ти хочеш про них дізнатися?».

Якими можуть бути інструменти зворотного зв'язку?

Насамперед, вони є універсальними для використання як у викладанні різних навчальних предметів, так і в різних класах. Найпростішими, з яких можна розпочати роботу в 1-му класі, є такі.

«Долоньки»

Під час пояснення якогось завдання учням пропонують дати сигнал певним кольором вирізаної з цупкого паперу долоньки: білий – «усе зрозуміло» або «впораюсь самостійно», червоний – «потрібно пояснити ще раз» або «потрібна допомога».

«Світлофор»

Учитель домовляється з учнями, що вони час від часу подаватимуть незвичні сигнали: якщо під час виконання завдання все зрозуміло і дається легко, то на полі зошита учні малюють зелений кружок; якщо мають якусь перешкоду чи сумнів – жовтий; якщо не знають, як виконувати, – червоний.

«Ліхтарик»

Сигнал подібний до попереднього, але використовується для реагування учнями на вже виконане завдання: на полі робочої сторінки учні малюють вертикальну лінію («стовп» ліхтаря) й позначають на ній кружком («плафон» чи якась інша фігура) рівень успішності – кружок угорі означає, наприклад, що роботою задоволений/на, вона, на думку дитини, виконана добре; посередині – є сумніви, варто щось поліпшити; вниз – не задоволений/на роботою, відчуває труднощі¹.

¹ Онопрієнко О. В. Формувальне оцінювання навчальних досягнень молодших школярів [Відеоресурс] // Інтерактивна школа творчого вчителя. – 2016/17 навчальний рік. – Весняна сесія: 20 березня – 8 квітня 2017 р. День 13. – Видавництво «Ранок». – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=x-ToQQFy3NI&t=473s>.

7.5.4. Контрольно-оцінювальна діяльність

Під час формування контрольно-оцінювальної діяльності молодшого школяра у процесі становлення навчальної діяльності важливо, щоб зовнішні мотиви (які спонукає оцінка), переросли у внутрішні: «навчаюсь тому, що мені цікаво пізнати щось нове», «тому, що подобається процес навчання».

Розвиток внутрішніх мотивів пов'язаний із формуванням навчальних дій контролю та оцінки, які є складовими навчальної діяльності (Д. Б. Ельконін, В. В. Давидов), основою яких є самоконтроль і самооцінювання – система дій, за допомогою яких учень перевіряє власну діяльність.

Самооцінювання може здійснюватися на різних етапах навчальної діяльності – як на етапі планування виконання навчального завдання (вироблення критеріїв оцінки), так і по завершенні його виконання (оцінка учнем власної роботи за виробленими критеріями).

Важливим у цьому є оцінювання учня вчителем за тими самими критеріями, порівняння оцінки вчителя і учня та з'ясування розбіжностей в оцінці.

Продукти навчальної діяльності учень і вчитель розміщують у портфоліо.

7.6 ТЕХНОЛОГІЯ ПОРТФОЛІО

Однією з важливих технологій оцінювання у початковій школі, особливо у 1-му класі, є технологія портфоліо, яка відрізняється від традиційних методів оцінювання тим, що **забезпечує вчителя обґрунтованою інформацією про процес і результати навчальної діяльності учня**, надаючи при цьому можливість для здійснення власних оцінних суджень щодо результатів своєї діяльності.

Портфоліо, яке з'явилося у світовому освітньому просторі у 1990-х роках як інноваційна форма оцінювання і форма накопичення інформації, **вважається «аутентичним», тобто істинним, найбільш наближеним до реального оцінювання**, до індивідуалізованої оцінки, зорієнтованої не лише на процес оцінювання, а й на самооцінювання.

Портфоліо – це інструмент, який демонструє, чого досягла дитина. Це не спосіб планування роботи з дитиною.

Педагог може використовувати інформацію з портфоліо для того, щоб розробляти подальші плани роботи, – адже потрібно спочатку знати, що вже вміє робити дитина, для того щоб планувати наступні кроки.

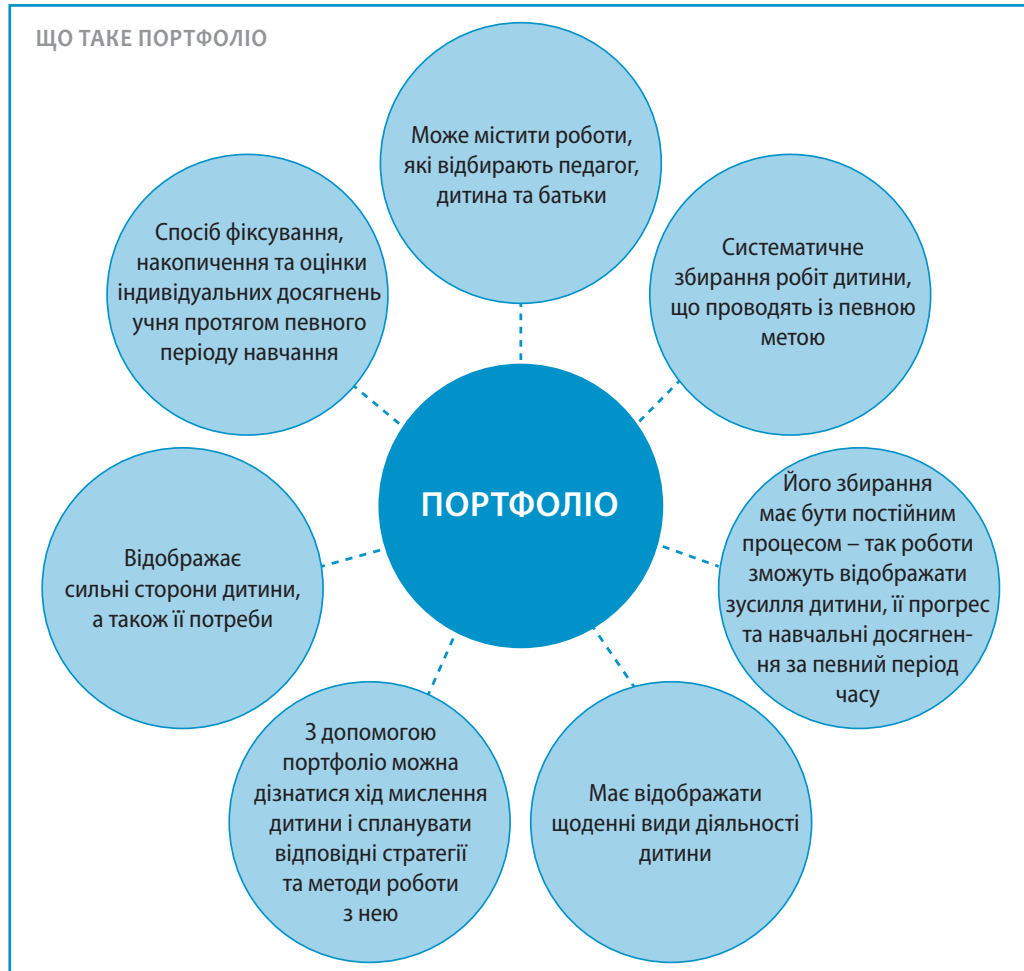
Користуючись інформацією з портфоліо, педагог також дізнається про сильні і слабкі сторони дитини, про хід її мислення, про прогрес в опануванні навичок тощо.

Портфоліо завжди візуалізоване – зазвичай у вигляді спеціальної папки. Однак його вміст не зводиться лише до колекції учнівських робіт.

Портфоліо – це спеціально спланована та організована індивідуальна добірка матеріалів і документів, яка демонструє зусилля, динаміку і досягнення учнів у різних сферах.

ЩО ТАКЕ ПОРТФОЛІО

Ось чому кінцеву мету навчального портфоліо вбачають в унаочненні прогресу навчання за результатами навчальної діяльності.

Формування портфоліо здійснюється суб'єктивно. У процесі вибору робіт для портфоліо вчителю важливо дати відповіді на такі запитання:

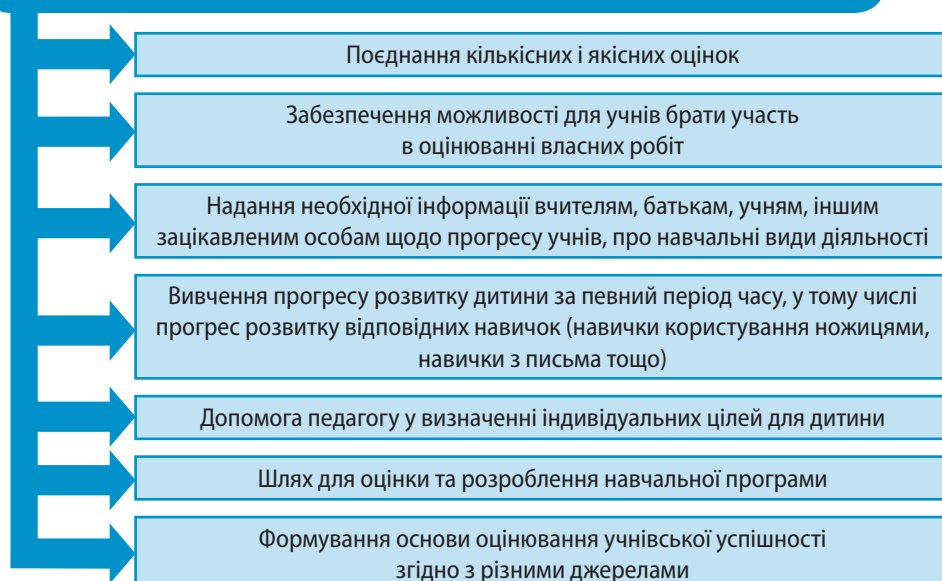
- Що добре вдається цьому конкретному учневі?
- Який прогрес у формуванні відповідної компетентності (компетентностей) демонструє ця робота учня?
- Яким чином ця робота співвідноситься з іншими роботами, що містяться у портфоліо?

Найчастіше виділяють три основні види портфоліо, кожен з яких має свої сильні і слабкі сторони.

Робоче (загальне) портфоліо

До його створення долучаються усі: вчитель, учень, батьки. Добираються як поточні роботи, так і зразки підсумкових робіт.

ТЕХНОЛОГІЯ ПОРТФОЛІО ЗАБЕЗПЕЧУЄ ДОСЯГНЕННЯ ТАКИХ ЦІЛЕЙ:

Позитивними сторонами цього виду портфоліо є те, що воно найбільш точно відображає щоденний прогрес розвитку дитини.

Слабкими сторонами є те, що воно може містити дуже багато різних зразків робіт і створювати ситуацію, коли тільки педагог бере на себе відповідальність за його наповнення. Щоб уникнути цього, потрібно утримувати портфоліо в доступному для дитини місці.

Демонстраційне (учнівське) портфоліо

Демонстраційне (учнівське) портфоліо¹ містить лише найкращі роботи учня, які обирає він сам.

Такий вид портфоліо є досить сильною мотивацією для дитини виконувати роботи, що демонструють її найкращі здібності.

Слабкою стороною демонстраційного портфоліо є те, що у більшості випадків воно може не відображати щоденної діяльності дитини. Наприклад, для дитини з особливими освітніми потребами таке портфоліо не покаже її слабких місць та сфери, де потрібна додаткова допомога.

Портфоліо вчителя

Таке портфоліо містить контрольні (тестові) завдання і зразки робіт, вибрані самим учителем.

До вчительського портфоліо вкладають продукти навчальної діяльності, які засвідчують її динаміку, а не тільки абсолютні оцінки. Приміром, розділ вчительського портфоліо «Досягнення учня в навчанні» (сторінки: «Навчання грамоти»;

¹ Сидорова О. М. Портфоліо учня початкової школи (шаблони) [Електронний ресурс] // Сайт вчителя початкових класів Сидорової Оксани Михайлівни. – Режим доступу: <https://sidorovaoksana.wordpress.com/портфоліо-учня>.

«Письмо»; «Математика») може містити графіки швидкості читання; навчальні досягнення, зафіксовані оцінкою у вигляді дробу (знаменник вказує на кількість помилок, які допустив учень у попередній роботі, а чисельник – кількість помилок у цій роботі).

У розділі «Соціальна компетентність учня» вчитель може робити записи про особливості співпраці учня з однокласниками, спілкування з однолітками та дорослими. При цьому важливо зазначити чинники, які призводять до труднощів у соціалізації (особливості поведінки, комунікативна діяльність), а також позитивні сторони, які слугують підґрунтям для поліпшення соціальних контактів дитини. Розділ «Суспільна робота учня» може містити перелік доручень, які дитина виконує у класі і в школі. У розділі «Творчі роботи» можуть бути як самі роботи учня, які не увійшли до учнівського портфоліо, так і фотографії робіт.

Часто педагоги можуть одночасно використовувати елементи усіх трьох видів портфоліо. Кожен навчальний заклад і кожен вчитель має знайти спосіб, який є найефективнішим для того, щоб якомога більше дізнатися про дитину і забезпечити її додаткові потреби.

Як виглядає портфоліо учня початкової школи?

- *Передусім воно має бути яскравим, можливо, пов'язане з улюбленими мультиплікаційними героями дитини.*
- *Учнівське портфоліо має відображати усі досягнення дитини; позитивні емоції, виражені у творчих роботах тощо.*
- *Створення учнівського портфоліо допоможе вчителю більше дізнатися про дитину.*

Структура учнівського портфоліо¹

На сьогодні немає жорстко встановлених правил і вимог, що регламентують структуру портфоліо учня початкової школи². Рекомендують використовувати зазначений нижче перелік розділів, які дають можливість повною мірою досягти цілей³.

1. **Титульний аркуш «Це Я».** Вказано адресу і найменування навчального закладу, прізвище, ім'я, по батькові учня і клас. За бажанням можна додати на титульному аркуші фотографію учня.
2. **«Мої фотографії».** На цій сторінці портфоліо подають як сімейні фотографії, так і фотографії самого учня.
3. **«Моя сім'я».** Тут вказують інформацію про склад сім'ї учня. Ці сторінки можна присвятити найріднішим, близьким людям, а саме батькам, братам, сестрам, бабусям і дідусям, доповнити альбом відповідними фотографіями.
4. **«Що я вмію і люблю робити».** Цей розділ дає змогу проілюструвати навички і захоплення учня. У розділі «Я вмію робити» рекомендують зазначити найбільш значущі досягнення учня, які не обов'язково пов'язані з навчанням.

¹ Портфоліо учня. Зразок оформлення [Електронний ресурс] // Освітній портал UROK-UA/COM. – Режим доступу: <https://urok-ua.com/portfolio-uchnya>.

² Портфоліо учня. Слайд-шоу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/liliya1983/ss-67530552>.

³ Зразок портфоліо учня. Слайд-шоу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/yagilnytska/ss-59492073>.

Наприклад, якщо дитина навчилася плавати цього літа, то для 1-го або 2-го класу це також є досягненням. У розділі «Я люблю робити» наводять відомості про інтереси і захоплення учня. У розділі «Мої захоплення» зазначають захоплення дитини. Буде чудово, якщо вони матимуть практичну основу і будуть представлені оригінальними виробами, аплікаціями.

У процесі навчання ця інформація може допомогти педагогам розвинути наявні у дитини здібності, а учневі допоможе знайти серед однокласників однодумців і друзів.

5. «**Мій режим дня**». Цей розділ портфоліо дає учневі навички планування. Буде корисно, якщо поля цієї форми учень заповнить самостійно, а вчитель йому потім допоможе звести інформацію за часом тих або тих справ. Рекомендують роздрукувати цей лист портфоліо і повісити його вдома поряд із робочим місцем учня. Буде дуже цікаво, якщо у вкладці «Моя улюблена їжа» учень не тільки напише смакові переваги, а й додасть кілька рецептів.
6. «**Мої досягнення і плани**». Інформація в цьому розділі допоможе педагогам зорієнтуватися в сильних сторонах учня, зрозуміти його прагнення і бажання отримати додаткові знання і навички, або ж переконатися в тому, що в учня вже існує певний план дій, послідовне виконання якого дасть йому змогу зрештою досягти поставленої мети. На сторінці «Мої досягнення» записують усі результати досягнень дитини, що, де і коли відбулося, додають також подяки, грамоти, якщо вони є.
7. «**Моя зайнятість у гуртках, секціях і клубах**». Тут необхідно вказати інформацію про назву гуртка, секції або клубу, назву установи, в якій проводять зайняття, і час, упродовж якого учень брав чи бере участь у діяльності гуртка або клубу.
8. «**Моя творчість**» (літературні роботи). Цей розділ не є обов'язковим. У початкових класах рівень освіти в галузі літератури, як правило, ще не настільки високий, щоб учень уже міг складати вірші або оповідання, однак можуть бути й винятки.
9. На сторінці «**Мої малюнки**» можна вклеїти малюнки учня або роздрукувати лист цього розділу (краще в кількох екземплярах) і попросити дитину намалювати що-небудь.
10. «**Мої успіхи в навчанні**» (роботи, які дитина вибере самостійно). Пам'ятаймо, що портфоліо має бути максимально орієнтованим на дитину. Коли дитині дають можливість вибирати свої роботи, тим самим створюється ситуація, у якій саме дитина починає визначати критерії, за якими її роботи оцінюватимуть. Знаючи мету зберігання тієї чи іншої роботи, діти починають розуміти певні її характеристики.

Портфоліо може містити багато різних видів робіт, які додає педагог, дитина та батьки, наприклад:

- зразки письмових робіт;
- малюнки;
- опитувальники;
- коментарі педагога;
- фотографії;
- спостереження;
- форми самооцінювання;
- коментарі батьків;
- зразки робіт у рамках окремих предметів;
- приклади розв'язання проблем;
- список прочитаних книг;
- щоденники.

7.7 ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ ДО РОЗДІЛУ

На завершення пропонуємо **перевірити свою готовність до аутентичного самооцінювання** за критеріями, запропонованими Міжнародною асоціацією «Крок за кроком» (www.issa.nl) в рамках розробки міжнародних принципів якості діяльності вчителя початкових класів.

Показник якості	Запитання: Чи часто я...
1. Педагоги постійно використовують різноманітні методи оцінювання, уникаючи упередженості та ярликів	<ul style="list-style-type: none">• збираю зразки письмових і творчих робіт дітей, аудіозаписи надиктованих історій, записи про реакції дітей на літературні твори, фото їхніх робіт у групових проектах?• можу продемонструвати переваги та обмеження того чи іншого методу оцінки та пояснити свій вибір? <p>Що ще я роблю? _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>
2. Педагоги допомагають дітям опанувати вміння оцінювати свої власні роботи і роботи своїх однолітків	<ul style="list-style-type: none">• пропоную дітям висловлювати свої зауваження про власну роботу та вислуховувати зауваження інших?• заохочую дітей уважно слухати під час обговорень чи усних презентацій?• заохочую дітей слухати «критично»?• заохочую дітей брати участь у розробленні критеріїв оцінки?• розповідаю дітям про критерії оцінки заздалегідь? <p>Що ще я роблю? _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>

8

СПІВПРАЦЯ З БАТЬКАМИ

Кожна дитина неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Місія Нової школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками.

«Нова школа: простір освітніх можливостей», 2016

8.1 ОСНОВНІ ШЛЯХИ СПІВПРАЦІ: СПІЛКУВАННЯ

Одним із ключових компонентів концепції Нової української школи є педагогіка партнерства, яка ґрунтується на взаємодії між учнем, учителем і батьками. В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками.

Є два основні шляхи успішної співпраці школи та батьків для розвитку партнерства:

1. Постійне, чітке, двостороннє **спілкування**.
2. Різні способи **залучення батьків** до освітнього процесу.

8.1.1. Формальна і неформальна складові спілкування

Зазвичай виділяють такі канали спілкування: формальне й неформальне, спілкування з окремими батьками і з групою батьків.

Неформальне спілкування відбувається здебільшого у випадках, коли вчитель зайнятий іншими справами. Важливим для усіх форм спілкування є активне слухання. Оскільки під час неформального спілкування вчитель не завжди має час і можливість приділити цьому належну увагу, він чи вона може запропонувати окрему зустріч, і тоді спілкування набуває **формального (професійного щодо проблем дитини) характеру**: *«Я бачу, що у вас є багато запитань щодо навчання Андрійка, однак зараз я дуже занята/ий. Пропоную домовитися про зустріч в інший зручний для вас час».*

ПОРАДИ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ ЩОДО СПІЛКУВАННЯ З БАТЬКАМИ

- **Слухайте уважно.** Дайте це зрозуміти, зосередивши свою увагу на іншій людині й дивлячись на неї. Будьте уважними, намагайтесь не відволікатися, зокрема на власні думки.
- **Підтримуйте бесіду, вживаючи короткі репліки** («Так?», «А потім?» тощо), переконайтеся, що ваш співрозмовник бачить, що ви слухаєте його уважно й готові продовжити спілкування з ним. Не переривайте співрозмовника – дайте йому можливість закінчити речення.

- **Ставте відкриті запитання**, які дадуть співрозмовнику змогу глибше зрозуміти суть проблеми. Наприклад: «Що ви маєте на увазі?», «Не могли б ви навести приклад?» або «Чи не хочете ви розповісти про це більше?».
- Не забувайте, що інша людина має свої почуття і думки. **Не нав'язуйте свої ідеї, думки, відчуття, поради.**
- **Виявляйте співчуття** не лише словами, а й поведінкою.
- **Намагайтеся зрозуміти почуття і думки співрозмовника.** Звертайте увагу на міміку під час розмови, на манеру розмовляти – інтонацію, силу голосу тощо.
- **Слухайте не лише слова, а й почуття**, які ховаються за ними.
- Наприкінці розмови **підсумуйте** своїми словами те, що інші хотіли донести до вас.
- **Активне слухання потребує достатньо часу**, тому сплануйте цю зустріч заздалегідь.

Спілкування відбувається під час особистої зустрічі вчителя з батьками або ж за допомогою інших засобів: телефонні дзвінки, електронна пошта, спілкування у соціальних мережах тощо.

8.1.2. Батьківські збори

Батьківські збори, як і будь-який інший вид зібрання, який проводять у школі (загальні збори працівників, методичні ради та ін.), відображають культуру організації.

Численні джерела з організаційного менеджменту зазначають, що працівники будь-якої організації можуть витратити майже половину свого робочого часу (старший персонал – ще більше), беручи участь у зборах (відвідання, проведення, здійснення підготовки).

Саме тому **важливо розуміти основні стратегічні моменти у проведенні зборів**, щоб учасники були задоволені як процесом, так і результатами, а збори сприяли розвитку культури співробітництва.

Плануючи збори, важливо розуміти їхню мету, тобто дати відповідь на запитання: «Для чого ми зібралися?». Люди збираються з багатьох причин, зокрема для:

- ухвалення рішень;
- планування;
- розв'язання проблем;
- оцінювання виконання;
- розвитку команди;
- інформування;
- святкування досягнень;
- навчання.

Важливо також окреслити очікувані результати, які ви бажаєте досягнути, тобто сформулювати короткі конкретні твердження, які можна виміряти.

Наприклад:

*У навчальному закладі мають відбутися батьківські збори на тему «Залучення батьків до освітнього процесу», на яких батьків поінформують про затвердження нового **Державного стандарту початкової освіти** і його впровадження.*

Очікуваними результатами цих зборів є:

1. З'ясувати очікування батьків щодо їхньої можливої участі в освітньому процесі.
2. Ознайомити батьків із можливими способами їх залучення до освітнього процесу (організація освітнього середовища, планування навчальних матеріалів, участь у проведенні навчальних занять тощо).
3. Отримати згоду окремих батьків щодо їхньої участі в освітньому процесі.
4. Визначити тему, час і місце проведення наступних батьківських зборів.

Наступний крок після визначення мети і очікуваних результатів – **спланувати процес і призначити відповідальних осіб**. Учителю має помірковувати, яким саме чином він з'ясуватиме очікування батьків: методом «мозкового штурму», за допомогою опитувальника чи іншим способом? Хто буде відповідальним за цей процес і скільки часу для цього потрібно?

Усі відповіді на ці та інші запитання зазначають у порядку денному, тож батьки зможуть побачити запитання, опис відповідного процесу, час, відведений на обговорення або вирішення цих питань.

Чим більше деталей ви продумаєте і сплануєте, тим ефективнішими будуть батьківські збори.

8.1.3. Індивідуальні зустрічі з батьками

На відміну від батьківських зборів, регулярні індивідуальні зустрічі з батьками не часто використовують у навчальних закладах, хоча **ця практика є надзвичайно важливою у процесі спілкування з батьками**.

Першу зустріч потрібно провести ще до початку навчального року. Під час цієї зустрічі вчитель знайомиться з дитиною, її родиною, дізнається про очікування батьків щодо навчання їхнього школяра та починає встановлювати відкриті, дружні стосунки.

ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ, ЯКІ МОЖЕ ПОСТАВИТИ БАТЬКАМ УЧИТЕЛЬ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ ЗУСТРІЧІ

- Що, на вашу думку, ваша дитина має отримати з цього річного шкільного досвіду?
- Що б ви могли робити разом із вашою дитиною?
- Чи були у житті вашої дитини якісь особливі події, про які ви б хотіли нас поінформувати?
- Чим ви найбільше пишаєтеся у вашій дитині?
- Які у вашої дитини улюблені ігри й заняття?
- Що робить ваша дитина, коли вона засмучена? Як найкраще її заспокоїти?
- Що ще ви б хотіли розповісти про вашу дитину?
- Яким чином ви б хотіли бути залучені до життя класу цього року?

Обговорюючи такі запитання у присутності дитини, необхідно дотримуватися конфіденційності та взаємоповаги.

Зазвичай індивідуальні зустрічі з батьками відбуваються двічі на рік – на початку й наприкінці навчального року. Розглянемо докладніше такі важливі питання, як **підготовка, розташування, зміст і результати цих зустрічей.**

Підготовка

Учителі мають розпочати підготовку до проведення зустрічей із батьками ще під час організації освітнього середовища на початку навчального року. Упродовж перших тижнів учитель збирає до портфоліо записи про шкільні здобутки дитини, епізоди з її шкільного життя та зразки її робіт. Це портфоліо відображатиме зростання дитини упродовж шкільного року.

Готуючись до зустрічі з батьками, вчитель має переглянути всі нотатки, записи про розвиток дитини, попередні звіти щодо таких зустрічей, коментарі батьків тощо.

Учительські записи мають охоплювати такі питання, як улюблені види діяльності дитини, її найкращі друзі, спостереження за досягненнями дитини у всіх сферах її розвитку.

Вдумлива підготовка до зустрічі з батьками є ознакою професіоналізму учителя.

Зустрічі з батьками потрібно планувати у зручний для них час. Потрібно також підготувати папір, ручки або олівці, а також налаштуватися слухати й заохочувати батьків до розмови.

Готуючись до зустрічі з батьками, вчитель має дати відповіді на такі запитання:

1. Яка мета розмови?
2. Коли і де відбуватиметься розмова?
3. Як довго вона триватиме?
4. Хто буде присутній під час зустрічі?
5. Яка моя роль і роль інших учасників зустрічі?
6. Що я очікую від розмови?
7. Яка інформація мені потрібна?

Розташування

Важливим аспектом зустрічі з батьками є підготовка місця проведення. Для того, щоб під час зустрічі відбувався продуктивний обмін інформацією, ви маєте подбати про затишок і конфіденційність.

Деякі речі, як-от стіл між учителем і батьками, можуть стати прихованими перешкодами для успішної зустрічі.

Стільці для дорослих, розташовані навколо низького столика, на якому лежать дитячі роботи й інші предмети, гарне освітлення тощо – все це може свідчити, що тут відбувається зустріч колег, які діляться інформацією.

Зміст

Зустрічі з батьками складаються з трьох основних частин і базуються на попередньо **розробленому плані.**

Здайте дружній тон розмови, запропонувавши батькам чаю або мінеральної води.

Говоріть про сильні сторони дитини, будьте готові продемонструвати її мистецькі роботи, приклади роботи у класі.

Обговоріть із батьками цілі розвитку дитини – академічні (навчальні), в емоційно-соціальній, фізичній, мовленнєвій сферах.

Поділіться з батьками вашими планами щодо досягнення цих цілей.

На думку дослідників, під час таких зустрічей учителеві не варто говорити більше ніж половину відведеного часу.

Результати

Для встановлення відкритих відносин і продовження діалогу дуже важливо, щоб кожна зустріч із батьками мала реальні результати.

Якщо батьки хочуть почути від учителя відповідь, вони мають її отримати. Залежно від змісту зустрічі, це може бути посилання на певні джерела інформації, призначення наступної зустрічі, телефонний дзвінок, письмовий звіт, регулярні повідомлення батькам, опитувальник, у якому батьки можуть висловити свої побажання щодо форми проведення таких зустрічей тощо.

Щоб зустріч із батьками завершилася ефективно, важливо підсумувати її результати: повторити найважливіші пункти обговорення та досягнуті домовленості.

8.1.4. Інші форми спілкування з батьками

Спілкування вчителя з батьками, яке відбувається від початку навчального року, має стати невід'ємною частиною річного плану роботи вчителя.

Зміст спілкування – навчальна програма, здобутки дітей, очікування батьків тощо.

Форми спілкування можуть бути різними:

- **щотижневі або щомісячні інформаційні бюлетені**, які містять інформацію про всі заходи, у яких беруть участь діти;
- **зустрічі батьків** для планування волонтерських заходів для класу або школи;
- **обмін книжками** про цікаві підходи до навчання і виховання дітей, зустрічі дискусійних груп для обговорення прочитаного (безпосередньо або через соціальні мережі);
- **святкові заходи**, у яких беруть участь діти, вчителі й батьки; їх організують із нагоди сезонних свят, історичних дат, подій, важливих для громади та ін.

Переваги від спілкування отримують усі, однак найважливішим воно є для дітей, котрі бачать, як співпрацюють дорослі, важливі у їхньому житті.

8.1.5. Батьківська кімната

Багато навчальних закладів, які цінують і підтримують спілкування між батьками і вчителями, облаштовують спеціальне місце для проведення зустрічей учителів із батьками – батьківську кімнату, в якій розміщують стіл, стільці, м'які меблі, полиці з літературою тощо. У такий спосіб школа демонструє розуміння ролі батьків і важливості співпраці з ними.

8.2 ОСНОВНІ ШЛЯХИ СПІВПРАЦІ: ЗАЛУЧЕННЯ БАТЬКІВ ДО ОСВІТЬНОГО ПРОЦЕСУ

8.2.1. Переваги співпраці вчителя і батьків

Залучаючи батьків до навчального процесу, вчителі мають розуміти переваги такої співпраці для усіх – учнів, батьків і вчителів. Зокрема, участь батьків у навчальному процесі збільшує їхню повагу до роботи вчителя.

Переваги для вчителя:

- отримання від батьків додаткової інформації про дітей;
- допомога батьків в організації освітнього середовища, у виготовленні навчальних матеріалів;
- проведення за участі батьків навчальних занять, наприклад екскурсій, проєктної діяльності.

Практичний досвід

Група вчителів вирішила відсвяткувати разом з учнями сотий день шкільного року особливим чином. Батьки також поставилися з ентузіазмом до цієї ідеї і підготували низку занять для дітей, учителів та інших батьків. Зокрема, кожна дитина принесла цього дня до школи 100 подібних предметів (100 квасолин, камінців, паперових вирізок, рисових зернят або значків). Батьки й діти виявилися дуже вигадливими, придумуючи ці колекції. Батьки з дітьми виготовили різноманітну випічку із цифрою 100 і пригощали учнів. Упродовж дня діти спільно з батьками вирішували математичні завдання, в яких фігурувала цифра 100.

8.2.2. Батьки як помічники вчителя

Вочевидь, роль батьків як благодійників є найбільш звичною у наш час, коли не вистачає ресурсів, передусім фінансових. Керівники шкіл і вчителі вже звикли, що батьки допомагають ремонтувати класні приміщення, купують необхідні матеріали тощо.

Проте *батьки можуть* виконувати й іншу, не менш важливу роль в усіх сферах шкільного життя, зокрема *допомагати вчителю*:

- організовувати і проводити навчальні заняття, готувати навчальні матеріали;
- контактувати з іншими батьками для поширення важливої інформації, ознайомлення з особливостями життя класу та ін.

Завдяки батькам-помічникам учитель має більше можливостей для організації роботи в малих групах. Батьки можуть допомогти у різних видах діяльності: прочитати з дітьми книгу, вислухати їхні розповіді, допомогти учням виконати мистецькі роботи.

Дітям дуже подобається бачити власних батьків у ролі вчителів, це ще один приклад моделі поведінки дорослих людей. Зважаючи на зайнятість сучасних батьків, учитель може запросити до співпраці інших членів родини – бабусь і дідусів, які зазвичай із задоволенням беруть участь у цьому процесі.

Щотижня Наталія Іванівна, бабуся однієї з учениць, колишня вчителька англійської мови, приходиться до класу, щоб займатися з групою дітей.

Учителька каже, що це на користь дітям, оскільки вони мають змогу почути різну вимову та отримати більше індивідуальної допомоги.

Для Наталії Іванівни – це ще одна можливість провести час з онучкою та її друзями, а також відчувати свою потрібність, зробити внесок у життя класу.

Учителі часто скаржаться на брак допомоги і розуміння з боку батьків, однак деколи вони самі не готові до такої співпраці. Це може відбуватися з різних причин. Учителі звикли працювати самостійно, тому їм складно взаємодіяти в команді, разом з іншими дорослими. Ще одна причина – брак часу, адже помічника потрібно підготувати: спільно спланувати дії, розповісти про свої очікування та вислухати думки помічника.

Для багатьох учителів робота з помічником буде новим досвідом, можливо некомфортним. Однак учитель має пам'ятати про переваги і плідність такої співпраці.

Корисною стратегією буде обговорення особливостей роботи з батьками-помічниками у колі вчителів-однотимців. Під час відкритої дискусії та «мозкового штурму» вчитель зможе розробити творчі рішення для подолання своїх тривог і страхів.

Організація регулярних зустрічей учителів, обговорення різних стратегій залучення батьків, обмін досвідом створюють підґрунтя для успішної співпраці.

8.2.3. Підготовка батьків до виконання ролі помічника вчителя

Важливим чинником успішного залучення батьків як помічників учителя є планування. Учитель має переглянути розклад, щоб визначити, коли саме потрібна буде допомога з боку батьків (на початку дня, коли діти лише заходять до класу, упродовж навчального процесу, під час прогулянки, екскурсії тощо), і як саме вони зможуть допомогти (у роботі з окремими дітьми або групою учнів, із навчальними матеріалами та приладдям, в організації навчальних занять).

Ознайомча зустріч для помічників учителя – невід'ємна частина успішного залучення батьків до цієї роботи. Учитель може запросити батьків або інших членів родини, які зголосилися бути помічниками, ввечері або в інший зручний для всіх час. Під час зустрічі важливо:

- привітати батьків (інших членів родини);
- пояснити особливості навчального процесу;
- зазначити, як саме батьки можуть допомогти;
- поділитися своїми очікуваннями;
- переглянути разом правила класу;
- обговорити важливість дотримання конфіденційності учнівських успіхів і поступу;

- скласти перелік завдань для кожного помічника, враховуючи їхні інтереси та навички й потреби вчителя;
- вислухати запитання і дати відповіді на них.

Учитель має *надати кожному помічникові список дітей у класі, повідомити дату й час його першого відвідування.*

Упродовж року можна проводити *додаткові тренінги* для помічників, залежно від потреб та їхніх інтересів.

Наприкінці навчального року вчитель обов'язково має *подякувати* своїм помічникам (приміром, відповідні листівки можуть виготовити учні).

Цікавий досвід залучення батьків до життя класу та школи зокрема у Федеративній Республіці Німеччині¹ та Сполучених Штатах². Тема співпраці школи та батьків детальніше розкрита на порталі *НУШ. Бібліотека реформатора*,

www.nus.org.ua.

8.3 ОСНОВНІ ШЛЯХИ СПІВПРАЦІ: НАЦІОНАЛЬНА ЕЛЕКТРОННА ПЛАТФОРМА

Електронна платформа «**Нова українська школа**», www.nus.inf.ua, www.nus.org.ua – ресурс для спілкування між учителями і батьками. Його створення передбачає реалізацію багатьох важливих завдань. Серед них такі:

- забезпечення інформаційної, методичної та консультативної підтримки для учнів, батьків, учителів, керівників навчальних закладів з питань організації та змісту навчання, надання допомоги батькам щодо вибору школи та ін.;
- створення віртуального простору для спілкування, опитувань, громадських та професійних обговорень питань організації і наповнення навчального процесу, створення і взаємодії спільнот батьків, учителів та учнів.

Електронна платформа «**Нова українська школа**», яка наразі перебуває на етапі формування, міститиме такі комунікаційні портали:

- **Учительська кімната** – портал для інформаційної, методичної та консультативної підтримки вчителів і директорів шкіл, організації спільнот учителів, проведення навчальних видів діяльності для вчителів, вебінарів і форумів, підтримки в організації взаємодії вчителів з батьками тощо.
- **Батьківський комітет/рада** – портал, призначений для створення спільнот батьків, підтримки їх спілкування, проведення опитувань, громадських обговорень із питань організації та наповнення навчального процесу, взаємодії спільнот батьків з учителями, підтримки батьків із правових, організаційних і методичних питань.

¹ *Перепадя О.* Батьки і школа. Як це працює в Німеччині // Українська правда. Життя. – 19 липня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/society/2017/07/19/225401>.

² *Топол В.* Кен Робінсон про співпрацю батьків і шкіл у США // НУШ. Бібліотека реформатора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nus.org.ua/articles/ken-robinson-pro-spivpratsyu-batkiv-i-shkil-u-ssha>.

8.4 ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ ДО РОЗДІЛУ

Нижче наводимо запитання для самооцінки педагогами своєї співпраці з родинами, запропоновані Міжнародною асоціацією «Крок за кроком» (www.issa.nl) у рамках розробки принципів якості діяльності вчителя початкових класів.

Принцип: *учителі налагоджують партнерські відносини з батьками, щоб забезпечити максимальну підтримку дітям, задовольнити їхні потреби, які виникають у процесі розвитку та навчання.*

Показник якості	Запитання: Чи часто я...
1. Учителі запрошують батьків та інших членів родин долучитися до навчального процесу	<ul style="list-style-type: none"> • інформую батьків про довгострокові і короткострокові плани? • надаю батькам інформацію про їхню можливу участь у навчальному процесі? <p>Що ще я роблю? _____</p>
2. Учителі регулярно спілкуються з батьками та іншими членами родин, аби підвищити рівень підтримки дітям у процесі їхнього навчання	<ul style="list-style-type: none"> • запрошую батьків, інших членів родин, щоб ознайомити їх із філософією, цілями, процедурами функціонування навчального закладу, надаючи їм додаткові інформаційні матеріали, проводячи «Дні відкритих дверей»? • вітаю батьків, коли вони приводять або забирають дитину зі школи? • телефоную батькам, щоб поінформувати їх про щоденні види діяльності або зміни у фізичному та/або емоційному стані дитини? • проводжу індивідуальні зустрічі з батьками, щоб обговорити досягнення і процес навчання їхньої дитини, труднощі, які виникають у навчанні, а також щоб дізнатися про очікування, цілі, занепокоєння і потреби батьків?

Показник якості	Запитання: Чи часто я...
	<ul style="list-style-type: none"> • пишу повідомлення про успіхи кожної дитини? • веду портфоліо кожної дитини, в якому збираю зразки робіт дитини? <p><i>Що ще я роблю?</i> _____</p> <p>_____</p>
<p>3. Учителі збирають інформацію про інтереси, захоплення, культурні особливості та професії членів родин, а також заохочують їхню участь у роботі класу/школи</p>	<ul style="list-style-type: none"> • проводжу опитування батьків, щоб дізнатися про їхній досвід та бажання брати участь у житті класу чи школи? • використовую різні засоби письмового інформування (оголошення, особисті запрошення, інформаційні бюлетені тощо), щоб повідомити батьків про види діяльності, які відбуваються у класі чи школі, та запросити батьків взяти у них участь? • заохочую членів родин до організації позашкільних заходів – екскурсій, спортивних змагань тощо? <p><i>Що ще я роблю?</i> _____</p> <p>_____</p>
<p>4. Учителі поділяють із батьками відповідальність за процес ухвалення рішень щодо навчання їхніх дітей</p>	<ul style="list-style-type: none"> • надаю інформацію про розвиток і навчання дитини, яку батьки можуть використати вдома? • організую різні семінари, тренінги для батьків, моделюючи способи вирішення проблем? • обговорюю з батьками їхні цілі щодо розвитку, виховання і навчання дітей? <p><i>Що ще я роблю?</i> _____</p> <p>_____</p>
<p>5. Учителі надають батькам можливість отримати та обмінятися інформацією про догляд за дітьми, особливості їхнього розвитку тощо</p>	<ul style="list-style-type: none"> • організую заходи для батьків, де вони можуть обмінятися своїм досвідом виховання дітей? <p><i>Що ще я роблю?</i> _____</p> <p>_____</p>
<p>6. Учителі допомагають батькам отримати додаткову підтримку (послуги) для їхніх дітей</p>	<ul style="list-style-type: none"> • пропоную батькам і заохочую їхню участь у заходах із питань захисту прав дітей, зокрема права на освіту? • налагоджую контакти з місцевими громадськими організаціями з метою отримання додаткової підтримки (послуг) для дітей та їхніх сімей? • заохочую сім'ї налагоджувати партнерські зв'язки з іншими родинами та організаціями для обміну досвідом і ресурсами? • інформую місцеві засоби масової інформації про події, що відбуваються у навчальному закладі? <p><i>Що ще я роблю?</i> _____</p> <p>_____</p>

9

СВЯТКУВАННЯ БАГАТОМАНІТНОСТІ. СОЦІАЛЬНА ІНКЛЮЗІЯ

Принцип інклюзії означає необхідність діяти в напрямі створення «Школи для всіх» – навчальних закладів, які об'єднують усіх, враховуватимуть відмінності, сприятимуть процесу навчання і відповідатимуть індивідуальним потребам дітей і дорослих.

Передмова до Саламанської декларації, 1994 р.

9.1 ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Інклюзивна освіта як забезпечення права на рівний доступ до якісної освіти УСІХ дітей набуває дедалі більшого значення і розвитку в Україні. Це пов'язано з багатьма чинниками, зокрема: активністю батьків дітей із порушеннями психофізичного розвитку щодо забезпечення можливості для їхніх дітей навчатися у закладах освіти разом зі своїми однолітками та проживати в сім'ї, діяльністю громадських організацій, міжнародними зобов'язаннями держави, що зумовлюють відповідну державну політику, та ін.

Найбільш фундаментальним втіленням прав людини на міжнародному рівні стала Загальна декларація ООН про права людини, прийнята Організацією Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 р., яка проголосила рівність прав усіх людей без винятку.

Серед інших численних міжнародних документів, ратифікованих Україною, важливими є Конвенція ООН про права дитини (1989 р.)¹ і Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006 р.)², де у статті 24 «Освіта» зазначено, що «держави – учасниці Конвенції повинні впроваджувати інклюзивну освіту на всіх рівнях».

В Україні основними законодавчими документами, які захищають права та основні свободи громадян, є: Конституція України (1996 р.), Закон України «Про Уповноваженого з прав людини» (1997 р.), Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2013 р.).

Починаючи з 2011 р., відповідні зміни щодо забезпечення інклюзивної освіти введено у законодавчі та нормативно-правові документи, що стосуються усіх ланок освіти – дошкільної, загальної середньої, вищої освіти.

Докладніше про це можна дізнатися на спеціалізованих сайтах³.

¹ Ратифікована Постановою Верховної Ради Української РСР від 27.02.1991 № 789-XII «Про ратифікацію Конвенції про права дитини».

² Ратифікована Законом України від 16.12.2009 № 1767-VI «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів ООН і Факультативного протоколу до неї».

³ Електронні ресурси, які містять корисну інформацію з питань інклюзивної освіти. – Режим доступу: www.ussf.kiev.ua; www.nmcio.kubg.edu.ua; www.naiu.org.ua.

9.2 ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ: ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА, ДІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Інклюзивну освіту як концепцію, філософію освіти (як наприклад, демократичну освіту, громадянську освіту, особистісно-зорієнтовану освіту тощо) у різних джерелах описують по-різному.

Розрізняють вужче і ширше розуміння інклюзивної освіти. Вужче розуміння інклюзії – це «включення» дітей із порушеннями психофізичного розвитку та дітей з інвалідністю у загальноосвітні навчальні заклади. Ширше розуміння інклюзивної освіти полягає у позитивному ставленні до багатоманітності учнів, цінуванні та врахуванні відмінностей кожного учня¹. Спільними для всіх визначень інклюзивної освіти є такі положення:

- В основі інклюзивної освіти – підхід, що базується на забезпеченні права на освіту для усіх дітей, у тому числі дітей із соціально вразливих груп.
- Позитивне сприйняття багатоманітності – сприйняття індивідуальних відмінностей учнів як корисного ресурсу, а не проблеми.
- Максимально значуща участь в освітньому процесі, а не лише фізична присутність у класі.
- Виявлення й усунення бар'єрів (фізичних, інформаційних, інституційних та негативного/упередженого ставлення)².

Відповідно до міжнародних документів, **діти з особливими потребами** – це особи до 18 років, які потребують додаткової підтримки в освітньому процесі: діти з порушеннями психофізичного розвитку, діти з інвалідністю, діти-біженці, діти, які працюють, діти-мігранти, діти – представники національних меншин, діти – представники релігійних меншин, діти з сімей із низьким прожитковим мінімумом, безпритульні діти, діти-сироти, діти із захворюваннями на СНІД/ВІЛ та ін.

Закон України «Про освіту» подає такі визначення термінів:

- *інклюзивне навчання* – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципі недискримінації, врахуванні багатоманітностей людини, ефективному залученні та включенні до освітнього процесу всіх його учасників;
- *інклюзивне освітнє середовище* – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей;
- *особа з особливими освітніми потребами* – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.

На основі міжнародних документів і чинного законодавства України можна зробити висновок, що діти з особливими освітніми потребами – це усі категорії дітей, які потребують додаткової постійної або тимчасової підтримки в освітньому процесі для забезпечення їхніх основних прав і свобод, зокрема права на освіту.

¹ Бут Т., Ейнскоу М. Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл : посібник / пер. з англ. – Київ : Плеяди, 2015. – 190 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ussf.kiev.ua/ieeditions/264>.

² Руководящие принципы политики в области инклюзивного образования. ЮНЕСКО. – 2009, 37 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0017/001778/177849r.pdf>.

9.3 ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ

Якщо у класі є дитина з особливими освітніми потребами, вчитель має пам'ятати про такі важливі аспекти організації успішної інклюзії:

1. Додаткова допомога з боку асистента вчителя.
2. Необхідність розроблення індивідуальної програми розвитку для дитини з особливими освітніми потребами.
3. Особливості організації фізичного середовища, яке має відповідати принципам універсального дизайну (докладніше у Розділі 4).
4. Співпраця з додатковими фахівцями, зокрема з учителем-логопедом, практичним психологом, спеціальним педагогом та ін.
5. Розуміння особливостей співпраці з батьками дитини з особливими освітніми потребами.

Розглянемо ці аспекти детальніше.

9.3.1. Додаткова допомога з боку асистента вчителя

Посаду асистента вчителя було введено в українське законодавство у 2010 р., його посадові обов'язки та основні функції відображено у низці законодавчих і нормативно-правових документів¹.

Важливо пам'ятати, що асистент допомагає вчителю працювати з усіма дітьми, надаючи додаткову підтримку у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Зокрема, асистент вчителя бере участь у створенні індивідуальної програми розвитку, проведенні спостережень за розвитком дітей, організації навчальних матеріалів тощо.

Робота з асистентом учителя потребує від учителя певних додаткових зусиль: вміння використовувати практику спільного викладання, необхідності виділяти час для спільного планування та обговорення освітнього процесу тощо. Проте ретельно спланована робота з асистентом учителя не тільки забезпечить кращу якість викладання, а й сприятиме професійному розвитку педагогів.

Асистенти вчителя успішно працюють у класах, де навчаються ромські діти, особливо якщо асистенти – також роми. У цьому випадку діти не мають жодних порушень розвитку, однак потребують додаткової підтримки для розуміння української мови (більшість із них приходить до 1-го класу із сім'ї, де розмовляють ромською) тощо. Асистент учителя також допомагає налагодити співпрацю між учите-

¹ Наказ Держспоживстандарту від 28.07.2010 № 327 «Про доповнення класифікатора професій»; Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» та ін.

лем і ромськими батьками, зрозуміти культурну своєрідність, надати додаткову підтримку батькам.

Більше про особливості діяльності асистента вчителя можна дізнатися у посібнику «Асистент учителя в інклюзивному класі»¹.

9.3.2. Індивідуальна програма розвитку для дитини з особливими освітніми потребами

Індивідуальну програму розвитку (ІПР) для дітей з особливими освітніми потребами розробляє команда фахівців, до складу якої входять учитель, асистент вчителя, батьки та інші відповідні фахівці – спеціальний педагог, вчитель-логопед, практичний психолог. ІПР створюють на основі навчальної програми, розробленої учителем, з урахуванням висновку (рекомендацій) інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ).

Індивідуальну програму розвитку можна вважати, так би мовити, контрактом між навчальним закладом і батьками, що закріплює вимоги щодо організації навчання дитини, зокрема визначає характер освітніх послуг та форм підтримки. Зазвичай ІПР має такі розділи:

- **Загальна інформація про дитину** – ім'я та прізвище, вік, телефони батьків, адреса, особливості психофізичного розвитку, дата зарахування дитини до навчального закладу та термін, на який складається програма.
- **Наявний рівень знань і вмінь.** Група фахівців упродовж перших двох місяців (залежно від складності порушень розвитку) вивчає можливості та потреби дитини, а саме: її вміння, сильні якості та труднощі, стиль навчання (візуальний, кінестетичний, багатосенсорний та інші, особливо якщо один зі стилів домінує), види підтримки; інформацію щодо впливу порушень розвитку дитини на її здатність до навчання (за висновком фахівців інклюзивно-ресурсного центру про рівень розвитку дитини).
- **Додаткові послуги педагогів та інших фахівців,** які необхідні дитині для успішного засвоєння навчальної програми: наприклад, послуги логопеда, психолога, реабілітолога, послуги з перекладу на жестову мову, послуги з організації відпочинку, в тому числі лікувально-оздоровчого; консультативні послуги.
- **Адаптації та модифікації,** які слід розробити для облаштування середовища, застосування належних методів викладання, навчальних матеріалів, обладнання, врахування сенсорних та інших потреб дитини.

Модифікації як зміни до навчального змісту стосуються або його скорочення, або зміни концептуальної складності навчального завдання. Скорочення змісту навчального матеріалу може полягати у модифікації навчального плану або освітніх цілей для конкретної дитини, внесенні змін до навчальних завдань, визначенні мінімального обсягу, який необхідно засвоїти. При цьому важливо описати альтернативні форми оцінювання, які планують проводити для вимірювання навчальних досягнень дитини з особливими освітніми потребами.

¹ Асистент учителя в інклюзивному класі : навч.-метод. посіб. / Н. М. Дятленко, Н. З. Софій, О. В. Мартинчук, Ю. М. Найда ; за заг. ред. М. Ф. Войцехівського. – К. : Плеяди, 2015. – 172с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nmcio.ippo.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2015/05/Assist_teacher_4_All_print.pdf.

На відміну від модифікацій, *адаптації змінюють характер подання навчального матеріалу*, не змінюючи змісту або концептуальної складності завдання. Зокрема, використовують такі види адаптацій: пристосування освітнього середовища (збільшення інтенсивності освітлення у класних кімнатах, де є діти з порушеннями зору; зменшення рівня шуму в класі, де навчається дитина, котра погано чує, забезпечення її слуховим апаратом); зміни у навчальних підходах (використання навчальних завдань різного рівня складності; збільшення часу на виконання навчального завдання, зміна темпу занять, чергування видів діяльності тощо); адаптація навчальних матеріалів (адаптація навчальних посібників, наочних та інших матеріалів; використання друкованих текстів із різним розміром шрифтів, картки-підказки тощо).

Індивідуальну програму розвитку розробляють на один рік. Двічі на рік (за потреби частіше) програму переглядають із метою коригування, зокрема, якщо у дитини виникають труднощі у засвоєнні визначеного змісту навчального матеріалу чи, навпаки, є потреба перейти до наступного рівня складності виконання завдань; якщо дитина досягла визначених освітніх цілей; є потреба збільшити кількість послуг дитині; дитину переводять до іншої школи; у дитини є проблеми з поведінкою тощо.

9.3.3. Особливості організації фізичного середовища, яке має відповідати принципам універсального дизайну

Деякі особливості облаштування фізичного середовища, зумовлені додатковими потребами дітей (фізичними, сенсорними, психологічними та ін.), розглянуто у попередніх розділах. У цій частині коротко зупинимось на понятті універсального дизайну, яке закріплено в документах Ради Європи, Європейського Союзу, Організації Об'єднаних Націй, зокрема у статті 2 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.

У контексті організації освітнього середовища основні принципи універсального дизайну мають таке трактування:

- **Рівноправне використання:** архітектурно доступне та безпечне шкільне середовище; навчальні матеріали підготовлені таким чином, що їх можуть використовувати учні з різними функціональними порушеннями; веб-сайт школи розроблено таким чином, що інформація на ньому доступна учням і дорослим із порушеннями зору та слуху.
- **Гнучкість користування:** навчальний процес відповідає широкому спектру індивідуальних можливостей учнів; забезпечує гнучкі методи навчання, викладання, представлення навчального матеріалу; навчальні плани і освітні програми відповідають особливостям розвитку дітей.
- **Просте та зручне використання:** навчальні матеріали є простими для використання незалежно від навичок і досвіду учнів; лабораторне обладнання має чіткі та інтуїтивно зрозумілі кнопки управління.
- **Сприйняття інформації з урахуванням різних сенсорних можливостей:** використання кольору, світла, звуків, текстури; легкий доступ до інформаційно-комунікаційних технологій.
- **Припустимість помилок:** надання учням достатньої часу для відповіді на запитання; використання навчального програмного забезпечення, яке має вказівки/застереження у разі неправильного вибору учнем.

- **Низький рівень фізичних зусиль:** двері, які легко відчиняти учням із різними функціональними порушеннями; застосування ергономічних вимог/деталей (наприклад дверні ручки, меблі).
- **Наявність необхідного розміру і простору:** учні з різними функціональними порушеннями мають можливість вільного доступу до усіх елементів навчального середовища та вільного переміщення; вхід до шкільної будівлі має бути один для всіх¹.

9.3.4. Співпраця з додатковими фахівцями, зокрема з учителем-логопедом, практичним психологом, спеціальним педагогом та ін.

Визначальним у забезпеченні інклюзивної освіти є поняття додаткової підтримки або додаткових ресурсів, які можуть охоплювати людські, матеріальні та фінансові ресурси. З-поміж них велике значення мають людські ресурси, а саме: співвідношення кількості дітей до кількості педагогів; наявність додаткових педагогів, асистента вчителя та інших фахівців; наявність навчальних програм для педагогів та іншого персоналу, спрямованих на їхню підготовку до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Аналіз типових штатних нормативів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 06.12.2010 № 1205, свідчить про наявність достатньо великої кількості посад педагогічних та інших працівників, які можуть надавати якісні освітні, психологічні, медичні послуги для дітей дошкільного та шкільного віку, у тому числі дітей з особливими освітніми потребами: асистент учителя, практичний психолог, соціальний педагог, лікар-педіатр, медична сестра.

Важливо пам'ятати, що саме командний підхід до надання додаткової підтримки дітям з особливими освітніми потребами є найбільш ефективним.

Є два основні механізми забезпечення командного підходу до надання додаткової підтримки на рівні окремої дитини й усього навчального класу – це розроблення індивідуальної програми розвитку (див. вище) і використання практики спільного викладання.

9.3.5. Практика спільного викладання

Хоча практика спільного викладання ще не стала загальноприйнятою в Україні, оскільки потребує великих затрат і зусиль, вона має чимало переваг, а тому знання особливостей здійснення спільного викладання позитивно впливатиме на якість освітнього процесу в інклюзивному класі.

За міжнародним досвідом, спільне викладання проводить учитель разом зі спеціальним педагогом. В Україні цю практику може здійснювати вчитель спільно з асистентом учителя, який часто має не лише педагогічну, а й спеціальну освіту.

¹ Школа для кожного : посібник / упорядник: Л. Ю. Байда. – К., 2015. – 60 с.

Для ефективного планування робочого часу важливо знати можливі форми спільного викладання:

- *Один викладає, інший допомагає.* Цей підхід також відомий як «основний і допоміжний вчитель». Застосовують доволі часто, оскільки він порівняно простий і не потребує багато часу для спільного планування. Ця форма спільного викладання передбачає, що основний учитель визначає навчальний зміст, методи навчання, навчальні види діяльності для усіх учнів, у тому числі учнів з особливими освітніми потребами. Допоміжний учитель (асистент) надає підтримку окремим учням, проводить навчальні заняття з малими групами тощо.
- *Паралельне викладання.* Ця форма спільного викладання передбачає спільну відповідальність за процеси планування і викладання, яке проводять обидва вчителі паралельно з половиною класу: навчальний зміст є однаковим, хоча методи викладання можуть бути різними.
- *Диференційоване викладання.* За цього підходу більшість учнів працює у складі великої групи, а окремі учні – у малих групах (для отримання індивідуальної підтримки).
- *Викладання в команді.* У процесі командної роботи обидва вчителі спільно планують навчальний час, визначають навчальний зміст, організацію уроків, стратегії навчання та управління класом. Основний учитель і асистент вчителя одночасно проводять навчання з усім класом: приміром, один учитель пояснює або представляє навчальний матеріал, інший демонструє слайди чи інші навчальні матеріали.

9.3.6. Особливості співпраці з батьками дитини з особливими освітніми потребами

Активна участь батьків дітей з особливими освітніми потребами в освітньому процесі є однією з важливих передумов інклюзивної освіти. Залучення батьків дітей з особливими освітніми потребами до освітнього процесу має свою специфіку.

Усі батьки мають право отримувати інформацію про освітній процес, у тому числі про місію навчального закладу та його цінності, додаткові можливості та послуги, графік роботи навчального закладу, розклад уроків тощо. Педагоги мають регулярно і вчасно надавати батькам дітей з особливими освітніми потребами інформацію щодо прогресу у розвитку дитини, навчальні досягнення дітей, що міститься в індивідуальній програмі розвитку.

Шляхи обміну інформацією можуть бути різними: під час індивідуальних зустрічей з батьками, під час телефонних розмов, надсилення листів за допомогою електронної пошти. У будь-якому випадку цей процес є надзвичайно важливим, оскільки забезпечує батьків даними про види діяльності, які вони можуть проводити з дитиною вдома, а отже, додатковими навчальними можливостями.

Батьки дитини з особливими освітніми потребами можуть суттєво допомогти вчителю, надаючи інформацію щодо прогресу у навчанні та розвитку своєї дитини, яку вони знають найкраще, оскільки щодня взаємодіють із нею в різних ситуаціях. Від батьків учителі можуть дізнатися про темперамент дитини, її особливі потреби, події, які відбулися в сім'ї і можуть мати певний вплив на емоційний стан дитини.

Важливою є участь батьків у роботі в команді з розроблення індивідуальної програми розвитку. Командний підхід до надання додаткової підтримки дітям з особливими освітніми потребами в освітньому процесі, за якого батьки є активними й рівноправними партнерами, є однією з характерних рис і запорукою успішного інклюзивного навчання. Одним із результатів роботи команди є створення індивідуальної програми розвитку, яку розробляють на основі навчальної програми відповідно до Державного стандарту початкової освіти з метою визначення освітніх цілей і навчальних завдань для дитини на основі її актуального рівня розвитку, для здійснення необхідних змін в освітньому процесі (адаптації і модифікації), а також для визначення та забезпечення додаткових потреб дитини, необхідних для успішного розвитку та навчання.

Батьки мають обстоювати права дитини, зокрема права на освіту. Визнаючи професійну відданість учителів, які працюють з дітьми, батьки є найбільш зацікавленими в успішному майбутньому своїх дітей. Активне залучення батьків до освітнього процесу на всіх його етапах: оцінювання рівня розвитку дитини, планування її освітньої траєкторії, участь у навчальних видах діяльності тощо – допоможе батькам краще дізнатися про можливості своєї дитини, що в подальшому впливатиме на розв'язання таких важливих питань, як вибір освітнього закладу для продовження навчання, подальший вибір професії, забезпечення самостійного проживання, індивідуальної мобільності тощо.

9.4 ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ ДО РОЗДІЛУ

Нижче пропонуємо запитання для самооцінки педагогів щодо забезпечення інклюзивного освітнього середовища, складені Міжнародною асоціацією «Крок за кроком» (www.issa.nl) в рамках розробки принципів якості діяльності вчителя початкових класів.

Принцип соціальної інклюзії: учителі моделюють цінності й поведінку, що підтримує права людини, соціальну інклюзію і розбудову демократичної спільноти.

Показник якості	Запитання: Чи часто я...
<p>1. Педагоги використовують навчальні матеріали та планують навчальні заняття, які відображають багатоманітність, що існує у їхніх громадах, країні. Вони заохочують повагу та позитивну оцінку відмінностей, які існують між людьми: стать, расу, етнічне походження, рідну мову, віросповідання, структуру родини, соціально-економічний статус, вік, фізичні та розумові здібності</p>	<ul style="list-style-type: none"> • розробляю тематичні блоки, які охоплюють питання багатоманітності та відмінностей між людьми? • готую навчальні матеріали, в яких відображені відмінності між людьми? • забезпечую усім дітям рівний доступ до навчальних матеріалів і ресурсів? • забезпечую усім дітям рівні можливості демонструвати свої знання та висловлювати свої ідеї? • сприяю, щоб діти відчували емпатію до дітей/дорослих – представників соціально вразливих груп? <p>Що ще я роблю? _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>

Показник якості	Запитання: Чи часто я...
<p>2. Учителі розвивають у дітей навички співпраці, критичного мислення, надаючи їм можливості мати справу з різними поглядами, моделюючи повагу до різних точок зору</p>	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечую дітям можливості, які потребують розмірковування над різними етичними питаннями та конфліктами з різних точок зору? • втручаюся, коли бачу, що діти вилучають когось зі спільної діяльності? • планую види діяльності, які допомагають дітям розвивати повагу до різних ідей, сприяти обміну між ними, навички розв'язання конфліктів? <p><i>Що ще я роблю?</i> _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>
<p>3. Учителі розвивають у себе чуйність до нерівності, що існує у їхніх громадах, країні, а також до того, як ця нерівність впливає на освіту, намагаючись обстоювати права тих, хто потерпає від нерівності</p>	<ul style="list-style-type: none"> • читаю та обговорюю різні матеріали, у тому числі праці людей, чию думку традиційно ігнорували? • розвиваю власні навички обстоювання прав людини? • пропагую принцип прийняття відмінностей і рівності у школі? • допомагаю батькам обстоювати рівні права та доступ до якісної освіти їхніх дітей? <p><i>Що ще я роблю?</i> _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>
<p>4. Учителі розвивають в учнів чуйність до нерівності, що існує в їхніх громадах, країні і навчають, як обстоювати права тих, хто потерпає від цього</p>	<ul style="list-style-type: none"> • допомагаю дітям розпізнавати дискримінацію та соціальне виключення і розуміти ці явища? • забезпечую дітям можливість захищати права інших? <p><i>Що ще я роблю?</i> _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>

Адаптації освітнього процесу – зміни, які вносять до освітнього процесу, зумовлені особливостями розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Можуть стосуватися організації освітнього середовища, адаптації навчальних матеріалів, способу подання навчального матеріалу та способу демонстрації навчальних результатів учнів.

Базовий навчальний план початкової освіти визначає загальний обсяг навчального навантаження здобувачів освіти та дає цілісне уявлення про зміст і структуру початкової освіти як першого рівня загальної середньої освіти, встановлює погодинне співвідношення між освітніми галузями за роками навчання, визначає гранично допустиме тижневе навантаження здобувачів освіти та загальну щорічну кількість годин за освітніми галузями. На підставі базового навчального плану може здійснюватися повна або часткова інтеграція різних освітніх галузей, що відображається в типових освітніх програмах, освітній програмі закладу загальної середньої освіти.

Державний стандарт початкової освіти визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти, загальний обсяг їх навчального навантаження у базовому навчальному плані початкової освіти та форму державної атестації.

Дитина з особливими освітніми потребами – дитина, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.

Змістові лінії відображають зміст кожної освітньої галузі, окреслюють її внутрішню структуру, систематизують конкретні очікувані результати галузі.

Індивідуальні зустрічі з батьками, на відміну від традиційних батьківських зборів, регулярно проводить учитель з метою обговорення навчальних досягнень дитини, можливих шляхів участі батьків в освітньому процесі тощо.

Індивідуальна програма розвитку (ІПР) – програма, яку складають для дитини з особливими освітніми потребами на основі освітньої програми закладу для забезпечення індивідуалізації навчання, визначення конкретних навчальних стратегій і підходів.

Інтеграція – процес взаємодії, об'єднання, взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозближення, відновлення єдності двох або більше систем, результатом якого є утворення нової цілісної системи, що набуває нових властивостей і взаємозв'язків між оновленими елементами системи.

Інтегроване навчання – підхід до навчання, за якого вчителі заохочують учнів здійснювати взаємозв'язки між навчальними предметами, спиратися на знання і навички, отримані в рамках кількох предметних галузей. Це об'єднання у ціле компонентів об'єктів вивчення, що є необхідним дидактичним засобом, за допомогою якого стає можливим створення в учнів цілісного уявлення про поняття, що вивчається, формується компетентність на міжпредметному рівні.

Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

Критерії оцінювання – набір якісних характеристик, які використовують для формування судження про виконання, продукт виконання або як інструмент оцінювання.

Критичне мислення – «вміле відповідальне мислення, що дає змогу людині формулювати надійні вірогідні судження, оскільки воно: а) ґрунтується на певних критеріях; б) є таким, що самокоригується; в) впливає з конкретного контексту» (Метью Ліпман, фундатор Інституту критичного мислення США).

Міжпредметні зв'язки – дидактичний засіб, який передбачає комплексний підхід до формування й засвоєння змісту освіти, що дає можливість здійснювати зв'язки між предметами для поглибленого, всебічного розгляду найважливіших понять, явищ.

Методи навчання – упорядковані способи діяльності вчителя й учнів, спрямовані на ефективне розв'язання освітніх завдань.

Методика навчання окремого предмета, курсу чи галузі розробляє зміст кожного компонента методичної системи, умови їх реалізації з урахуванням вікових особливостей учнів. Вивчає взаємозв'язки між компонентами методичної системи; розробляє найефективнішу технологію управління освітнім процесом.

Модифікації освітнього процесу – зміни, які вносять до освітнього процесу, що зумовлені особливостями розвитку дітей з особливими освітніми потребами і передбачають зміни щодо змісту та/або понятійної складності навчального завдання.

Навчальний план закладу освіти розробляють на основі типового навчального плану, затвердженого Міністерством освіти і науки України. У навчальному плані конкретизується варіативна складова базового навчального плану. Зокрема, варіативна складова передбачає години, які можна використати додатково на вивчення предметів / освітніх галузей інваріантної складової, індивідуальні консультації та групові заняття з учнями.

Навчальна програма предмета або курсу – нормативний документ, який створюють вчителі (самостійно або об'єднавшись у спільноти/мережі) на основі Державного стандарту початкової освіти або за зразком типової освітньої програми.

Навчальні осередки організовують для забезпечення дослідницької діяльності дітей, формування самостійності, організації роботи дітей у парах, у малих

групах, а також індивідуально. У навчальних осередках можна проводити різні види навчальної діяльності, тому вони мають містити різні навчальні матеріали, які змінюються відповідно до тематичного планування, індивідуальних потреб дітей.

Освітня галузь (або галузі) – складник змісту освіти, що відображає певну сферу вивчення або об'єднує споріднені сфери. У навчальній програмі зазначають галузь, до якої належить навчальний предмет або курс (або галузі, які він поєднує); орієнтовний навчальний час, відведений на кожну освітню галузь. Мета освітньої галузі визначає її «життєву місію» та відображає «компетентнісний потенціал». Загальні цілі освітньої галузі окреслюють уміння, розвиток яких передбачений тією чи іншою освітньою галуззю.

Освітня діяльність – діяльність суб'єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті.

Освітня програма – нормативний документ, у якому подано єдиний комплекс освітніх компонентів (предметів вивчення, дисциплін, індивідуальних завдань, контрольних заходів тощо), спланованих і організованих для досягнення визначених результатів навчання.

Освітній процес – система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей.

Оцінка – оцінні судження в усній або письмовій формі щодо якості певної діяльності; кількісні вимірники (бали), визначені нормами оцінювання.

Оцінювання – процедура визначення досягнутих у навчанні результатів.

Портфоліо – цілеспрямоване збирання робіт учня, які відображають його зусилля, прогрес та досягнення у різних сферах розвитку.

Ранкові зустрічі – практика, яку проводять зазвичай на початку дня. Під час ранкової зустрічі відбувається розвиток академічних, соціальних, мовленнєвих навичок дітей, упровадження демократичних цінностей, створення позитивного налаштування на день.

Ротаційні моделі «Щоденні 5» (читання і письмо) і «Щоденні 3» (математика) – щоденні види освітньої роботи, виконуючи які, діти навчаються бути самостійними під час читання, письма й математичної діяльності, тоді як учитель має можливість працювати з учнями індивідуально та у малих групах.

Самооцінка – ставлення людини до своїх здібностей, можливостей, особистісних якостей, а також до зовнішності.

Технологія навчання – шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах предмета, теми, питання.

Технологія «Читання та письмо для розвитку критичного мислення» (ЧПКМ, *англ.* Reading and Writing for Critical Thinking) – спосіб засвоєння навчального матеріалу, який було створено для задоволення потреби школи в організації активного навчання та забезпечення розвитку критичного мислення учнів на

уроках читання та письма (предмети «Українська мова» та «Літературне читання»). Українські вчителі почали впроваджувати цю технологію у педагогічну практику в 1990-х роках. Автори технології – Курт Мередіт, Чарльз Темпл і Джінні Стіл.

Типовий навчальний план розподіляє навчальний час між навчальними предметами, курсами згідно із співвідношенням між освітніми галузями, яке визначене базовим навчальним планом. У типовому навчальному плані відображається інтеграція різних освітніх галузей. У процесі інтеграції додається кількість навчальних годин, передбачених на кожну освітню галузь.

Типова освітня програма окреслює рекомендовані підходи до планування й організації закладом початкової освіти єдиного комплексу освітніх компонентів для досягнення учнями обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом початкової освіти.

Цінності – еталони бажаного й належного ставлення особистості до об'єктів матеріальної і духовної діяльності людей, до природи і суспільства; характеризують соціально й особистісно значущі сенси життя людей. Розрізняють загальнолюдські, національні, колективні й індивідуальні, родинні, духовні цінності тощо. Цінності шкільної освіти: гуманізація, культурологічна спрямованість, громадянське виховання й розвиток, цінність прав і свобод дітей і молоді, працелюбність і відповідальність, екологічний світогляд, здатність навчатися впродовж життя, мовна та інформаційна культура, толерантність, цінність здорового способу життя.

Якість шкільної освіти – інтегральна характеристика функціонування системи, що відображає ступінь відповідності досягнутих освітніх результатів нормативним вимогам, соціальним і особистісним очікуванням.

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ початкової освіти¹

1. Цей Державний стандарт визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти (додаток 1), загальний обсяг їх навчального навантаження у базовому навчальному плані початкової освіти (додаток 2) та форму державної атестації.

2. У цьому Державному стандарті терміни вживаються у такому значенні:

- 1) здобувач освіти – здобувач освіти на першому рівні повної загальної середньої освіти;
- 2) початкова освіта – перший рівень повної загальної середньої освіти, який відповідає першому рівню Національної рамки кваліфікацій.

Інші терміни вживаються у значенні, наведеному у Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», інших нормативно-правових актах.

3. Цей Державний стандарт є основою для розроблення закладами загальної середньої освіти освітніх програм. Освітні програми, що розробляються на основі типових освітніх програм, не потребують окремого затвердження Державною службою якості освіти.

4. Метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості.

5. Початкова освіта має такі цикли, як 1–2 і 3–4 класи, що враховують вікові особливості розвитку та потреби дітей і дають можливість забезпечити подолання розбіжностей у досягненнях, зумовлених готовністю до здобуття освіти.

6. Вимоги до обов'язкових результатів навчання визначаються з урахуванням компетентнісного підходу до навчання, в основу якого покладено ключові компетентності.

7. До ключових компетентностей належать:

- 1) вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях;
- 2) здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, що передбачає активне використання рідної мови в різних комунікативних ситуаціях, зокрема в побуті, освітньому процесі, культурному житті громади, можливість розуміти прості висловлювання іноземною мовою, спілкуватися нею у відповідних ситуаціях, оволодіння навичками міжкультурного спілкування;
- 3) математична компетентність, що передбачає виявлення простих математичних залежностей у навколишньому світі, моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичних відношень та вимірювань, усвідомлення ролі математичних знань та вмінь в особистому і суспільному житті людини;
- 4) компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, що передбачають формування допитливості, прагнення шукати і пропонувати нові ідеї, самостійно чи в групі спостерігати та досліджувати, формулювати припущення і робити висновки

¹ Розміщуємо основну частину Стандарту. Додатки доступні за посиланням: Державний стандарт початкової освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennyaderzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>.

на основі проведених дослідів, пізнавати себе і навколишній світ шляхом спостереження та дослідження;

- 5) інноваційність, що передбачає відкритість до нових ідей, ініціювання змін у близькому середовищі (клас, школа, громада тощо), формування знань, умінь, ставлень, що є основою компетентнісного підходу, забезпечують подальшу здатність успішно навчатися, провадити професійну діяльність, відчувати себе частиною спільноти і брати участь у справах громади;
- 6) екологічна компетентність, що передбачає усвідомлення основи екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів, розуміючи важливість збереження природи для сталого розвитку суспільства;
- 7) інформаційно-комунікаційна компетентність, що передбачає опанування основою цифрової грамотності для розвитку і спілкування, здатність безпечного та етичного використання засобів інформаційно-комунікаційної компетентності у навчанні та інших життєвих ситуаціях;
- 8) навчання впродовж життя, що передбачає опанування уміннями і навичками, необхідними для подальшого навчання, організацію власного навчального середовища, отримання нової інформації з метою застосування її для оцінювання навчальних потреб, визначення власних навчальних цілей та способів їх досягнення, навчання працювати самостійно і в групі;
- 9) громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають співпрацю з іншими особами для досягнення спільної мети, активність у житті класу і школи, повагу до прав інших осіб, уміння діяти в конфліктних ситуаціях, пов'язаних із різними проявами дискримінації, цінувати культурне розмаїття різних народів та ідентифікацію себе як громадянина України, дбайливе ставлення до власного здоров'я і збереження здоров'я інших людей, дотримання здорового способу життя;
- 10) культурна компетентність, що передбачає залучення до різних видів мистецької творчості (образотворче, музичне та інші види мистецтв) шляхом розкриття і розвитку природних здібностей, творчого вираження особистості;
- 11) підприємливість та фінансова грамотність, що передбачають ініціативність, готовність брати відповідальність за власні рішення, вміння організувати свою діяльність для досягнення цілей, усвідомлення етичних цінностей ефективної співпраці, готовність до втілення в життя ініційованих ідей, прийняття власних рішень.

8. Основою формування ключових компетентностей є досвід здобувачів освіти, їх потреби, які мотивують до навчання, знання та вміння, які формуються в різному освітньому середовищі (школі, родині), різноманітних соціальних ситуаціях і зумовлюють формування ставлення до них.

9. Спільними для всіх ключових компетентностей є такі вміння, як читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами.

10. Вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти визначено за такими освітніми галузями:

- мовно-літературна (українська мова та література, мови та літератури відповідних корінних народів і національних меншин, іншомовна освіта);
- математична;
- природнича;
- технологічна;
- інформатична;

- соціальна і здоров'язбережувальна;
- громадянська та історична;
- мистецька;
- фізкультурна.

11. Компетентнісний потенціал кожної освітньої галузі забезпечує формування всіх ключових компетентностей.

Для кожної освітньої галузі визначено мету та загальні результати навчання здобувачів освіти в цілому. За ними впорядковано обов'язкові результати навчання здобувачів освіти, які є основою для їх подальшого навчання на наступних рівнях загальної середньої освіти.

12. Мовно-літературна освітня галузь включає українську мову та літературу, мови та літератури відповідних корінних народів і національних меншин, іншомовну освіту.

Метою вивчення української мови та літератури, мов та літератур відповідних корінних народів і національних меншин є формування комунікативної, читацької та інших ключових компетентностей; розвиток особистості здобувачів освіти засобами різних видів мовленнєвої діяльності; здатності спілкуватися українською мовою, мовами відповідних корінних народів і національних меншин для духовного, культурного і національного самовираження, користуватися ними в особистому і суспільному житті, міжкультурному діалозі; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвиток мовленнєво-творчих здібностей.

Здобувач освіти:

- взаємодіє з іншими особами усно, сприймає і використовує інформацію для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях;
- сприймає, аналізує, інтерпретує, критично оцінює інформацію в текстах різних видів, медіа-текстах та використовує її для збагачення свого досвіду;
- висловлює думки, почуття та ставлення, взаємодіє з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотримується норм літературної мови;
- досліджує індивідуальне мовлення для власної мовної творчості, спостерігає за мовними явищами, аналізує їх.

Метою іншомовної освіти є формування іншомовної комунікативної компетентності для безпосереднього та опосередкованого міжкультурного спілкування, що забезпечує розвиток інших ключових компетентностей та задоволення різних життєвих потреб здобувача освіти.

Здобувач освіти:

- сприймає інформацію, висловлену іноземною мовою в умовах безпосереднього та опосередкованого міжкультурного спілкування, та критично оцінює таку інформацію;
- розуміє прочитані іноземні тексти різних видів для отримання інформації або емоційного задоволення, використовує прочитану інформацію та критично оцінює її;
- надає інформацію, висловлює думки, почуття та ставлення, взаємодіє з іншими особами усно, письмово та в режимі реального часу, використовуючи іноземну мову.

13. Метою математичної освітньої галузі є формування математичної та інших ключових компетентностей; розвиток мислення, здатності розпізнавати і моделювати процеси та ситуації з повсякденного життя, які можна розв'язувати із застосуванням математичних методів, а також здатності робити усвідомлений вибір.

Здобувач освіти:

- досліджує ситуації і визначає проблеми, які можна розв'язувати із застосуванням математичних методів;
- моделює процеси і ситуації, розробляє стратегії (плани) дій для розв'язування різноманітних задач;
- критично оцінює дані, процес та результат розв'язання навчальних і практичних задач;
- застосовує досвід математичної діяльності для пізнання навколишнього світу.

14. Метою природничої освітньої галузі є формування компетентностей в галузі природничих наук, техніки і технологій, екологічної та інших ключових компетентностей шляхом опанування знань, умінь і способів діяльності, розвитку здібностей, які забезпечують успішну взаємодію з природою, формування основи наукового світогляду і критичного мислення,

становлення відповідальної, безпечної і природоохоронної поведінки здобувачів освіти у навколишньому світі на основі усвідомлення принципів сталого розвитку.

Здобувач освіти:

- відкриває світ природи, набуває досвіду її дослідження, шукає відповіді на запитання, спостерігає за навколишнім світом, експериментує та створює навчальні моделі, виявляє допитливість та отримує радість від пізнання природи;
- опрацьовує та систематизує інформацію природничого змісту, отриману з доступних джерел, та представляє її у різних формах;
- усвідомлює розмаїття природи, взаємозв'язки її об'єктів та явищ, пояснює роль природничих наук і техніки в житті людини, відповідально поводить себе у навколишньому світі;
- критично оцінює факти, поєднує новий досвід з набутим раніше і творчо його використовує для розв'язування проблем природничого характеру.

15. Метою технологічної освітньої галузі є формування компетентностей в галузі техніки і технологій та інших ключових компетентностей, здатності до зміни навколишнього світу засобами сучасних технологій без заподіяння йому шкоди, до використання технологій для власної самореалізації, культурного і національного самовираження.

Здобувач освіти:

- втілює творчий задум у готовий виріб;
- дбає про власний побут, задоволення власних потреб та потреб тих, хто його оточує;
- ефективно використовує природні матеріали, дбаючи про навколишній світ;
- практикує і творчо застосовує традиційні та сучасні ремесла.

16. Метою інформатичної освітньої галузі є формування інформаційно-комунікаційної компетентності та інших ключових компетентностей, здатності до розв'язання проблем з використанням цифрових пристроїв, інформаційно-комунікаційних технологій та критичного мислення для розвитку, творчого самовираження, власного та суспільного добробуту, навичок безпечної та етичної діяльності в інформаційному суспільстві.

Здобувач освіти:

- знаходить, подає, перетворює, аналізує, узагальнює та систематизує дані, критично оцінює інформацію для розв'язання життєвих проблем;
- створює інформаційні продукти та програми для ефективного розв'язання задач/проблем, творчого самовираження індивідуально та у співпраці, за допомогою цифрових пристроїв та без них;
- усвідомлено використовує інформаційні і комунікаційні технології та цифрові пристрої для доступу до інформації, спілкування та співпраці як творець та (або) споживач, а також самостійно опановує нові технології;
- усвідомлює наслідки використання інформаційних технологій для себе, суспільства, навколишнього світу та сталого розвитку, дотримується етичних, міжкультурних та правових норм інформаційної взаємодії.

17. Метою соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі є формування соціальної компетентності та інших ключових компетентностей, активної громадянської позиції, підприємливісті, розвиток самостійності через особисту ідентифікацію, застосування моделі здорової та безпечної поведінки, збереження власного здоров'я та здоров'я інших осіб, добробуту та сталого розвитку.

Здобувач освіти:

- дбає про особисте здоров'я і безпеку, реагує на діяльність, яка становить загрозу для життя, здоров'я, добробуту;
- визначає альтернативи, прогнозує наслідки, ухвалює рішення з користю для здоров'я, добробуту, власної безпеки та безпеки інших осіб;
- робить аргументований вибір на користь здорового способу життя, аналізує та оцінює наслідки і ризики;
- виявляє підприємливість та поводить себе етично для поліпшення здоров'я, безпеки та добробуту.

18. Метою громадянської та історичної освітньої галузі є формування громадянської та інших компетентностей, власної ідентичності та готовності до змін шляхом осмислення зв'язків між минулим і сучасним життям, активної громадянської позиції на засадах демократії, поваги до прав і свобод людини, толерантного ставлення до оточуючих, набуття досвіду життя в соціумі з урахуванням демократичних принципів.

Здобувач освіти:

- встановлює зв'язки між подіями, діяльністю людей та її результатами у часі, пояснює значення пам'ятних для себе та інших громадян України дат (подій);
- орієнтується у знайомому соціальному середовищі, долучається до його розвитку, пояснює вплив природи та діяльності людей на нього;
- працює з різними джерелами соціальної та історичної інформації, аналізує зміст джерел, критично оцінює їх;
- узагальнює інформацію з різних джерел, розповідаючи про минуле і сучасне;
- представляє аргументовані судження про відомі факти та історичних осіб, а також про події суспільного життя;
- має розвинуте почуття власної гідності, діє з урахуванням власних прав і свобод, поважає права і гідність інших осіб, протидіє проявам дискримінації та нерівного ставлення до особистості;
- усвідомлює себе громадянином України, аналізує культурно-історичні основи власної ідентичності, визнає цінність культурного розмаїття;
- дотримується принципів демократичного громадянства, бере активну участь у житті шкільної спільноти, місцевої громади.

19. Метою мистецької освітньої галузі є формування культурної та інших компетентностей, цінностей у процесі пізнання мистецтва та художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному житті, поваги до національної та світової мистецької спадщини.

Здобувач освіти:

- виявляє художньо-образне, асоціативне мислення у процесі художньо-творчої діяльності через образотворче, музичне та інші види мистецтва;
- пізнає мистецтво, інтерпретує художні образи, набуваючи емоційно-чуттєвого досвіду, виявляє ціннісне ставлення до мистецтва;
- пізнає себе через художньо-творчу діяльність та мистецтво.

20. Метою фізкультурної освітньої галузі є формування соціальної та інших ключових компетентностей, стійкої мотивації здобувачів освіти до занять фізичною культурою і спортом для забезпечення гармонійного фізичного розвитку, підвищення функціональних можливостей організму, вдосконалення життєво необхідних рухових умінь та навичок.

Здобувач освіти:

- регулярно займається руховою активністю, фізичною культурою та спортом; демонструє рухові вміння та навички та використовує їх у різних життєвих ситуаціях;
- добирає фізичні вправи для підвищення рівня фізичної підготовленості;
- керується правилами безпечної і чесною гри, уміє боротися, вигравати і програвати; усвідомлює значення фізичних вправ для здоров'я, емоційного задоволення, гартування характеру, самовираження та соціальної взаємодії.

21. Базовий навчальний план початкової освіти визначає загальний обсяг навчального навантаження здобувачів освіти та дає цілісне уявлення про зміст і структуру початкової освіти як першого рівня загальної середньої освіти, встановлює погодинне співвідношення між освітніми галузями за роками навчання, визначає гранично допустиме тижневе навантаження здобувачів освіти та загальну щорічну кількість годин за освітніми галузями.

Для учнів з особливими освітніми потребами (з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, інтелектуального розвитку, тяжкими порушеннями мовлення, затримкою психічного розвитку), які здобувають початкову освіту у спеціальних закладах (класах) загальної середньої освіти, базовий навчальний план визначає кількість годин для проведення корекційно-розвиткової роботи.

22. Базовий навчальний план має такі чотири варіанти:

- для закладів загальної середньої освіти з українською мовою навчання;
- для закладів загальної середньої освіти з навчанням мовою відповідного корінного народу або національної меншини;
- для спеціальних закладів (класів) загальної середньої освіти з українською мовою навчання дітей з особливими освітніми потребами;
- для спеціальних закладів (класів) загальної середньої освіти з навчанням мовою відповідного корінного народу або національної меншини.

23. Заклади загальної середньої освіти з навчанням мовою відповідного корінного народу або національної меншини самостійно здійснюють розподіл навчального навантаження між мовою відповідного корінного народу або національної меншини та іноземною мовою, відображаючи це в навчальному плані. За рішенням педагогічної ради, зокрема у разі, коли мова національної меншини є офіційною мовою ЄС, ця мова може вивчатися також як іноземна. Українська мова як державна в таких закладах загальної середньої освіти вивчається за освітніми програмами, які враховують мовну підготовку здобувачів освіти та спорідненість між рідною і державною мовами.

24. На підставі базового навчального плану може здійснюватися повна або часткова інтеграція різних освітніх галузей, що відображається в типових освітніх програмах, освітній програмі закладу загальної середньої освіти. У процесі інтеграції кількість навчальних годин, передбачених на вивчення кожної освітньої галузі, перерозподіляється таким чином, що їх сумарне значення не зменшується. Зміст природничої, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, технологічної, інформатичної освітніх галузей інтегрується в різній комбінації їх компонентів, утворюючи інтегровані предмети і курси, перелік і назви яких зазначаються в типових освітніх програмах, освітній програмі закладу загальної середньої освіти.

25. Базовий навчальний план має інваріантний і варіативний складники. Інваріантний складник є обов'язковим для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від їх підпорядкування і форми власності. Виключення з інваріантного складника будь-якої з освітніх галузей є неприпустимим, оскільки порушує цілісність початкової освіти і наступність з базовою загальною середньою освітою.

Інваріантний складник базового навчального плану для спеціальних закладів (класів) передбачає проведення корекційно-розвиткової роботи, напрями та змістове наповнення якої визначаються з урахуванням особливостей психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Кожна освітня галузь передбачає обов'язкову корекційно-розвиткову роботу.

Варіативний складник базового навчального плану розподіляється закладом загальної середньої освіти самостійно, враховуючи особливості організації освітнього процесу та індивідуальних освітніх потреб здобувачів освіти і відображається в освітній програмі такого закладу.

26. Варіативність змісту початкової освіти забезпечується також шляхом запровадження резервного часу в освітній програмі закладу загальної середньої освіти, що сприяє, зокрема, задоволенню освітніх потреб здобувачів освіти, вирівнюванню їх досягнень, розвитку наскрізних умінь.

27. Заклади загальної середньої освіти з навчанням мовами відповідних корінних народів та національних меншин для реалізації мовно-літературної освітньої галузі додатково можуть використовувати години варіативного складника базового навчального плану.

28. Державна атестація здобувачів освіти проводиться у формі контрольних робіт з метою проведення моніторингу якості освітньої діяльності закладів загальної середньої освіти та/або якості освіти.

ФОРМА САМООЦІНКИ ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ

Пропонована Форма самооцінки для вчителя – це адаптована версія форми, розробленої фахівцями Міжнародної асоціації «Крок за кроком» (International Step by Step Association, www.issa.nl) для професійного розвитку вчителів початкової школи.

Форма враховує такі основні принципи якісної практики педагогів:

1. Взаємодія.
2. Залучення родин.
3. Планування.
4. Оцінювання.
5. Методи викладання.
6. Освітнє середовище.
7. Соціальна інклюзія.

Ці принципи містять показники, які учитель/вчителька має оцінити у власній практиці і побажати сфери, що потребують удосконалення або подальшого розвитку.

Оцінювання здійснюється за шкалою:

- Виконую –
- 1 – рідко;
 - 2 – час від часу;
 - 3 – постійно.

№ з/п	Показники	Оцінка
ВЗАЄМОДІЯ		
1.1	Реагую на потреби та сильні сторони кожної дитини: емоційні, соціальні, фізичні та когнітивні, у тому числі додаткові потреби у навчанні	1 2 3
1.2	Забезпечую можливості вибору для кожної дитини, а також урахування цього вибору іншими дітьми й дорослими	1 2 3
1.3	Моя взаємодія з дітьми сприяє розвитку їхньої ініціативності, самостійності й лідерських якостей	1 2 3
1.4	Розвиваю демократичні цінності, заохочуючи кожну дитину висловлювати свою думку і брати участь у процесі ухвалення рішень	1 2 3
1.5	Планую і організовую види діяльності, які допомагають дітям визначати власні почуття та почуття однокласників, обговорювати їх	1 2 3
1.6	Заохочую дітей ставитися до інших на засадах рівності, чесності, поваги та гідності, а також очікувати такого самого ставлення до них з боку інших	1 2 3
ЗАЛУЧЕННЯ РОДИН		
2.1	Залучаю членів сім'ї до процесу ухвалення рішень щодо навчання і розвитку їхньої дитини, оцінювання її навчальних досягнень, соціального життя у класі	1 2 3
2.2	Залучаю членів сім'ї до процесу ухвалення рішень щодо організації освітнього середовища	1 2 3
2.3	Заохочую батьків учитися один в одного та підтримувати один одного	1 2 3
2.4	Використовую відомості про сім'ї дітей, ресурси місцевої громади під час планування навчальної програми та навчальних видів діяльності	1 2 3
ПЛАНУВАННЯ		
3.1	Планую навчальні види діяльності, які відповідають рівню розвитку дітей, їхнім інтересам і сприяють розвитку відповідних компетентностей	1 2 3
3.2	Плани роботи є досить гнучкими, що дає можливість внесення змін	1 2 3
3.3	Застосовую тематичне планування, у процесі якого використовую теми, запропоновані Модельною навчальною програмою, власні теми, а також теми, які пропонують самі діти та їхні сім'ї	1 2 3
3.4	У процесі планування обговорюю намічені навчальні види діяльності з іншими вчителями (учителем іноземної мови, фізкультури та ін.)	1 2 3
3.5	Вношу зміни до запланованих освітніх цілей, видів навчальної діяльності для окремих дітей, щоб урахувати їхні індивідуальні особливості розвитку, стиль навчання тощо	1 2 3

№ з/п	Показники	Оцінка
3.6	Залучаю батьків до процесу планування, особливо тих видів діяльності, які дитина може виконувати вдома	1 2 3
ОЦІНЮВАННЯ		
4.1	Використовую загальні та конкретні очікувані результати, а також очікувані результати тижня як орієнтири для оцінювання	1 2 3
4.2	Здійснюю систематичні спостереження, інші види формувального оцінювання, які відображають рівень розвитку та навчальні досягнення дитини	1 2 3
4.3	Використовую дитяче портфоліо як вид оцінювання, що містить результати спостережень, зразки дитячих робіт, інформацію з інших джерел тощо, і фокусуюсь на цілісному розвитку дитини, забезпечуючи можливості для її активної участі у навчанні та житті класу	1 2 3
4.4	Тісно співпрацюю з батьками дитини та іншими фахівцями, щоб отримати більше інформації про дитину за допомогою проведення спостережень, заповнення опитувальників тощо	1 2 3
4.5	Тісно співпрацюю з батьками дитини та іншими фахівцями під час аналізу результатів оцінювання (наприклад, неформальні зустрічі з питань обміну інформацією, обговорення необхідних послуг тощо)	1 2 3
4.6	Допомагаю дітям розвивати їхні навички у здійсненні самооцінювання та ухваленні рішень щодо власного навчання та поведінки на основі чітких і постійних критеріїв	1 2 3
4.7	Для оцінювання прогресу розвитку дітей з особливими освітніми потребами використовую ті самі інструменти, що й для інших дітей здійснюючи необхідні адаптації чи модифікації	1 2 3
МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ		
5.1	Застосовую методи роботи, що сприяють розвитку мисленевих операцій вищого рівня (порівняння, аналіз, синтез, узагальнення та ін.) та розв'язанню проблем	1 2 3
5.2	Заохочую дітей використовувати інформаційні технології для підтримки їхнього процесу навчання, розвитку навичок, необхідних для активної участі в інформаційному суспільстві	1 2 3
5.3	Організую види діяльності, що сприяють розвитку ідентичності та індивідуальності кожної дитини	1 2 3
5.4	Використовую стратегії роботи, що сприяють саморегуляції дітей	1 2 3
5.5	Інтегрую навчальний досвід, щоб діти бачили взаємозв'язки між концепціями і щоденним досвідом, могли використовувати їх у реальних ситуаціях	1 2 3
5.6	Використовую практику диференціації, щоб пристосувати види діяльності до рівня розвитку та індивідуальних особливостей дитини	1 2 3
ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ		
6.1	Організую освітнє середовище, яке заохочує дитину до навчання та розвитку	1 2 3
6.2	Забезпечую у достатній кількості різні доступні матеріали, що відповідають рівню розвитку дітей та стимулюють дітей досліджувати їх, гратися з ними та навчатися	1 2 3
6.3	Висловлюю чіткі очікування щодо поведінки дітей, залучаю дітей до розроблення правил, переглядаю їх разом із дітьми	1 2 3
6.4	Використовую постійні, рутинні види діяльності для розвитку саморегуляції та самостійності дітей	1 2 3
6.5	Організую навчальні осередки для впорядкування навчальних матеріалів, можливості вибору дітьми, розвитку самостійності	1 2 3
6.6	Здійснюю необхідні адаптації в освітньому середовищі (види діяльності, матеріали) з метою забезпечення активної участі усіх дітей, у тому числі дітей з особливими освітніми потребами	1 2 3
СОЦІАЛЬНА ІНКЛЮЗІЯ		
7.1	Ставлюся до кожної дитини з повагою, гідністю, забезпечуючи рівні можливості для участі у житті класу і школи	1 2 3
7.2	Використовую слова, види діяльності, навчальні матеріали, які запобігають появі гендерних чи інших стереотипів	1 2 3
7.3	Здійснюю адаптації в освітньому середовищі та навчальних матеріалів для того, щоб діти з різними можливостями могли брати участь у навчальній діяльності	1 2 3
7.4	Ціную відмінності, які є між дітьми у класі, їхніми родинами, членами громади, та інтегрую їх у навчальний процес	1 2 3

ФОРМА СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА РОЗВИТКОМ ДИТИНИ ВІКОМ ВІД 6 ДО 10 РОКІВ (початкова школа)

Мета

Форма спостережень за розвитком дітей віком 6–10 років є інструментом оцінювання розвитку дітей цієї вікової групи у таких сферах:

- соціально-емоційний розвиток;
- розвиток мови та мовлення;
- когнітивний розвиток;
- розвиток творчих здібностей;
- фізичний розвиток.

Ці сфери розвитку є загальними для Форм спостережень для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. У рамках кожної сфери розвитку є кілька індикаторів і прикладів відповідної поведінки, які демонструють рівень компетенції дитини. Приклади мають допомогти вчителю спостерігати поведінку, яка відображає індикатор розвитку відповідної компетенції.

Основні причини використання цієї Форми спостережень у початковій школі є такі:

- спостереження за розвитком дитини дають можливість учителю *внести необхідні зміни до навчальної програми та навчальних видів діяльності* відповідно до індивідуальних особливостей учня;
- *інформування батьків про розвиток дітей*. Ця Форма разом зі зразками дитячих робіт у портфоліо та формою самооцінювання дає батькам цілісну картину розвитку дитини у кожній зі сфер розвитку. Кожну дитину порівнюють лише із собою. Учитель має змогу пов'язати конкретні, очікувані результати з реальною поведінкою. Розвиток дитини розглядають на основі її здібностей, які дитина демонструє та які можна спостерігати. Батьки цінують такий індивідуальний підхід до оцінювання розвитку своїх дітей;
- *переваги для самих учнів*. Використання цього інструменту дає можливість учителю більше дізнатися про учнів у кожній зі сфер розвитку. Форму можна використовувати під час написання індивідуальних планів для ефективного забезпечення індивідуальних потреб дитини. Частина форми, що містить самооцінювання, допомагає дитині замислитися над своїм процесом навчання, спілкуватися та відчувати себе частиною освітнього процесу.

Діти з особливими освітніми потребами

Якщо дитина не виявляє певних умінь та навичок, навіть після того, як учитель/ка внес/внесла зміни до навчальної програми, організації освітнього середовища, до видів діяльності та матеріалів, це може означати, що вчителю буде потрібна професійна під-

тримка з боку інших фахівців – психолога, логопеда, спеціального педагога та ін., які зможуть допомогти у здійсненні необхідних адаптацій і модифікацій, а також, за потреби, у розробленні *індивідуальної програми розвитку*.

Форма спостережень для дітей молодшого шкільного віку як частина постійного процесу оцінювання

Спостереження є важливою складовою у постійному процесі оцінювання. Записи спостережень у класі, записи життєвих випадків, портфоліо зі зразками дитячих робіт, опитувальники батьків та інтерв'ю з батьками – все це забезпечує вагомі джерела для оцінювання прогресу дітей у школі. За допомогою спостережень та індивідуалізованого оцінювання вчителі враховують індивідуальні відмінності дітей відповідно до загальних етапів дитячого розвитку.

Поточне оцінювання – це процес, який складається з багатьох компонентів і відбувається постійно, щоб допомогти вчителям, батькам і дітям зрозуміти процес росту та розвитку дитини. Форма спостережень для початкової школи є важливою складовою цього процесу.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ІЗ ЗАПОВНЕННЯ ФОРМИ СПОСТЕРЕЖЕНЬ ДЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Учитель має заповнювати інформацію у верхній частині Форми двічі на рік: *восени (на початку навчального року) та навесні*. **Форму не можна використати один чи два рази – потрібно це робити систематично.** Для ефективнішого застосування Форми варто зосередитися на одній зі сфер розвитку. Під час заповнення Форми вчителі можуть брати до уваги зразки дитячих робіт і записи життєвих випадків як додаткові джерела інформації.

Індикатори у кожній сфері розвитку пронумеровані та доповнюються прикладами. Потрібно оцінити рівень розвитку кожного показника за одним із чотирьох рівнів:

1. Не спостерігається.

Дитина на цій стадії розвитку не виявляє зазначеної поведінки або здібностей.

2. Початкова стадія.

У дитини на цій стадії розвитку є перші прояви конкретної діяльності чи початковий етап розвитку навичок. Дитина виявляє прогрес щодо очікуваних результатів. Часто потребує допомоги з боку дорослих.

3. У процесі розвитку.

Дитина проявляє більш розвинений рівень відповідної компетенції, прогресу стосовно очікуваних результатів. Потребує деякої допомоги.

4. Постійно.

Дитина на цій стадії розвитку виявляє повне оволодіння навичками як результат практики, навчання, внутрішньої мотивації.

Структура Форми дає змогу проводити восени та навесні оцінювання, яке можна легко простежити та порівняти. Це допомагає вчителям і батькам чітко бачити прогрес дитини. Місце для коментарів учителя – під списком прикладів до кожного показника. Тут можна додати конкретні спостереження, які стосуються конкретної дитини. Ці коментарі допоможуть визначити питання, що потребують посиленої уваги у процесі розроблення навчальної програми.

Форму можна використовувати на свій розсуд, не обов'язково заповнювати кожну секцію – лише ті, які потребують посиленої уваги.

ПОЧАТКОВА ШКОЛА

Ім'я дитини _____
 Дата народження _____
 Вчитель _____

ОСІНЬ Дата: _____ ВЕСНА Дата: _____

СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК											
А. Соціальна поведінка											
Сфери розвитку, індикатори і приклади відповідної поведінки											
Не спостереється			Початкова стадія			У процесі розвитку			Постійно		
1 Поважає інших у шкільному середовищі <ul style="list-style-type: none"> ● виявляє привітність і піклування про інших ● виявляє прийнятну поведінку в соціальних ситуаціях ● відгукується про інших позитивно ● виражає вдячність за те, що інші зробили їй/йому ● дружно ставиться до інших (протилежної статі, тієї самої статі, молодших і старших) Коментарі/Приклади											
2 Демонструє самоконтроль у навчанні та поведінці <ul style="list-style-type: none"> ● привертає увагу відповідною поведінкою (наприклад, підіймає руку тощо) ● змінює свою поведінку внаслідок конструктивної критики ● спілкується з іншими у відповідний для цього час (не відволікає, не перебиває тощо) ● виражає розчарування у прийнятний спосіб (наприклад, використовує мову, не б'ється, не плаче) ● усвідомлює, що поведінка кожного впливає на реакцію інших ● ініціює діяльність з іншими, у тому числі з дорослими Коментарі/Приклади											

Сфери розвитку, індикатори і приклади відповідної поведінки	Не спосте-рігається	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно	Не спосте-рігається	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно
3 Проявляє відповідальну поведінку <ul style="list-style-type: none"> • бере на себе відповідальність за особисті рішення та дії • позитивно реагує на критику чи вказівки • поважає правила у класі • проявляє дедалі більшу самостійність в оволодінні навичками самообслуговування • уважний/на до того, як сприймають його/її інші у класі • усвідомлює наслідки свого вибору <i>Коментарі/Приклади</i>								
4 Демонструє позитивну самоконцепцію <ul style="list-style-type: none"> • бере участь у навчальних видах діяльності з ентузіазмом та інтересом • виражає почуття гордості та задоволення своїми досягненнями • позитивно реагує на похвалу, заохочення та підтримку інших <i>Коментарі/Приклади</i>								
5 Охоче йде на ризик, самокорекцію <ul style="list-style-type: none"> • ускладнює припущення (гіпотези) з урахуванням різних причин • приймає труднощі та йде на відповідний ризик • наполегливо оволодіває навчальними навичками, навіть якщо спочатку зустрівся(лась) із труднощами <i>Коментарі/Приклади</i>								
Б. Загальнонавчальні навички								
1 Проявляє позитивне ставлення до навчання <ul style="list-style-type: none"> • ставиться до навчальних занять з інтересом та допитливістю • охоче бере участь у навчальних видах діяльності, які вимагають певних зусиль • проявляє задоволення від подолання труднощів 								

Сфери розвитку, індикатори і приклади відповідної поведінки	Не спостереється	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно	Не спостереється	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно
<ul style="list-style-type: none"> робить свій внесок у групові види діяльності коли необхідно, може працювати самостійно виявляє чутливість і повагу до інших <p><i>Коментарі/Приклади</i></p>								
<p>2</p> <p>Виявляє продуктивні навички в роботі</p> <ul style="list-style-type: none"> ефективно використовує час навчається, спостерігаючи за іншими та працюючи з іншими коли необхідно, вміє працювати самостійно шукає допомоги, коли це потрібно завершує роботу у відповідні часові рамки легко переходить до нових видів діяльності <p><i>Коментарі/Приклади</i></p>								
<p>3</p> <p>Виявляє організаційні здібності</p> <ul style="list-style-type: none"> вміє організувати робоче місце знає порядок розміщення навчальних матеріалів має необхідні матеріали у необхідний час працює у певний проміжок часу над одним завданням розбиває завдання на окремі частини проявляє здатність ініціювати кооперативну навчальну діяльність <p><i>Коментарі/Приклади</i></p>								

Сфери розвитку, індикатори і приклади відповідної поведінки		Не спосте-рігається	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно	Не спосте-рігається	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно
РОЗВИТОК МОВИ ТА МОВЛЕННЯ									
<i>А. Усне спілкування</i>									
1	Використовує усні комунікативні навички								
	<ul style="list-style-type: none"> • ділиться своїми ідеями під час групової роботи • виражає свої потреби • співвідносить особистий досвід та події оповідання • переказує події у їхній послідовності • ставить доречні запитання, щоб уточнити інформацію • дає адекватні відповіді на запитання • спроможний висловити власну точку зору та підтримати її відповідними аргументами 								
	<i>Коментарі/Приклади</i>								
2	Виявляє володіння вербальними мовленнєвими структурами								
	<ul style="list-style-type: none"> • правильно вживає дієслівні форми в усній та письмовій мові • використовує відповідний словниковий запас під час спілкування як зі знайомими, так і з незнайомими людьми • використовує добре розвинену мову 								
	<i>Коментарі/Приклади</i>								
3	Здійснює усні презентації								
	<ul style="list-style-type: none"> • вміє ділитися інформацією • чітко вимовляє слова, пристосовує силу голосу до ситуації • використовує інформацію, пов'язану з темою розмови та відповідний словниковий запас • добирає вдалі приклади 								
	<i>Коментарі/Приклади</i>								

Сфери розвитку, індикатори і приклади відповідної поведінки	Не спостере- ється	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно	Не спосте- рається	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно
2 Демонструє читацькі навички та стратегії <ul style="list-style-type: none"> • словниковий запас увесь час зростає • робить деталі точніші передбачення щодо розвитку подій у контексті під час читання • переглядає свої попередні передбачення під час читання • використовує знайомі склади або короткі слова для розшифрування великих слів • перечитує, щоб краще зрозуміти зміст • перечитує та самостійно виправляє помилки у разі, коли губить сенс прочитаного • використовує провідну нитку контексту 								
<i>Коментарі/Приклади</i>								
3 Проявляє розуміння прочитаного								
• переказує оповідання у правильній послідовності								
• визначає основні ідеї прочитаного								
• запам'ятовує деталі								
• порівнює головних героїв, події, місця подій								
• узагальнює інформацію та визначає тему прочитаного								
• не обмежується літературною інтерпретацією, пов'язує з життєвим досвідом, робить припущення щодо прихованого змісту								
<i>Коментарі/Приклади</i>								
4 Читає вголос								
• читає слово за словом								
• читає пов'язаними частинами								
• інтонаційно виділяє розділові знаки в усному читанні								
• читає вільно								
• читає без помилок								
• читає виразно								
<i>Коментарі/Приклади</i>								

Сфери розвитку, індикатори і приклади відповідної поведінки		Не спостереється	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно	Не спостереється	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно
В. Письмо									
1	Виявляє поведінку письменника								
	<ul style="list-style-type: none"> • проявляє інтерес до письма • ініціює письмо з певною метою • пише у різних формах: оповідання, листи, навчальні щоденники, звіти, вірші тощо • проявляє інтерес до написання казок, сімейних оповідань, спогадів тощо • ділиться написаним з однолітками 								
	<i>Коментарі/Приклади</i>								
2	Проявляє навички написання твору								
	<ul style="list-style-type: none"> • генерує теми творів • пише логічно, виділяючи структурні частини (початок, середину, кінець) • послідовно поєднує думки у значущі частини • чітко виражає думки з відповідними деталями • дотримується хронології 								
	<i>Коментарі/Приклади</i>								
3	Перевіряє та редагує написане								
	<ul style="list-style-type: none"> • використовує правильний правопис • перепидає написане власноруч (наприклад, починає замінювати слова, викреслювати, додавати інформацію на рівні слів, речень, епізодів, щоб поліпшити перший варіант) • редагує написане власноруч з метою: перевірки правопису, написання великих літер, правильності розділових знаків, граматики тощо 								
	<i>Коментарі/Приклади</i>								
4	Проявляє навички письма, що відповідають рівню розвитку								
	<ul style="list-style-type: none"> • використовує відповідне захоплення рукою ручки (олівця) під час написання • правильно пише літери алфавіту 								

Сфери розвитку, індикатори і приклади відповідної поведінки		Не спосте-рігається	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно	Не спосте-рігається	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно
<ul style="list-style-type: none"> • пише охайно та розбірливо • використовує відповідну величину літер та їх розміщення у просторі 									
Коментарі/Приклади									
КОГНІТИВНИЙ РОЗВИТОК									
<i>А. Математичне мислення</i>									
Розв'язання проблем і розуміння взаємозв'язків									
1	Виявляє допитливість і логічне мислення, використовуючи математичні концепції та навички з розв'язання проблем								
	<ul style="list-style-type: none"> • ставить запитання з метою уточнення • ухвалює рішення щодо використання підходів, матеріалів і стратегій • використовує засвоєні попередньо стратегії, навички та концепції з метою ухвалення рішення • використовує маніпулятивні матеріали для моделювання проблеми • розв'язує проблеми у спосіб, який має сенс і пояснення рішення • проводить взаємозв'язки між концепціями • здійснює категоризацію відповідно однієї, двох чи більшої кількості ознак • визначає абстрактні критерії з метою класифікації • планує захист і напад у стратегічних іграх 								
	Коментарі/Приклади								
Знання чисел та нумерації									
2	Виявляє свідчення розуміння арифметичних і числових концепцій								
	<ul style="list-style-type: none"> • усно рахує • порівнює порядок і кількість (відповідно використовує мову, наприклад: більше на один, менше ніж, перед, після, між) 								

Сфери розвитку, індикатори і приклади відповідної поведінки	Не спостереється	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно	Не спостереється	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно
<ul style="list-style-type: none"> може знайти, визначити та сортувати числа за їхніми властивостями, тобто парні – непарні, складні числа, кратні числа, одиниці площі тощо здійснює заокруглення, наближення, прийнятні під час обрахунку <p><i>Коментарі/Приклади</i></p>								
Концепції операцій із цілими числами								
3	Виявляє розуміння операцій із цілими числами у щоденних ситуаціях							
<ul style="list-style-type: none"> здатний проаналізувати проблему та контекст із метою визначення відповідної дії додає, збільшує, може створювати математичні проблеми впізнає символи додавання, віднімання, множення та ділення віднімає, вміє відшукати різницю; уміє розповісти історію, де згадується віднімання виявляє розуміння десяткової системи під час розв'язання арифметичних задач (наприклад, 380 збільшити на 10 буде ?) придумує та розв'язує рівняння з пропущеними доданками здійснює множення, використовує повторення додавання, рахує за допомогою множення, знає символ множення описує та порівнює величини, використовуючи конкретні моделі або прості дроби <p><i>Коментарі/Приклади</i></p>								
Концепції операцій із цілими числами								
4	Виявляє розуміння геометрії та просторових взаємозв'язків, використовуючи геометричні концепції під час виконання завдань і своїх пояснень							
<ul style="list-style-type: none"> визначає та називає плоскі та об'ємні фігури у середовищі використовує слова, які визначають позицію та напрямок, наприклад: попереду, праворуч, згори розширює та створює геометричні шаблони, використовуючи конкретні чи зображувальні моделі проявляє розуміння та використання конгруентності 								

Сфери розвитку, індикатори і приклади відповідної поведінки	Не спостере- ється	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно	Не спосте- рається	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно
<ul style="list-style-type: none"> • проявляє розуміння та використання симетрії • використовує систему координат, що складається з двох напрямків, щоб знайти місцезнаходження на карті <p><i>Коментарі/Приклади</i></p>								
Вимірювання і площа								
5 Демонструє розуміння часу, вартості грошей і температури як системи вимірювання								
<ul style="list-style-type: none"> • досліджує концепції довжини, ширини, периметра та площі 								
<ul style="list-style-type: none"> • вибирає та використовує як формальні, так і неформальні, стандартизовані та нестандартизовані одиниці для вимірювання і приблизного підрахунку 								
<ul style="list-style-type: none"> • розвиває та застосовує стратегії для вимірювання властивостей 								
<ul style="list-style-type: none"> • проводить взаємозв'язки між днями, тижнями, місяцями та роками 								
<ul style="list-style-type: none"> • говорить час із точністю до хвилини, 5 хвилин, 15 хвилин, півгодини, години 								
<ul style="list-style-type: none"> • знає систему грошей, визначає та знає вартість монет і купюр 								
<ul style="list-style-type: none"> • порівнює об'єм та вагу 								
<ul style="list-style-type: none"> • рахує дні, місяці, пори року та визначає порядкові числівники до 5-го, 10-го 								
<i>Коментарі/Приклади</i>								
Статистика та ймовірність								
6 Демонструє розуміння статистики та ймовірності, застосовуючи ці концепції у щоденних видах діяльності								
<ul style="list-style-type: none"> • вміє читати прості графіки 								
<ul style="list-style-type: none"> • збирає та позначає дані, використовує графіки, таблиці, ряд чисел, діаграму 								
<ul style="list-style-type: none"> • вміє читати та інтерпретувати дані, щоб робити порівняння та перевіряти гіпотези 								
<ul style="list-style-type: none"> • робить висновки, що базуються на даних стосовно певної ситуації (наприклад, «більше людей вибирають голубий колір») 								

Сфери розвитку, індикатори і приклади відповідної поведінки	Не спостереється	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно	Не спостереється	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно
<ul style="list-style-type: none"> досліджує ймовірність, використовуючи підкидання монети або гральних кубиків, щоб зрозуміти концепцію вибірки (наприклад, більша вибірка забезпечує достовірнішу інформацію) 								
<i>Коментарі/Приклади</i>								
Б. Наукове та соціальне мислення								
1								
Виявляє розуміння наукових досліджень і процесів								
<ul style="list-style-type: none"> формулює питання для отримання інформації про об'єкти, живі організми та події у навколишньому середовищі планує і проводить прості дослідження використовує просте обладнання для збирання даних і розширення змісту (обирає збільшувальне скло тощо) спілкується та ділиться результатами процесу дослідження й ухвалених рішень записує та обмінюється даними письмовим, зображувальним чи графічним способами формулює логічні висновки, які базуються на спостереженнях і даних застосовує отриману інформацію під час розробки проєктів 								
<i>Коментарі/Приклади</i>								
2								
Бере участь в обговоренні								
<ul style="list-style-type: none"> з'ясовує подібності та відмінності між об'єктами формулює та ставить запитання для уточнення ідей робить узагальнення пояснює та захищає ідеї, використовуючи приклади 								
<i>Коментарі/Приклади</i>								

Сфери розвитку, індикатори і приклади відповідної поведінки		Не спосте-рігається	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно	Не спосте-рігається	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно
РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ									
<i>А. Розуміння творчості</i>									
1	Виявляє інтерес і визнання цінності власних робіт, а також робіт інших								
	<ul style="list-style-type: none"> • ставить запитання щодо творчої роботи • позитивно коментує роботи інших • помічає нові та нестандартні риси у роботах інших 								
	<i>Коментарі/Приклади</i>								
2	Шукає гармонію та красу, визначену власними критеріями								
	<ul style="list-style-type: none"> • коментує предмети, ситуації, які є приємними для нього/неї • коментує те, що є приємним для нього/неї у власних роботах та роботах інших • помічає шаблони (моделі) та їхні взаємозв'язки 								
	<i>Коментарі/Приклади</i>								
3	Виявляє творчу наполегливість								
	<ul style="list-style-type: none"> • проявляє стійкий інтерес • повністю «занурюється» у діяльність, яку виконує • отримує задоволення від того, що думає та працює самостійно 								
	<i>Коментарі/Приклади</i>								
<i>Б. Творчі здібності</i>									
1	Виявляє інтерес до індивідуальних і групових творчих видів діяльності								
	<ul style="list-style-type: none"> • виявляє допитливість • проявляє стійкі інтереси • здійснює спостереження і ставить запитання 								
	<i>Коментарі/Приклади</i>								

Сфери розвитку, індикатори і приклади відповідної поведінки		Не спостереється	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно	Не спостереється	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно
2	Виявляє уяву та вміння презентації								
	<ul style="list-style-type: none"> використовує матеріали та ідеї оригінальним чином вміє бачити події, явища у новий спосіб вміє пов'язувати минулий досвід із незнайомою діяльністю 								
	<i>Коментарі/Приклади</i>								
3	Творчо виражає себе у різних сферах								
	<ul style="list-style-type: none"> виражає себе через музику, мистецтво, рухи тощо вміє поєднувати речі чи ідеї у новий спосіб виявляє гнучкість під час вираження концепцій, ідей, почуттів 								
	<i>Коментарі/Приклади</i>								
4	Особиста інтерпретація								
	<ul style="list-style-type: none"> має власну думку стосовно ідей, подій, речей вміє помічати оригінальні ситуації може генерувати багато різних ідей має почуття гумору 								
	<i>Коментарі/Приклади</i>								
ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК									
<i>А. Велика моторика</i>									
1	Демонструє фізичну витривалість і хороший фізичний стан								
	<ul style="list-style-type: none"> бере участь у видах діяльності, спрямованих на підтримку хорошого фізичного стану під час вільного вибору підтримує фізичну активність виконує рухи та вправи, які передбачають балансування, моторність, силу, гнучкість та м'язову витривалість 								

Сфери розвитку, індикатори і приклади відповідної поведінки	Не спостерігається	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно	Не спостерігається	Початкова стадія	У процесі розвитку	Постійно
<ul style="list-style-type: none"> • виконує аеробічну діяльність в іграх (наприклад бігає) • виконує вправи, які потребують фізичної сили та м'язової витривалості 								
<i>Коментарі/Приклади</i>								
2 Виявляє відповідальність за особисту та соціальну поведінку								
<ul style="list-style-type: none"> • дотримується правил безпеки під час різних видів діяльності 								
<i>Коментарі/Приклади</i>								
3 Бере участь в іграх та видах спорту								
<ul style="list-style-type: none"> • охоче бере участь в іграх як член команди • поважає правила гри 								
<ul style="list-style-type: none"> • проявляє знання лівого і правого боку в межах відповідного простору 								
<i>Коментарі/Приклади</i>								
4 Бере участь у ритмічних і танцювальних видах діяльності								
<ul style="list-style-type: none"> • рухається відповідно до темпу або ритму музики • коли рухається, вміє дотримуватися вказівок 								
<ul style="list-style-type: none"> • виконує нескладні народні, творчі та соціальні танці • отримує задоволення від фізичних рухів 								
<i>Коментарі/Приклади</i>								
5 Бере участь у гімнастичних, акробатичних вправах								
<ul style="list-style-type: none"> • виконує різноманітні перевертання на маті (наприклад сальто) • рухається вперед і назад на низькій колоді для балансування • виконує нескладні гімнастичні вправи 								
<ul style="list-style-type: none"> • виконує нескладні акробатичні вправи 								
<i>Коментарі/Приклади</i>								

ФОРМА ОЦІНКИ СЕРЕДОВИЩА

Що розміщено на стінах у вашому класі й чому?

Чи є це на стінах вашого класу?	Чому так або чому ні?
1. Слова іншими мовами (англійською, ромською тощо)	
2. Імена та прізвища дітей, які всі можуть легко бачити <ul style="list-style-type: none"> у вигляді списку; на індивідуальних дитячих роботах 	
3. Зображення дітей <ul style="list-style-type: none"> окремі фотографії дітей; фотографії дітей, залучених до групових видів діяльності; автопортрети дітей 	
4. Зображення сімей дітей <ul style="list-style-type: none"> фотографії кожної сім'ї; відповідні малюнки дітей із підписами; якись особливі речі, надані сім'ями для демонстрації 	
5. Зображення дітей і дорослих <ul style="list-style-type: none"> тієї самої культури, що і діти в класі (української, ромської тощо); різних культур 	
6. Дитячі слова <ul style="list-style-type: none"> написані дітьми самостійно; написані дітьми під керівництвом вчителя (або асистента вчителя); написані іншою дорослою людиною 	
7. Наочні матеріали (плакати) <ul style="list-style-type: none"> зображення геометричних фігур, абетка, назви кольорів, чисел тощо; календар; список днів народження дітей; перелік правил поведінки у класі; вірші; інформація про правила безпеки та охорону здоров'я; інше (напишіть що) 	
8. Художні твори дорослих, відібрані за естетичними критеріями відповідно до навчального плану: <ul style="list-style-type: none"> фотографії; репродукції картин або малюнків; обкладинки книжок із малюнками; текстильні, плетені, різьблені вироби тощо 	
9. Художні твори вчителя <ul style="list-style-type: none"> дитячі твори демонструються на їхньому тлі 	

Чи є це на стінах вашого класу?	Чому так або чому ні?
<p>10. Роботи дітей, зроблені під керівництвом учителя (більш або менш схожі між собою)</p> <ul style="list-style-type: none"> • різні речі, вирізані з паперу, склеєні, виготовлені за зразком тощо; • розмальовані попередньо вирізані геометричні фігури та малюнки; • святкові оздоблення 	
<p>11. Художні твори дітей (несхожі між собою)</p> <ul style="list-style-type: none"> • зображення довколишніх предметів, людей та інших об'єктів; • зображення навколишнього світу; • художні твори, зроблені під час занять за вільним вибором; • художні твори, зроблені під час групових занять 	
<p>12. Інформація для батьків</p> <ul style="list-style-type: none"> • повідомлення про майбутні заходи та події; • інформація вчителя про навчальну програму та навчальний план; • звернення дітей один до одного, до батьків, до вчителя 	
<p>13. Навчальні матеріали</p> <ul style="list-style-type: none"> • назви різних частин класу (якщо клас розділений на Центри діяльності); • назви тем, які розглядають (наприклад: «Ми навчаємося, граючись», «Ми вивчаємо рослини» тощо); • перелік умінь і концептуальних понять, які засвоюються через гру; • перелік умінь і концептуальних понять, на які звертають особливу увагу впродовж поточного місяця 	
<p>14. Чого не вистачає у списку?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Власні пропозиції 	

РАНКОВА ЗУСТРІЧ

Що таке ранкова зустріч

Піклування один про одного, відчуття емоційної безпеки, яка потрібна для того, аби ділитися важливими ідеями та досвідом, готовність допомагати друзям – це саме ті характеристики, що відображають сутність ранкової зустрічі.

Ранкова зустріч – це зустріч на початку дня учнів з учителем. Учні сидять у колі один навпроти одного; кожна дитина вдумливо і поважно вітається з іншими дітьми, після чого впродовж короткого часу ділиться власним досвідом зі своїми товаришами, які з повагою слухають її, ставлять запитання і коментують. Після цього вся група бере участь у короткій груповій вправі, спрямованій на розвиток академічних навичок, почуття команди та відчуття єдності. Ранкова зустріч закінчується обміном щоденними новинами, які зазвичай готує вчитель, щоб ознайомити з навчальними завданнями дня.

Ранкова зустріч – це запланована, структурована зустріч, яка посідає важливе місце в повсякденному розкладі діяльності класу, де панує атмосфера піклування та відповідальності. Педагоги визнають особливу роль ранкової зустрічі в житті дітей і присвячують 15–25 хвилин на початку дня, аби створити позитивну атмосферу в учнівському колективі на весь навчальний день у школі.

Чотири основні компоненти ранкової зустрічі

1. *Вітання* – перший компонент ранкової зустрічі. Учні разом з учителем (асистентом учителя, якщо він є) розміщуються в колі. Усі діти вітаються, і це забезпечує розуміння, що вони є важливими членами групи. Усі звертаються один до одного на ім'я, що допомагає створити атмосферу дружби та належності до групи. Вітання створює спокійний і розважливий настрій для наступного елемента зустрічі – групового заняття.
2. *Групове заняття* – другий компонент ранкової зустрічі, що розпочинається після спокійного періоду обмірковування інформації. У класі створюється відчуття єдності, радості через виконання пісень, участі в іграх, коротких і швидких заняттях. Ігри та заняття, позбавлені елементів суперництва, кооперативні за суттю, враховують індивідуальний рівень розвитку певних навичок дітей. Такі групові заняття, здебільшого, пов'язані з навчальною програмою або темою, яку в цей час вивчають у класі.
3. *Обмін інформацією* – третій компонент ранкової зустрічі. Учні висловлюють свої думки, обмінюються ідеями та пропонують важливі для них теми для обговорення. Діти мають змогу дізнатися щось один про одного. Обмін інформацією допомагає розвивати навички, які дають змогу навчатися впевнено говорити і слухати. Кожна дитина може поставити запитання або прокоментувати, а учень, який повідомляє інформацію, відповідає на запитання та коментарі товаришів.
4. *Щоденні новини* – завершальний елемент ранкової зустрічі. Це коментування письмового оголошення, яке щодня вивішують на відповідному стенді або дошці. Письмове оголошення налаштовує учнів на те, що вони мають засвоїти цього дня, а також дає можливість обміркувати події та навчання попередніх днів. Щоденні новини допомагають дітям тренувати навчальні звички, що сприяють розвитку математичних та мовленнєвих навичок. Щоденні новини можуть містити різноманітні завдання (заповнення календаря, перегляд розкладу виконання робіт, створення графіка погоди тощо), що активізує початок індивідуальної роботи або діяльність у навчальних центрах.

Такі заняття дають дітям змогу розвивати соціальні та академічні навички, поєднуючи соціальний, емоційний та інтелектуальний розвиток кожного учня. Повторення позитивного досвіду сприяє розвитку доброти, емпатії та інклюзії, а також дає надзвичайні результати як для створення спільноти у класі, так і поза його межами. Педагоги відповідають за проведення ранкової зустрічі та моделювання демократичної поведінки.

Значення ранкової зустрічі

Створення спільноти

У чому полягає важливість створення спільноти? Спільнота дає відчуття причетності. Члени спільноти пов'язані один з одним колективними інтересами та цінностями. Люди, які відчують себе частиною спільноти, виходять за межі свого безпосереднього інтересу заради користі групи, піклуються один про одного. Коли вони почуваються частиною спільноти, то більше й довше працюють задля її інтересів. Вони знають сильні сторони кожного учня класу та можуть, за потреби, їх використовувати. Вони навчаються один в одного, розширюючи знання і досвід усіх членів спільноти. У процесі колективної роботи виникає певний рівень довіри поміж членами спільноти. Спільноти можуть самовдосконалюватися, отримуючи зворотний зв'язок один від одного.

Розвиток навичок спілкування

Уміння говорити і слухати є найважливішими якостями, які необхідні для демократичної культури. Учні молодших класів можуть висловлювати свою точку зору, чути думки інших людей, аналізувати їх. Ранкова зустріч дає дітям змогу брати участь у групових обговореннях, а педагогам – моделювати й активно розвивати у дітей вміння та навички ефективного спілкування. Люди, які можуть ефективно спілкуватися,

- висловлюють свої думки таким чином, щоб їх розуміли інші;
- уважно слухають, коли говорять інші;
- розв'язують проблеми за допомогою слів;
- пропонують свої ідеї іншим.

Ці навички мають дуже важливе значення для успішного життя в колективі, спільного навчання та розв'язання конфліктних ситуацій. Ранкова зустріч – ідеальна можливість для розвитку цих навичок.

Передбачається, що учні робитимуть свій внесок у роботу групи в навчальній, соціальній, емоційній, практичній сферах. Вони потрібні, від них залежать інші, їх цінують за особистий внесок. Діти потребують практичного досвіду у висловленні власних думок, у кращому пізнанні один одного, у визнанні сильних сторін і талантів своїх однолітків. Такі заняття, як ранкова зустріч, дають змогу постійно розвивати ці навички.

Розвиток соціальних навичок

Завдяки практиці ранкової зустрічі учні початкової школи переходять від зосередження уваги на власній особистості до охоплення нею інших. Соціальні переваги цього підходу сприяють розвитку емпатії, активному слуханню однолітків, навчають дітей розуміти думки інших людей. Уміння сприйняти точку зору іншої людини долає упередженість, сприяє толерантності та визнанню відмінностей. Такі соціальні компетентності допомагають людям жити у взаємній повазі, створюють умови для позитивного, відкритого спілкування між окремими членами суспільства. Це основні навички, необхідні для демократії.

Соціальні навички розвиваються не в ізоляції і не тоді, коли діяльність і моделі поведінки жорстко визначені. Здатність ефективно говорити і слухати, робити вибір, а також залагоджувати конфлікти, коли вони виникають, – усе це має найважливіше значення для функціонування будь-якої спільноти. Діти потребують спокійної та інклюзивної атмосфери. Їм потрібні можливості експериментувати та різними способами розповідати, спілкуватися та отримувати задоволення від перебування в колі своїх однолітків.

Створення позитивного настрою

Повсякденні вправи, які практикують під час проведення ранкової зустрічі, допомагають учням зблизитися з однолітками, навчитися співпрацювати, утримуватися від критики інших, поважати інших як особистостей. Позитивний настрій у класі створюється за рахунок атмосфери довіри, відчуття належності до спільноти, участі в ухваленні рішень, доброти та заохочення з боку однолітків, вільного від критики ставлення вчителя, очікування конкретних результатів, справедливості та неупередженості.

Вітання

Діти хочуть, щоб їх любили, цінували дорослі та однолітки, прагнуть почуватися часткою класу. Вітання адресується кожному учневі по черзі, вербально або невербально всіх запрошують до кімнати. Під час вітання кожна дитина з повагою звертається до інших на ім'я; в колі створюється доброзичливий настрій. Учні усвідомлюють свою важливість і допомагають іншим відчувати себе членами групи, яких цінують.

Практика щирого привітання інших є головною метою цього етапу, що є важливим елементом демократичного освітнього середовища, орієнтованого на дитину. Вчитель розпочинає вітання, звертаючись до когось персонально, наприклад: «Доброго ранку, Оленко. Я рада, що ти тут». Процес привітання кожного учасника окремо, зазвичай, відбувається по колу, зліва направо. Кожна дитина, після того, як її привітали, своєю чергою вітає іншу. Коло включення поширюється на всю групу, а потім і на ширшу спільноту.

Учитель має запропонувати різноманітні стилі або формати вітання, що допоможе дізнатися про унікальні особливості учнів їхнього класу. Така практика, коли діти створюють чудові нові привітання для ранкової зустрічі, заохочує їх і додає впевненості у собі.

Повна кишенька вітань (приклад)

Прості вітання:

- рукоштовнання;
- арабське вітання – Ассалам Алейкум;
- «хай-файв» (з англ. «дай п'ять», вітання, коли дві людини одночасно плескають у підняту долоню одна одній).

Вітання і відповіді

Діти передають один одному якимось конкретним привітанням і відповідь, наприклад: «Доброго ранку, Андрійку» – «Доброго ранку, Марійко», доти, доки звернення не обійде коло дітей. Вітання можна легко змінювати шляхом:

- зміни або додавання нових слів, наприклад: «Привіт, Андрійку, я рада, що ти прийшов»;
- використання іншої мови, можливо тієї, яку дитина використовує вдома (наприклад, ромської, російської, англійської тощо);
- додавання жестів – рукоштовнання, махання рукою; або інструкцій, наприклад: «Вставайте, коли почуєте своє ім'я»;
- зміни послідовності привітання інших, наприклад, оминати кожному другу дитину, яка сидить у колі.

Вітання-знайомства

Вітання-знайомства дають можливість дітям більше дізнатися один про одного.

- Потрібно підготувати картки з іменами усіх дітей. Кожна дитина витягує картку і вітає того, чиє ім'я на ній написано. Якщо у класі присутні відвідувачі (гості), можна зробити картки і з їхніми іменами, щоб була можливість привітати й гостей класу.
- Окремі члени групи можуть відрекомендуватися в особливий або жартівливий спосіб, наприклад, додавати до привітання прикметники для опису себе («Доброго ранку, я розумний Миколка»). Для учнів початкової школи можна запропонувати своєрідну фонетичну вправу: вживати прикметники, що починаються з того самого звука, що і їхнє ім'я («Доброго ранку, я смілива Софійка»).
- Кожна дитина має відрекомендувати особу, яка сидить поруч із нею, якимось особливим чином. Наприклад: «Алісо, я рада, що ти прийшла. У тебе такі чудові малюнки».
- Вітання-знайомства можуть бути як запропонованими, так і у вільній формі: «Це моя однокласниця Дарина. Їй десять років. Дарина любить гратися з м'ячем і відвідувати спортивну секцію».

Групові заняття

Мета групових занять полягає в об'єднанні групи. Кожний член групи приєднується до спільних розваг – співає, грається в ігри, бере участь у виконанні різних вправ. Серед цих вправ мають бути ігри, які не передбачають суперництва, а також завдання кооперативного характеру, де цінуються і враховуються індивідуальний рівень навичок та інтереси дітей. Ці заняття потребують від учнів використання навичок критичного мислення і сприяють самовираженню. Групові заняття можуть бути структуровані та містити завдання, пов'язані з навчальною програмою. Інтелектуальні ігри і завдання спрямовані на розвиток етичних і моральних почуттів. Їх можна використовувати як вступ до роботи в класі та для обговорень.

Групові заняття під час ранкової зустрічі варто проводити після спокійного обмірковування періоду обміну інформацією, коли діти готові до участі в активніших видах діяльності. Групові заняття менш структуровані, ніж такі компоненти ранкової зустрічі, як вітання та обмін інформацією, і спрямовані на задоволення притаманного дітям бажання рухатися.

Групові заняття, зазвичай, є другим компонентом ранкової зустрічі, з яким треба ознайомити учнів. Водночас вони можуть, наприклад, разом заспівати пісеньку, беручи таким чином участь у групових заняттях ще до їх початку. Після того як діти опанують такий компонент ранкової зустрічі, як вітання, педагоги можуть ознайомити їх із груповими заняттями, обговоривши, насамперед, значення слова «спільнота».

Приклади групових занять для учнів 6 років

«Музичні стільці»

Коли грає музика, учні ходять навколо стільців, розставлених по колу. Коли музика припиняється, кожна дитина має сісти на стілець. Якщо стільців недостатньо, діти вирішують, яким чином знайти кожному місце. Після кожного такого етапу один стілець забирають, аж поки не залишиться лише кілька стільців, на які мають сісти всі учні.

«Доторкнись до синього»

Учні розпочинають гру в колі, але потім мають можливість вільно пересуватися. Ведучий розпочинає гру словами: «Доторкнись до синього!». (Можна використовувати набір кольорових карток.) Учні мають торкнутися синього кольору на своєму одязі або на одязі інших – пальцем, коліном, ліктем, головою тощо. Потім ведучий називає інший колір, наприклад: «Доторкнись до червоного!». Діти, тримаючись за предмет синього кольору, мають водночас зуміти торкнутися червоного кольору. Упродовж гри вчитель має спонукати дітей допомагати один одному. У цій грі немає тих, хто програв чи вибув. Ця гра – зусилля усієї групи. Якщо хтось не в змозі утримати рівновагу або падає, гру починають спочатку.

«Характеристики людей»

Потрібно обрати кількох учнів, щонайменше, з однією спільною ознакою (наприклад темне волосся) і поставити їх поруч. Решта дітей, які стоять у колі, мають визначити цю характеристику. Якщо хтось здогадається, то пропонує іншій дитині з кола, хто має таку саму характеристику, приєднатися до групи.

«Оцінювальна банка»

Слід покласти в банку будь-які предмети і запропонувати учням припустити, скільки їх. Можна відповіді учнів записувати на великому аркуші паперу і згодом на їхній основі зробити «Книжку точності приблизних оцінок учнів нашого класу».

Щоденні новини

Головна мета щоденних новин полягає у наданні інформації. Щоденні новини містять коротке повідомлення, складене педагогом (або учнями під його керівництвом), яке вивішують таким чином, аби всі могли його прочитати; короткі усні оголошення; а також, залежно від віку дітей, різноманітні завдання (наприклад, календар погоди, розклад виконання робіт тощо).

Щоденні новини сприяють розвитку демократичної практики надання інформації, важливої для всіх, у письмовій або усній формі.

Письмове повідомлення на дошці, зазвичай, складається з конкретних і сталих компонентів. Наприклад, щоденні новини можуть містити:

- особливе вітання;
- календарну інформацію;
- повідомлення або інформацію про поточну тему навчальної програми або тему обговорення;
- пояснення щодо плану роботи на день;
- інформацію про конкретні види роботи чи обов'язки;
- особливе прохання або завдання, що потребує виконання;
- спеціальні оголошення.

Для того щоб максимально використати всі можливості цієї практики, щоденні новини мають відповідати таким вимогам:

- бути візуально і фізично доступними для всіх;
- сприяти розвитку навичок читання і надавати змогу постійно здійснювати необхідні адаптації;
- бути чіткими, простими і стислими;
- бути розбірливо й охайно написаними;
- враховувати мовні знання, які відповідають віковій дитині;
- враховувати вміння читати, які відповідають віковій дитині;
- враховувати вміння писати, які відповідають віковій дитині;
- бути у сталому форматі.

Необхідні матеріали: фліп-чарт, дошка, великі аркуші паперу, яскраві кольорові маркери або крейда. Візуальний дисплей має бути доступним, щоб діти мали змогу на ньому писати. Окремі аркуші щоденних новин, записаних на папері, можна збирати, зробити з них книгу класу, або наприкінці дня передати батькам когось із дітей. Якщо щоденні новини збирають і скріплюють, у такий спосіб педагог демонструє учням їхню важливість. Вони стають історією класу і свідчать про його розвиток. Коли учні дорослішають і переходять до середньої школи, потреба у записках і збереженні щоденних новин зменшується.

Щоденні новини допомагають зробити легкий перехід до вибору заняття або до наступного навчального етапу дня. Якщо ранкова зустріч стає задовгою, такі оголошення, календар, додаткові ігри, роботу з розкладом, інші питання можна перенести на інший час.

Обмін інформацією

Практика обміну інформацією – це найважливіший компонент ранкової зустрічі, під час якого учні висловлюють свої ідеї, стурбованість, досвід, почуття, обмінюються важливими для них речами, ставлять запитання або коментують. Таким чином діти дізнаються про інших і надають можливість іншим краще пізнати себе.

Обмін інформацією виховує в учнів навички вільно висловлюватися перед іншими дітьми та батьками. Діти потребують практики, аби почуватися спокійно й компетентно, висловлюючи свої ідеї у класі. Певні моделі, пов'язані з обміном інформацією, дають дітям можливість відчувати до себе відповідну увагу. Діти впевненіше висловлюються, коли знають, що їх поважатимуть і слухатимуть, що вони зможуть чітко сформулювати свої думки.

Планування ранкової зустрічі

Оточення (у приміщенні чи поза його стінами) має бути гостинним, затишним і достатньо просторим для того, щоб у ньому могли зібратися всі учні класу. Проведення ранкової зустрічі не потребує багато матеріалів: килим або інше покриття на підлозі, стенд або класна дошка.

Ранкову зустріч планують так само, як і уроки. Планування всіх компонентів зустрічі має враховувати:

- інтереси й ідеї окремих дітей;
- інтереси й ідеї групи;
- навчальні теми;
- ідеї, що виникли;
- проблеми або занепокоєння, що впливають з відгуків або групових обговорень.

Рекомендовану послідовність компонентів – вітання, обмін інформацією, групове заняття, щоденні новини – можна змінити відповідно до потреб кожного класу. Деякі педагоги завершують ранкову зустріч груповим заняттям, оскільки воно створює відчуття спільноти, готує клас до роботи упродовж дня. Інші – щоденними новинами, оскільки вони готують перехід до навчального матеріалу. Дехто проводить обмін інформацією окремо від ранкової зустрічі задля її скорочення або для підвищення уваги до цього важливого компонента. Педагоги можуть експериментувати і знаходити те, що ідеально підходить для їхнього класу. Задовольняючи потреби й інтереси класу, ранкова зустріч стає власним здобутком дітей, а тому набуває для них більшого сенсу.

Створення правил класу

У класі, орієнтованому на дитину, учні самостійно керують власною поведінкою і ухвалюють оптимальні рішення під керівництвом учителя. Педагоги сприяють розвитку самоконтролю, дозволяючи дітям встановлювати основні принципи поведінки у класі через запровадження правил класу.

Правила класу – це позитивні висловлювання, що окреслюють принципи поведінки учнів у класі. Вони сприяють розв'язанню етичних проблем, що можуть виникати у навчальному закладі. Діти, дотримуючись принципів, які вони розробляють для класу, демонструють відповідальність і незалежність.

Коли на дітей покладають відповідальність за власний вибір і ухвалення рішень, які впливають на клас, вони розуміють необхідність правил. Ці правила не є довільними або відірваними від дійсності. Вони спрямовують індивідуальні вчинки на досягнення користі для всієї спільноти. Подібно до законів, правила мають на меті гарантувати безпеку людей, захищати особисті права і свободи, а також керувати поведінкою. У них ідеться не про те, чого не потрібно робити, а про те, що необхідно робити.

Коли учні беруть участь у процесі створення правил, у них виникає відчуття причетності до спільної справи. Діти більш охоче виконуватимуть правила, які вони створили самі, аніж підкорюватимуться правилам, нав'язаним іншими. Після розроблення правил їх друкують на плакаті й розміщують на видному місці у класі. Важливо також час від часу переглядати правила – деякі з них можуть втратити свою актуальність, натомість може з'явитися потреба у створенні нових правил. Цей момент дає можливість дітям зрозуміти, що правила, хоч би якими хорошими вони були, не є вічними і потребують перегляду й переоцінки.

Щоб розпочати процес створення правил класу, педагоги наводять приклади коротких, стислих позитивних висловлювань, наприклад: «Ходити у класі спокійно»; «Класти матеріали на місце»; «Розв'язувати проблеми за допомогою слів»; «Слухати, коли хтось говорить». Педагоги також мають ініціювати висловлення дітьми своїх ідей. Мірою надходження ідей щодо правил, їх записують на великому аркуші паперу. Запис дає дітям змогу обговорювати свої ідеї, оцінювати всі пропозиції й об'єднувати взаємопов'язані. Заборони – «Не бігати», «Не перебивати інших» – варто переформулювати у позитивні висловлювання. Доопрацьований список треба прочитати вголос. Рішення щодо затвердження правил ухвалює вся група. Краще затвердити кілька конкретних, а не багато детальних правил.

Правила класу також можна створювати, коли виникають проблеми. Наприклад, якщо діти перебивають один одного під час групового заняття з розвитку мовлення, педагоги можуть організувати спеціальні збори або запланувати роботу з обговорення правил під час ранкової зустрічі. Здійснюючи відповідні заходи, педагог надає дітям можливість звернути увагу на конкретний прояв поведінки і створити правила, якими керуватимуться діти.

Навчальне видання

СОФІЙ Наталія Зіновіївна
ОНОПРІЄНКО Оксана Володимирівна
НАЙДА Юлія Михайлівна
ПРИСТІНСЬКА Марина Сергіївна
БОЛЬШАКОВА Інна Олексіївна

**НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА:
ПОРАДНИК ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ**

Навчально-методичний посібник

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Надруковано на замовлення Міністерства інформаційної політики України.
Для безкоштовного розповсюдження.

У разі якщо ви придбали цю книгу, просимо повідомити на адресу:
books@mip.gov.ua

Відповідальна за видання О. О. Бородіна
Редактор О. О. Кішко

Підп. до друку 21.11.2018. Формат 70x100/16.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 13,0. Обл.-вид. арк. 7,5. Наклад 31 559 пр. Зам.

Видавництво «Літера ЛТД».
Україна, 03057, м. Київ, вул. Нестерова, 3, оф. 508.
Тел. для довідок: (044) 456-40-21.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 923 від 22.05.2002 р.

Віддруковано в ТОВ «Поліпринт».
04074, м. Київ, вул. Лугова, 1-а